

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nur Selin DUR

ORHAN KEMAL VE YAŞAR KEMAL ROMANLARINDA ÇOCUK OLGUSU

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nur Selin DUR

ORHAN KEMAL VE YAŞAR KEMAL ROMANLARINDA ÇOCUK OLGUSU

Danışman

Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nur Selin DUR'un bu çalışması, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Cem ERGUN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Ü. Şerife DURMAZ (İmza)

Tez Başlığı: Orhan Kemal ve Yaşar Kemal Romanlarında Çocuk Olgusu

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 06/07/2021

Mezuniyet Tarihi : 29/07/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Orhan Kemal ve Yaşar Kemal Romanlarında Çocuk Olgusu” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Nur Selin DUR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Nur Selin DUR
Öğrenci Numarası	20185258001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI
Tez Başlığı	Orhan Kemal ve Yaşar Kemal Romanlarında Çocuk Olgusu
Turnitin Ödev Numarası	1624604687

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 147 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 27/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 5

alıntılar dahil % 20 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

27/07/2021

(imzası)

Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Konusu	3
Çalışmanın Amacı	4
Çalışmanın Yöntemi: Hermeneutik Araştırmalar	4
Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	6
Çalışmada Kullanılan Veri Toplama Teknikleri	6

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA VE ÇOCUK

1.1. Sosyal Politika	8
1.2. Çocukluğun Değişimi ve Sosyal Politika	10
1.2.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı.....	15
1.2.1.1. Çocuğun Çalışma Yaşamına İlişkin Düzenlemeler	16
1.2.1.2. Türkiye’de Çocuğun Çalışma Yaşamına İlişkin Düzenlemeler	19
1.2.2. Çocuk ve Suça Yönelme	24

İKİNCİ BÖLÜM

ROMAN VE TOPLUM

2.1. Sınıfsal Bir Ürün Olarak Roman	29
2.1.1. Türk Edebiyatında Romanın Doğuşu	31
2.2. Sanatta Gerçeği Yansıtmak	36
2.2.1. Bir Akım Olarak Toplumcu Gerçekçilik	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORHAN KEMAL VE YAŞAR KEMAL ROMANLARINDA ÇOCUK OLGUSU

3.1. Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in Edebiyat Anlayışları	46
3.1.1. Orhan Kemal ve Edebiyat Anlayışı	46
3.1.2. Orhan Kemal ve Çocuk	55
3.1.3. Yaşar Kemal ve Edebiyat Anlayışı.....	59
3.1.4. Yaşar Kemal ve Çocuk	69
3.2. Türkiye'nin Ekonomik Dönüşümünün Etkilerine Genel Bir Bakış (1930-1980)	73
3.3. Bulgular: Orhan Kemal ve Yaşar Kemal Romanlarında Çocuk Olgusu.....	75
3.3.1. Murtaza	75
3.3.1.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı.....	77
3.3.1.2. Çocuk ve Suça Yönelme	81
3.3.2. Suçlu	82
3.3.2.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı.....	84
3.3.2.2. Çocuk ve Suça Yönelme	86
3.3.3. Sokakların Çocuğu	89
3.3.3.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı.....	91
3.3.3.2. Çocuk ve Suça Yönelme	92
3.3.4. Yılanı Öldürseler	95
3.3.4.1. Çocuk ve Suça Yönelme	96
3.3.5. Kuşlar Da Gitti	102
3.3.5.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı.....	103
3.3.5.2. Çocuk ve Suça Yönelme	106
3.3.6. Hüyükteki Nar Ağacı.....	108
3.3.6.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı.....	109
3.3.6.2. Çocuk ve Suça Yönelme	111
SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	124
ÖZGEÇMİŞ	136

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	Aktaran
Çev.	Çeviren, çevirmen
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
drl.	Derleyen
ed.	Editör
hızl.	Hazırlayan
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPEC	Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
m.	Madde
M.Ö.	Milattan Önce
O. Kemal	Orhan Kemal
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd	Ve devamı
Y. Kemal	Yaşar Kemal

ÖZET

Çocukluk kavramı yetişkin dünyasından 17. yüzyıl sonrasında ayrılabilmiştir. Çocuk, 18. yüzyıl ve 19. yüzyılda yaşanan endüstriyel gelişmeyle çalışma yaşamının zor şartlarına dahil olmuş ve sosyal politika kapsamında ilk olarak çalışma şartlarına yönelik olarak yer almıştır.

Çalışmada çocuğu toplumcu gerçekçi bir bakışla ele alan Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in romanları; çocuk ve çalışma yaşamı ile çocuk ve suça yöneltme konularında eserlerin yazıldığı döneme ve eserin kendi olay örgüsünde kapsadığı döneme ilişkin bulgular elde etmeye yönelik olarak hermeneutik araştırma yöntemi temelinde incelenmiştir. Aynı dönemlerde Türkiye'de çocukların çalışma yaşamına ve suça yöneltmelerine yönelik olarak uygulanan kanun ve düzenlemeler ile romanların incelenmesi sonucu elde edilen bulguların karşılaştırması yapılmıştır. Karşılaştırmanın çocuğun çalışma yaşamına yönelik olan kısmında İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin, üretimde makineleşmenin çocuğun çalışma yaşamına dahil olması üzerinde etkisi ortaya konmuş ve kanunların kapsamına çalışan tüm çocukların dahil olmadığı belirlenmiştir. İnceleme toplamda altı adet roman üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çocuğa eserlerde olay örgüsü içerisindeki konumu açısından bakıldığında romanların ikisinde çocuk ön planda değilken, dört romanda ön planda yer almaktadır.

İncelenen romanlarda çocuk bazen aşağılanma, yoksulluk ve toplumda değişen değerler sonucu yaşam mücadelesi karşısında pes ederken bazen de çevre baskısı karşısında pes etmektedir. Çocuk yetişkin dünyasının içinde bulunmakta ve yetişkinlerinkine benzer hayaller kurmaktadır. Romanlardan elde edilen bulgular ışığında çocuğun çalışma yaşamına dahil olmasının nedenleri ile çocuğu suça yönelten nedenlerin benzer olduğu belirlenmiştir.

Toplumun gerçekleri ve romanlara yansıyan gerçeklik arasında yapılan karşılaştırmadan elde edilen sonuçlar, gerçekleştirilecek çalışmalarda edebiyatın kaynak olarak seçilmesinin önemini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Roman, Çocuk, Suça Yöneltilme, Çalışan Çocuk

SUMMARY

THE CHILD IN THE NOVELS BY ORHAN KEMAL AND BY YAŞAR KEMAL

After the 17th century, the definition of childhood could be isolated from the adult world. Many children entered in a work environment in which harsh conditions are dominated with the industrial development in the 18th and 19th centuries and were first included in the scope of social policy in terms of working conditions.

In this dissertation the novels by Orhan Kemal and Yaşar Kemal, who have a social realist approach, were examined by using a hermeneutical research method to obtain findings about child labour and juvenile delinquency. The dissertation focuses on both the period in which the novels were written and the period covered by the novels in their own plot. Over the same periods, a comparison was made between the conclusions gathered from examining the novels and from the laws and regulations implemented in Turkey for combating child labour and juvenile delinquency. It is shown that the post-World War II period and the mechanization of production have an impact on child participation in working life and that not all children working have legal protection in terms of working conditions. The dissertation includes totally six novels of the writers mentioned above. Four of them focus primarily on children.

In the novels studied children are portrayed as ones giving up struggle for life because of being humbled, poverty and changing moral values of the society or because of social pressure. Child is in the adult world and has dreams like adults do. In the novels it is pointed out that the reasons behind child labour and juvenile delinquency are similar.

The findings of the comparison between social realities and the realities portrayed in the novels shows the importance of using literature as a source for research.

Keywords: Social Policy, Novel, Child, Juvenile Delinquency, Child Labour

ÖNSÖZ

Çocuklara yönelik sosyal politika çalışmalarının çalışma yaşamı ve suça yöneltme konularında sınırlandırılarak ele alındığı çalışmada, Türk toplumundaki çocuk olgusu roman türü eserlerde aranmaktadır.

Çalışmanın amacı, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in roman türü eserlerinde çocuk ve çalışma yaşamı ile çocuk ve suça yöneltme konularında eserlerin yazıldığı döneme ve eserin kendi olay örgüsünde kapsadığı döneme ilişkin bulgular bularak, çocuğun romanlardaki toplumsal temsilini belirlemektir.

Çalışmanın amacına yönelik olarak, eserlerde çocukların çalışma yaşamının hangi türüne dahil olduğu ve hangi suça yöneltildiği, nedenleri belirlenerek ele alınmıştır. Değerlendirme kısmında eserlerin yayımlanma dönemine ve eserin olay örgüsünün kapsadığı döneme ilişkin bulgular, aynı dönemde Türkiye'de çocukların çalışma yaşamına ve suça yöneltilmelerine yönelik olarak uygulanan kanun ve düzenlemelerle karşılaştırılarak, incelenen romanlardaki toplumsal gerçekliğin temsili belirlenmiştir.

Çalışmanın kapsamında, çocuk kavramının tarih boyunca yaşadığı değişim, sosyal politika düzenlemeleri içerisinde çocuğun çalışma yaşamı ve suça yöneltme konularına yönelik gerçekleştirilen kanun, sözleşme ve düzenlemeler, edebiyatın türleri içerisinde roman türü eserlerin oluşumu ve edebiyat akımları içerisinde toplumcu gerçekçilik akımının oluşumu tarihsel olarak ele alınmıştır. Çalışmada incelenecek eserler Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in toplamda altı adet roman türündeki eserini kapsamaktadır. Çalışmada Orhan Kemal'in Murtaza, Suçlu ve Sokakların Çocuğu adlı romanları ile Yaşar Kemal'in Yılanı Öldürseler, Kuşlar Da Gitti ve Hüyükteki Nar Ağacı adlı romanları çocuk ve çalışma ile çocuk ve suça yöneltme başlıkları altında incelenmiştir. Hermeneutik araştırma, çalışmanın yöntemi olarak seçilmiş ve kitapların incelenmesi bu yönde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma boyunca beni yönlendiren ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım ve hocam Sayın Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI'ya, sabır ve anlayışları için çalışma süresinde fikirlerini benimle paylaşan annem Muazzez DUR'a, babam Cemil DUR'a, ablam Meltem YAVUZ'a ve üniversitedeki hocalarıma yardımları için teşekkür ederim. Orhan KEMAL'in ve Yaşar KEMAL'in eserlerini inceleme isteğimi artıran ve sanatıyla bana örnek olan Abidin DİNO'yu sevgi ve saygıyla anıyorum.

Nur Selin DUR

Antalya, 2021

GİRİŞ

Çocuğun çalışma yaşamına dahil olması ve suça sürüklenmesi tarih boyunca önemini koruyan bir konu olarak varlığını sürdürmekte ve edebiyat eserlerinde işlenen bir tema olarak yer almaktadır. Tarih yazınında bir boşluk bulunduğu zaman, bu boşluk edebiyat ile kapatılabilmektedir. İncelencek döneme ilişkin tarihi verilerle, aynı döneme ait edebiyat eserinin içeriğindeki veriler karşılaştırıldığında hem toplumun içinden bir göz olan yazarın bakış açısıyla topluma bakılmış olunacak hem de eserin toplumun gerçeğini yansıtırma biçimi belirlenebilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, sosyal politikanın oluşumu ve toplumsal değişmelere bağlı olarak geçirdiği değişimlerden bahsedilmiştir. Sosyal politikanın endüstrileşme ve işçi sınıfına yönelik olan kapsamı, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra genişleyerek toplumun diğer alanlarını kapsayarak gelişimini sürdürmektedir. Sosyal politika düzenlemelerinde çocuğun yer almaya başlaması, endüstri gelişimine bağlı olarak çocuğun işgücüne dahil olması ve zor şartlarda çalıştırılması sonucu gerçekleşmiştir. Çocuğa yönelik sosyal politika düzenlemelerine geçilmeden önce çocuk kavramının tarih boyunca yaşadığı dönüşüm Antik Çağ'dan başlayarak ele alınmıştır.

Antik Çağ'da çocuk bazen bolluğun habercisi olurken bazen de çirkin bulunduğu ya da hasta doğduğu için uzaklara götürülerek ölüme terk edilebilmiştir. Orta Çağ'da çocuk yürüyüp, konuşabildiğinde bir yetişkinin yaptığı eylemleri yapabilir gözüyle görülmüş ve beş yaşından sonra yetişkin dünyasına dahil olmuştur. Bu dönemde çocuk yetişkin kıyafetleri içerisinde, yetişkin alışkanlıklarına sahip olarak yaşamaktadır. Aydınlanma dönemi düşünürlerinin eserlerinin etkisiyle çocuğun yetişkin dünyasından ayrılması başlamıştır. On yedinci yüzyılla başlayan bu ayrışmayla çocuk, çocuk olarak görünürlüğünü kazanmaya başlamaktadır. Toplumlarda çocuğun tanımlamalarıyla ve çocuğa verilen değerle, çocuğa verilen haklar paralel olarak gelişim göstermiştir. Sosyal politikanın geniş çerçevesi sebebiyle çocuğa yönelik sosyal politikalara, çalışma yaşamı ve suça yöneltme başlıkları altında yer verilmiştir.

Çocuk ve çalışma yaşamına yönelik olarak çocuk işçiliğinin tanımı yapılmış ve nedenleri sıralanmıştır. Uluslararası düzeyde çocuğun çalışma yaşamına yönelik düzenlemeler, sanayileşmenin başladığı on sekizinci yüzyıldan itibaren ele alınmıştır. Bildirge ve sözleşmelere içeriklerindeki önemli maddelerle yer verilmiştir. Sonrasında Türkiye'de çocuğun çalışma yaşamına yönelik düzenlemeler ulusal düzeyde ele alınmıştır. Düzenlemeler, 1921 yılında yürürlüğe giren 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun ile başlayarak günümüzdeki çocukların çalışma yaşamına yönelik

düzenlemeler olan 4857 sayılı İş Kanunu ve Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'e kadar ele alınmıştır. Türkiye'de çocuğun çalışma yaşamındaki durumunu gösteren rakamlara ve mevcut projelere yer verilmiştir.

Çocuğun suça yöneltilmesine yönelik olarak, öncelikle çocuğu suça yöneltten etkenler sıralanmıştır. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ışığında suça yöneltlen çocuğa yönelik düzenlemelere ve çocuğun suça yöneltilmesine ilişkin Türkiye'de 1983-1984, 2007 ve 2019 yıllarındaki durumu yansıtan araştırmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, edebiyat türleri içerisinde romanın doğuşu, feodal dönemin şövalye anlatılarına karşıt bir konumda bulunan Don Kişot eserinden başlayarak ele alınmıştır. Din, siyaset, bilim gibi konularda bütünleşik yapının çözülmesi ile romanın doğuşu aynı döneme denk gelmektedir. Daha sonra romanın Türk Edebiyatındaki doğuşu Tanzimat öncesi dönemden başlayarak ele alınmıştır. Türk Edebiyatında romanın oluşma aşamalarına yönelik Tanzimat döneminden, günümüze kadar olan görüşlere yer verilmiştir. Edebi eserlerde toplumun gerçeklerini yansıtırma konusu önce felsefi bir bakış açısıyla ele alınmış ve sonrasında bir edebiyat akımı olarak toplumcu gerçekçiliğin özelliklerinden, Dünyadaki ve Türkiye'deki temsilcilerinden ve akımın gelişmesindeki katkılarından bahsedilmiştir.

Toplumcu gerçekçi yazarlar, yaşadıkları dönemlerde toplumda şahit oldukları durumlara gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşarak eserlerine aktarmışlar ve geleceğe birer kanıt bırakmışlardır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'de toplumcu gerçekçiliğin temsilcilerinden Orhan Kemal (1914-1970) ve Yaşar Kemal'in (1923-2015) romanları incelemeye alınmıştır. İlk olarak yazarların edebiyat anlayışlarına yer verilmiştir. Yazarların ikisi de eserlerinde insanı ön plana almışlar ve kötülüğe karşı çareyi yine insanda aramışlardır. Yazarların biyografilerine ilişkin bilgiler, eserlerinde kullandıkları dil, seçtikleri konular ve çocuğu ele alış biçimleri gibi konularla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Çünkü iki yazarın eserlerinde de yazarların kendi yaşam öyküsünden izler bulunmaktadır. İkinci olarak çalışmada incelenen romanların 1932-1978 yıllarını kapsaması nedeniyle, Türkiye'nin 1930-1980 yılları arasında geçirdiği ekonomik dönüşüm ve bu dönüşümün etkilerine genel olarak değinilmiştir.

Üçüncü bölümün bulgular kısmında, çalışmada incelenmek üzere seçilen Murtaza, Suçlu, Sokakların Çocuğu, Yılanı Öldürseler, Kuşlar Da Gitti ve Hüyükteki Nar Ağacı romanları çocuk ve çalışma yaşamı ile çocuk ve suça yöneltme başlıkları altında incelenmiştir. Her romanın öncelikle tanıtımı yapılmış, olay örgüsünde karakter şemasını yansıtacak şekilde özeti verilmiş ve sonrasında seçilen başlıklarda incelemesine geçilmiştir. 1932-1978 yıllarını

kapsayan romanlarda anlatılan olayların yaşandığı döneme ilişkin olarak çocuğun hangi işlerde çalıştığı ve hangi suçlara yöneltildiği olay örgüsü içerisinde belirlenmiştir.

Sonuç kısmında, eserlerin yayımlanma dönemi ve eserin olay örgüsünün kapsadığı döneme ilişkin bulguların, aynı dönemde Türkiye’de çocukların çalışma yaşamına ve suça yöneltilmelerine yönelik olarak uygulanan kanun ve düzenlemelerle karşılaştırması yapılmıştır. Türkiye’de uygulanan ceza hükümleri ile romanlarda çocuğun suça yöneltilmesi durumunda uygulanan cezaların farklılaştığı ve benzeştiği noktalar üzerinde durulmuştur. Çocuğun çalışma yaşamına yönelik yapılan karşılaştırmada ise kanun ve düzenlemelerin hangi çocukları kapsadığı ve çocukların yaşamı üzerindeki etkisi belirlenmiştir.

Çalışmanın Konusu

Tarih boyunca çocukların toplumdaki konumları değişime uğramıştır. Çocuğun değişen konumunun belirlenmesindeki duraklardan biri sosyal politika çalışmalarıdır. Çocuk yaşamının yetişkin yaşamından ayrılmaya başlamasıyla çocuğun tanımı oluşmaya başlamış, sonrasında çocuklar sosyal politikanın kapsamına dahil olabilmış ve çocuğun hakları gündeme gelebilmiştir. Çalışma yaşamı ve suça yöneltme çocuğun yaşamında var olduğunda, çocuk yetişkin yaşamının zor ve tehlikeli unsurlarına açık hale gelmekte ve çocuk için koruma önlemleri olan politikalar, kanunlar, yönetmelikler ve sözleşmeler hayati önem taşır hale gelmektedir. Tarih boyunca çocuğun değişen konumunun belirlenmesindeki diğer bir durak ise edebiyattır. Edebiyat, kaynağını insandan alan, yaratımını yine insana sunan bir yaşam kayıdır. Bu açıdan edebiyat; tarihi, bilimi, felsefeyi, ekonomiyi ve sosyolojiyi tamamlayan bir konumda bulunmaktadır. Yazarlar, tarihin, toplumun ve olayların birer şahidi olarak yaşadıkları dönemin özelliklerini eserlerine işlemektedirler. Ortaya çıkış biçimiyle ve herhangi bir sınırlamaya uğramaması ya da bir türe dahil edilmemesi ile roman, edebiyatta gerçeği yansıtmaya ve görünürlüğünü artırma açısından önemli bir konuma sahiptir. Toplumcu gerçekçi yazarlar roman türündeki eserlerinde yaşadıkları dönemi, bir gözlemci gibi ele alarak edebiyata aktarmışlardır. Bu sebeple toplumcu gerçekçi yazarlardan olan Orhan Kemal ve Yaşar Kemal’in romanları, çocuğun geçmiş dönemlerdeki toplumsal konumuna ait bilgilere ulaşmak açısından önemli kaynakları oluşturmaktadır. Çalışmada seçilen romanlar 1952 ile 1982 yılları arasında yayımlanan eserlerdir ve eserlerin kendi içindeki olay örgülerinin kapsadığı zaman dilimi 1932 ile 1978 yıllarını kapsamaktadır. Çocuğun iç dünyası, ailesi ile ilişkisi, hangi nedenlerle çalışma yaşamına dahil olduğu, suça sürüklenme sebepleri ve yetişkin olduğunda nasıl bir yaşama sahip olduğu romanlarda olay örgüleriyle birlikte aşama aşama

anlatılmaktadır. Bu açıdan romanlar çocuğun dünyüne yönelik önemli bir bilgi kaynağını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çocuğun çalışma yaşamına dahil olması ve suça sürüklenmesi tarih boyunca önemini koruyan bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışmanın amacı, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in roman türü eserlerinde çocuk ve çalışma yaşamı ile çocuk ve suça yöneltme konularında eserlerin yazıldığı döneme ve eserin kendi olay örgüsünde kapsadığı döneme ilişkin bulgular bularak, çocuğun romanlardaki toplumsal temsilini belirlemektir. Çalışmanın amacına yönelik olarak çocuğun hangi işlerde çalıştığı ve hangi suçlara yöneltildiği nedenleriyle birlikte belirlenmiş ve çocuk üzerindeki etkileri olay örgüsü içerisinde ele alınmıştır. Eserlerin yayımlandığı dönem ve eserin kendi olay örgüsünde kapsadığı dönemdeki bulgular ile aynı dönemlerde Türkiye’de çocukların çalışma yaşamına ve suça yöneltilmelerine yönelik olarak uygulanan kanun ve düzenlemeler karşılaştırılarak incelenen romanlardaki toplumsal gerçekliğin temsili belirlenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi: Hermeneutik Araştırmalar

Metinler, geçmişle gelecek arasında kurulan bir bağıdır. Zamanla geçmişe ait anlamlar karşılıklarını kaybedebilmektedir. Bu durumlarda tercümelere, yorumlamalara ve açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, Divan Edebiyatı şairi Fuzuli’ye ait olan, “Sayyâd sakın cefa yamandır/ Bilmezsin mi ki kane kandır” beytinde “sayyâd” kelimesi “avcı” demektir (Pala, 2013: 392). Beyitte, eziyetin kötü olduğu ve kan dökmekle kan döküleceği avcıya anlatılmaktadır. Ahmet Paşa’nın, “Âh kim sayyâd-ı gamzenden dile peykân yağar/ Oh nice sihr etti nahcir üstüne bârân yağar” beytin de ise avcı sevgilidir ve aşığın üzerine oklar göndererek onu gönlünden avlamaktadır. Aşık gönlünden okların çıkmasını istememekte ve sürekli ah ederek inlemektedir (Pezük, 2012: 144). Bu örneğe göre geçmişe ait bir beytin anlamını doğru kavramak için öncelikle kelimelerin anlamının bulunması gerekmekte, sonrasında ise dönemin şiir geleneğinin kelimelere yüklediği anlamlar belirlenmelidir.

Özünde metinleri doğru yorumlamak olan hermeneutik, yazarın kendisi, kullandığı dili ve metnin yazıldığı dönem gibi noktalardan ilerleyerek metnin doğru anlamına ulaşmayı içermektedir (Toprak, 2016: 10). Hermeneutik, eski Yunanca’da yorumlama anlamına gelen ἐρμηνεύειν (hermeneuein) kelimesinden türetilmiştir (Toprakkaya, 2007: 76). Bildirme, anlama, yorumlama ve açıklama gibi anlamları bulunan hermeneutik kelimesinin kökeni, Antik Yunan mitolojisinde tanrıların habercisi olan Hermes’e dayanmaktadır. Hermes, tanrıların buyruğunu ölümlü insanlara aktarmaktadır ve tanrıların buyruğunu insanların anlayacağı

şekilde yorumlayarak iletmektedir (Coşkun, 2009: 30; Kırmızıoğlu, 2017: 64). Antik dönemde hermeneutik, alegorik yorumlama biçiminde var olmuştur. Alegori, dolaylı konuşma, örtme ve gizleme şeklinde kullanılmaktadır. Orta Çağ'da da alegorik yorumlama etkisini sürdürmüş ve kutsal metinlerin yorumlanmasında kullanılmıştır (Toprak, 2016: 35-40). Amaç tanrının kutsal kitabındaki gizli anlamı ortaya çıkarmaktır. Hermeneutik tarih boyunca teoloji, hukuk, tarih ve sanat metinleri gibi birçok alanda uygulanmıştır. Schleiermacher, Dilthey, Heidegger ve Gadamer gibi düşünürlerin etkisiyle gelişen hermeneutik, 19. yüzyılda bir anlama kuramına dönüşmüştür.

Schleiermacher, hermeneutiğin genel bir felsefe olmasına öncü olmuştur (Özlem, 2012: 151). Schleiermacher'ın yaklaşımı Romantik Dönem düşüncesinin etkisi altında gelişmiştir. Schleiermacher ile yazarın amacı ön plana çıkmaktadır. Schleiermacher'ın düşüncesinde, “yazarın niyeti/amacı, metninden doğruca görülebilir” (Özlem, 2013: 213) şeklinde ele alınmaktadır. Yorumcu, “...kavramdan(metinden) yola çıkar ve ancak son aşamada yazarın başlangıçtaki niyetine ulaşmaya çalışır” (Toprak, 2016: 163). Schleiermacher'ın hermeneutik düşüncesinde, “bir yazarı kendisinin anladığından daha iyi anlamak” amacı söz konusudur (Fırıncioğulları, 2016: 43).

Dilthey'in düşüncesinde, “Yaşamın kendisi, kendisini açılar/serimler. Yaşamın kendisi, hermeneutik bir yapıya sahiptir” (Özlem, 2013: 191). Dilthey, edebiyat metnini “yaşam dışlaştırmaları” olarak görmektedir. Metinlerde dönemin ve toplumun yaşamından yansımalar yer almaktadır. Dilthey, hermeneutiği tarihselci bakış açısıyla ele almaktadır ve böylece metnin yazıldığı dönem önemli hale gelmektedir. Yorumcu metni ele alırken kendi bilgi birikimini dahil ederek, kendi yaratıcılığı ile üretken bir konuma erişmektedir (Toprak, 2016: 273). Dilthey'de doğa bilimleri ile tin bilimlerinin ayrı olması ve hermeneutiğin tin bilimlerinin yöntemi olması söz konusudur (Becermen, 2004: 41).

Heidegger'de ise anlama insan varoluşunun temel yönelimi olarak ele alınmaktadır (Heidegger'den akt. Çelik, 2013: 128). Ona göre hermeneutik, insanın kendi varoluşunu anlaması üzerine kuruludur (Fırıncioğulları, 2016: 46). Anlamak ve yorumlamak insan varlığının özünde yer almaktadır (Palmer'den akt. Çetin, 2019: 70). Hermeneutik, Heidegger ile ontolojik alanda ele alınmaya başlanmış ve sonrasında Gadamer ile gelişimine devam etmiştir. Gadamer'in Hermeneutik anlayışında yazardan çok metnin ne söylediği önemlidir ve Schleiermacher ile Dilthey'in yazar ve metin arasında kurduğu bağı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Toprak, 2016: 191-196). Gadamer'in ön yargılar hakkındaki düşünceleri, hermeneutik anlayışını şekillendirmektedir. Gadamer'e göre ön yargılar, anlamamanın ön şartıdır. Anlama eylemini başlatan ilk kıvılcım ön yargılardır. Her insan yaşamı boyunca farklı

birikimler ve tecrübeler elde etmektedir. Bu sebeple her insanın yaşama bakışı da farklı olacak ve anlama eylemi farklı biçimlerde gerçekleşecektir (Ertürk, 2003: 66-69). Gadamer'e göre edebiyat metinlerinin ortaya çıktığı dönemden sonra da okunuyor olmasını sağlayan, "...ortak bir geleneğin ürünü olmaları değil, çeşitlilik, yenilik ve farklılık göstermeleri, geleneksel olandan sapmalarıdır" (Toprak, 2016: 277).

Hermeneutik içinde bulunduğu dönemin koşullarına göre şekillenmiş bir kavramdır. Tarihsel gelişimine bakıldığında doğru olan tek bir anlamın varlığından, çok anlamlılığa doğru bir gidiş söz konusudur. Edebiyat alanında dönem dönem farklı anlayışlar, farklı akımlar ortaya çıkmaktadır ve çok anlamlılık edebiyatın özünde bulunmaktadır. Hermeneutiğin edebiyat alanında işlevi, yaşamın edebiyata yansıyan yönlerinden tarihi, kültürü, dili ve insanları anlamak ve geçmişi geçmişin koşullarına göre değerlendirilmesini sağlayarak, geçmişin bilgisini şimdiye aktarmaktır. Edebi metinler, yayınlandığı dönemin toplumsal yapısı içerisinde yoğurularak yaratılan eserlerdir. Bu sebeple edebiyat, belirlenmiş bir konu hakkında geçmişin bilgisine başvurulması konusunda önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. Edebi metinlerin hermeneutik yöntemle ele alınması, eserin yayımladığı dönem ve eserin içeriğindeki anlatılan dönem hakkında bilgi sahibi olunmasını ve eserde yer alan olayların dönemin koşullarına göre yorumlanmasını sağlamaktadır. Yorumlama yapılırken aynı dönemleri kapsayan birden fazla kitabın karşılaştırması yapılması, eserin yazarının mevcut dönemi hangi bakış açısıyla eserinde yansıttığının belirlenmesini sağlamaktadır.

Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmada çocuklara yönelik gerçekleştirilen sosyal politikalar, çalışma yaşamı ve suça sürüklenme başlıkları altında ele alınmıştır. Edebiyatın türleri içerisinde romanın oluşumu ve edebiyat akımları içerisinde toplumcu gerçekçilik akımının oluşumu tarihsel olarak ele alınmıştır. Çalışmada incelenecek eserler Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in toplamda altı adet roman türündeki eserini kapsamaktadır. Çalışmada Orhan Kemal'in Murtaza, Suçlu ve Sokakların Çocuğu adlı romanları ile Yaşar Kemal'in Yılanı Öldürseler, Kuşlar Da Gitti ve Hüyükteki Nar Ağacı adlı romanları incelenmiştir. İncelenen romanlar, çocuk ve çalışma yaşama ile çocuk ve suça yöneltme temalarına yönelik olarak seçilmiştir.

Çalışmada Kullanılan Veri Toplama Teknikleri

Çalışma kapsamına alınacak romanların seçimi ve incelenecek temaların belirlenmesi konusunda öncelikle Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde görev yapmakta olan hocaların görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşüne başvurulmasının ardından ilk olarak toplumcu gerçekçilik akımı içerisinde yer alan yazarlar belirlenmiştir. İkinci olarak ise

belirlenen yazarların romanları, içeriklerinde çocuk karakter bulunmasına yönelik olarak seçilmiş ve kitaplar temin edilmiştir. İncelenen kitaplar içerisinde Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'e ait altı eserde ortak temaların saptanması sonucu çalışma kapsamında ele alınacak temalar ve incelenecek eserler belirlenmiştir. Kitapların belirlenen temalar açısından incelenmesinden sonra ilgili literatür araştırması yapılarak kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmada makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri, film, alanla ilgili kanun metinleri, sözleşmeler ve yönetmelikler internet taraması yoluyla elde edilmiştir.

Kitapların analizine başlarken, öncelikle eserin basım yılı, sayfa ve bölüm sayısı, eserde olayların hangi bakış açısı ile aktarıldığı, kullanılan mekânlar, olayların geçtiği zaman dilimi ve eserin ana fikri belirlenmiştir. Sonrasında ise eserlerin özetini içeren tanıtımları yapılmıştır. Eserlerin tanıtım kısımlarında, eserde yer alan karakterlerin olay örgüsündeki konumları belirlenmiştir. Daha sonra ise belirlenen temalar olan, çocuğun çalışma ve suça yönltilmesi açısından eserlerde çocuğun toplumsal temsiline yönelik veriler toplanmıştır. Çocuk ve çalışma yaşamı başlığı altında, eserlerde çocuğun çalışma yaşamına dahil olma sebepleri, olay örgüsünün içerisinde belirlenmiş ve çalışma hayatının şartlarının çocuğun yaşamı üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Çocuk ve suça yöneltme başlığı altında, eserlerde çocuğun suça sürüklenmesinin nedenleri olay örgüsü içerisinde belirlenmiş ve suça sürüklenmenin çocuğun yaşamı üzerindeki etkileri belirlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA VE ÇOCUK

1.1. Sosyal Politika

Sosyal politika, yeni toplumsal gelişmelere uyum sayılabilen, var olan amaçları ve hedefleri çoğalabilen, kapsadığı kitleyi genişletebilen ve siyasetin insani yönünü bünyesinde taşıyabilen bir kavramdır. İbni Haldun'un toplum hakkındaki düşünceleri şu şekildedir: “Her toplumun yaşamındaki dalgalanmalar, gelenek ve görenekler, o toplumda egemen olanın yaşam biçimine, tutum ve davranışlarına bağlı olarak gelişir” (İbni Haldun, 2017: 96). Sosyal politikanın şekli de var olduğu ve uygulandığı topluma benzemektedir. Sosyal politika ile yalnızca içinde bulunulan dönemin koşullarına yönelik değil, gelecek için de hedefler belirlenmektedir.

Sosyal politika dar anlamda, endüstrileşme ve işçi sınıfına yönelik koruma ve önlemlerini içine alan politikaları ifade etmektedir. İlk haliyle sosyal politikalar endüstrileşmenin ağır çalışma şartlarının sonuçlarına yönelik olarak, işgücünü bir tehdit unsuru olmaması adına kontrol altında tutulması amacını da taşımaktadır (Koray, 2018: 34). Endüstrileşmenin en temel eğilimi, “kendileri tüketim malı olmadıkları halde, tüketim mallarının üretimine gerekli olan araç ve gereçler için büyük çapta ve kitle halinde işgücü kullanmaktır” (Russell ve Russell, 1979: 31). Büyük çapta ve kitle halinde kullanılan işgücünün iş kazası, hastalık gibi hayati yönlerden korunması işgücünün emeğinin devamlılığını sağlayacak etkide bulunmaktadır. 14. yüzyıla ait olan şu sözler endüstrileşme döneminde de geçerlidir: “Emekler değerlerini bulamayınca ve karşılığı var denemeyecek bir duruma düşürülünce, kazanç ve üretime yönelik istekler gücünü yitirir. Çalışan eller iş yapmaya varmaz. Halk tedirgin olur ve bayındırlığa, üretime ilişkin çalışma düzen, bozulur” (İbni Haldun, 2017: 324).

Sosyal politikanın geniş anlamını kazanması 1945 sonrası dönemle gerçekleşmiş ve sosyal politikanın amaçları yoksulluk, gelir dağılımı, sağlık, eğitim ve işsizlik gibi alanları kapsayarak, toplumu her açıdan korumayı hedefler hale gelmiştir (Koray, 2018: 36). Sosyal politika siyaset, ekonomi ve vatandaşlıkla güçlü bağlara sahiptir. Güncel Türkçe sözlükte politika, “devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset, siyasa” olarak tanımlanmaktadır¹. Sosyal politika, toplumun siyasetle bütünleştiği bir alan olarak var olmaktadır. Sosyal politikanın niteliklerinin

¹<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 11.04.2021).

belirlenmesinde siyaset önemli yere sahiptir. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın altmış beşinci maddesinde, "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" (m.65) ifadesi yer almaktadır². Bu madde ekonomi ile sosyal alanda yapılacak politikalar arasındaki güçlü bağı göstermektedir. İnsanın medeni, siyasal ve sosyal haklarını içeren vatandaşlık kavramı ile sosyal politika arasında da güçlü bir bağ vardır. Çünkü sosyal politika insanın sahip olduğu hakları koruyup, ekonomik ve sosyal açıdan durumunu iyileştirmek amacını taşımaktadır (Şenkal, 2005: 227).

Feodal dönem, coğrafi keşifler ve endüstrileşme sosyal politikanın gelişmesine zemin hazırlayan aşamalardır (Yıldırım, 2018: 37). Hoşgörü, merhamet, yardım etmek, sahip çıkmak gibi insani davranışlar eski çağlardan beri var olmaktadır. Bu davranışların ilk halleri gönüllülük esasına dayalı iken sosyal politika ile hak niteliğini kazanmıştır. İnsanın bir obje gibi alınıp satılabildiği dönemlerde köleler, yaşama güvencesinden mahrum bir şekilde efendileri için yaşamaktaydılar. Bozkurt'a göre (1981: 67-70), insanlar savaş sonucu tutsak olarak, borcun ödenmemesinin karşılığı olarak ve suç işlemeleri sonucu olarak köle olabilmekteydiler. En eski kanun koyucu olarak adlandırılan Kral Urugakine (M. Ö. 2350) köleliğe son vermiştir; fakat bu hükmü uzun süreli olamamıştır (Okandan'dan akt. Bozkurt, 1981: 73). Annesi köle olan çocuklar, çoğunlukla doğdukları anda köle sayılmışlardır. Örneğin, Roma Hukuku'nda baba özgür olsa bile, köle bir annenin çocuğu da köle olmaktadır (Umur'dan akt. Bozkurt, 1981: 92).

Kuralların toprak üzerinden koyulduğu feodal toplumda, lordlar, soylular ve senyörler himaye edenlerdir ve toprağın mülkiyetini ellerinde bulundurmaktadırlar. Yönetimde diğer önemli kesim ise din adamlarıdır. Alınacak kararlarda kilisenin izni önemli yere sahiptir. Himaye edilenler serflerdir. Serfler toprakla alınıp satılabilmekte ve topraktan aldıkları ürünün temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadarını kendileri için alabilmekteydiler. Özgür köylüler ise toprakta kiracı ya da ortakçı olarak bulunmakta ve lorda bağımlı olmaktaydılar (Özil, 2018: 861; Koray, 2018: 44). Küçük zanaat sahibi insanlar kasabada lonca üyesi olabilmekteydiler. Loncada çalışamayacak duruma gelen üye için ya da üye olanlardan biri öldüğünde, üyenin ailesi için güvenlik tedbirleri bulunmaktaydı (Prigmore ve Atherton'dan akt. Ersöz, 2003: 122-123).

15. ve 17. yüzyıllarda yaşanan coğrafi keşifler Portekizliler ve İspanyollar öncülüğünde başlamıştır (Hanılçe, 2010: 70). Keşiflerle ticaret gelişmiş, güç dengeleri değişime uğramış ve bilimsel keşiflerin önü açılmıştır. Keşifler çağı ile Sanayi Devrimi arasındaki dönem, ulus

² https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=65 (erişim tarihi:02.04.2021).

devletlerin kurulması ve makineleşme gibi yenileşmenin yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmuştur (Demir, 2020: 124). Bu dönemler aynı zamanda insanların kıtlık, savaş, veba sonucu sefalet ile mücadele ettikleri dönemlerdir. 1300 ile 1800'lü yılları kapsayan dönemde İngiltere'de yoksulluk yasaları çıkarılmıştır (Ersöz, 2003: 123). I. Elizabeth döneminde, 1601 yılında çıkarılan Yoksul Yasası'na göre her parish; "...kendi bölgesinde çalışabilir durumda olan kimselere iş bulmak, yaşlı ve sakatlar için yoksul evleri işletmek, bakımsız kalmış çocukların çıraklık eğitimlerini üstlenmekten sorumluydu" (Kovancı, 2003: 26). Aydınlanma döneminin 18. yüzyılda başlamasıyla, insanlar için "...dünyada var olan nimetlerden herkesin eşit faydalanması gerektiği görüşü" doğmaya başlamıştır (Yolcuoğlu, 2012: 146). Çocukları korumaya yönelik kurumsal çalışmaların başlaması için ise 19. yüzyılın beklenmesi gerekmiştir (Işıkcı ve Karatepe, 2016: 75).

Toplumlar dönüşümlerini geçirirken, çocuklar içine doğdukları yaşamın kurallarına göre yaşamışlardır. Anne ve babasının statüsü, yaptığı işi, ekonomik geliri hangi kesime aitse çocuk da o kesime ait olmuştur. Çocukluk döneminin karşıladığı anlam, tarih boyunca dönüşüme uğramıştır. Doğrudan çocuklara yönelik sosyal politikaların yapılabilmesi için öncelikle çocukların, çocuk olarak nitelendirilmesi gerekmiştir.

1.2. Çocukluğun Değişimi ve Sosyal Politika

Çocukluk, yetişkinliğe erişebilmiş her insanın bilgi sahibi olduğu bir kavramdır. Çocukluğun tanımlanması tarih boyunca ekonomiye, kültüre, inançlara, coğrafyaya, toplumun sosyal ve psikolojik yapısına bağlı olarak şekillenmiştir. Çocuklar diğer insanlardan daha az bir zamandır dünya üzerinde bulunmaları sebebiyle daha az yaşamın mecbur kıldığı değişime maruz kalmışlardır. Bu sebeple çocuklar daha fazla insancıldır. Bir toplumun tarihi hakkında ekonomik ve sosyal açıdan bilgi sahibi olunmak istendiğinde, o toplumun tarihi boyunca çocuklara verdiği değere bakmak önemli bir bilgi kaynağıyla karşılaşmak anlamına gelmektedir.

1965 yılı yapımı "The Sound of Music" adlı müzikal filmde, "Yaşamak için doğduğun hayatı yaşamalısın" şeklinde bir replik yer almaktadır (Wise ve Lehman, 1965). Çocuklar da bu replikte ifade edildiği gibi tarih boyunca yaşayabilmek için içine doğdukları yaşamı yaşamışlar ve yetişkin dünyasına müdahale edememeleri sebebiyle yaşamlarını sürdürebilmek için doğdukları hayatı yaşamaya devam etmişlerdir. Köle, serf, burjuva, kentli, köylü, zengin, yoksul, kadın ve erkek gibi yetişkin insanların hayatlarının sınırlarının çizildiği adlandırılmalar, çocuklar için de geçerliliğini sürdürmüştür.

Sümerlerde okula giden çocukların babaları yöneticilerden ya da yüksek devlet görevlilerinden oluşmakta ve daha alt tabakaların çocukları çeşitli işlerde çalışmaktadır (Başaranbilek, 1994: 50). Eski Yunan ve Roma'da da varlıklı ailelerin çocukları için eğitim söz konusu olmaktadır. Eski Yunan kültüründe çocuğun hasta olarak doğması durumunda, çocuğu babası terk etmek isteyebilmektedir. Çocukların eğitiminde baba söz sahibi olmaktadır ve daha çok erkek çocukları ön planda tutulmaktadır. Miras hakkı erkek çocuktur ve erkek çocuk soyun devamı olarak görülmektedir. Savaşçı Spartalılar hasta çocuğun ölmesine karar verebilmekteydiler. Ayrıca Sparta'da erkekler gibi kadınların da spor, beslenme, okuma-yazma eğitimine önem verilmektedir. Roma'da da erkek çocuklar ailenin devamı için daha önemli bir konumda bulunmuşlardır. Ailenin, kusurlu doğması sebebiyle çocuğu terk etmesi söz konusu olabilmektedir. Köle bir annenin çocuğu köle doğmakta ve hamilelik esnasında anne özgürlüğüne kavuşursa çocuğun da özgür olması durumu mevcut olmaktadır (Erdemir ve Erdemir, 2012: 645-649). Romalılarda bir insanın cahil ve işe yaramayan biri olarak nitelendirilmesi, yüzmeye ve okuma-yazma bilmemesi anlamını taşımaktadır (Locke, 2020: 35). Eski Yunan ve Roma'da varlıklı ailelerin çocuklarının eğitime önem verilmiş, spor eğitimin önemli bir parçası olarak görülmüş ve kız çocuklarının eğitiminden ziyade erkek çocuklarının eğitime önem verildiği görülmüştür (Başaranbilek, 1994: 52). Platon, Devlet adlı eserinde kadının erkek karşısındaki durumunu şu şekilde ifade etmektedir: "Yaradılıştan her iki cinsten de aynı güçler vardır. Kadın da erkek gibi bütün işleri görebilir. Ne var ki, kadın hiçbir işte erkek kadar olamaz" (Platon, 2018: 157).

Orta Çağ'da çocuklar, yetişkinlerin dünyasının içinde yaşamaktaydılar. Bu dönemde çocuk, çocukluk evresi ve çocukluğa ait davranışlara yönelik bilinç henüz mevcut değildir. Bir çocuk beş-yedi yaşlarından sonra yetişkin hayatına dahil olmaktadır. Çünkü çocuklar bu yaşlardan itibaren yetişkinlerin söylediklerini anlayabiliyor ve onlar gibi cevap vermeye başlayabiliyorlardı. Çocuklar yetişkinlerin kıyafetlerinin küçültülmüş versiyonlarını giymekte ve onlarla aynı oyunları oynamaktadırlar. Orta Çağ'da çocuk genelde on yaşından sonra okula başlardı. Sınıfta kız öğrenci olmaz, farklı yaşlardan öğrenciler bulunur ve derste işlenen konular çocukların yaşlarına göre ayrılmazdı (Postman, 1995: 23-24).

Kilisenin, çocuğu doğduğunda günahkâr olarak görmesi, Orta Çağ'ın çocuğa bakışını şekillenmesinde büyük etkiye sahiptir. Çocuğun özünde bulunan günahkârlığa yetişkinlerin müdahalesi gerekmekte ve çocuk erkenden disiplin altına alınması gereken bir konumda bulunmaktadır. Çocuk ölümlerinin fazla olması, çocukların kısa yaşamlarında erken yetişkin devrine dahil olmalarına neden olmuş ve yetişkinler gibi cinsel eylemler ve içki içme gibi davranışlarda bulunmuşlardır (Öztürk, 2017: 261-273). 17. yüzyılda yaşayan John Locke'un şu

şekilde bahsettiği anısı ileri yüzyıllarda da çocukların benzer durumlarda olduğunu gösterir niteliktedir: “Huysuzlanan çocuğu susturmak için her ağladığında içki verildiği için çocuğun ayyaş gibi sürekli içtiği bir evde yaşamıştım. Daha konuşmadığı halde, gün boyunca içtikleri benimkinden fazlaydı” (Locke, 2020: 43). Fransız nüfus bilimci ve sosyal tarihçi Philippe Aries, çocukluğun keşfinin 13. yüzyılda başlamış olduğunu, 16. yüzyılda ise dönemin sanatında çocuğun yer almaya başladığını ifade etmektedir. Aries'e göre giyim, oyun, çocuk tanımlamalarında kullanılan dil gibi çocuk dünyasının yetişkin dünyasından ayrıldığına göstergeleri 17. yüzyılda yaşanmıştır. Çocukluk burjuvazinin ve aristokrasinin içinde doğmuş erkek çocukları anlatan bir kavram olarak var olabilmıştır (Tan, 1994: 18). Ailede çocukla yakın ilişki döneminin başlamasına karşın, 1639 yılında Fransa'da babasına kötü davranan bir çocuğu hapsedirme yetkisini çocuğun babasına veren bildirilerin yayınlanması gibi durumlar da mevcut olmuştur (Güçlü, 2016: 4). 18. yüzyılda Erasmus, çocukların giyimleri konusunda yetişkinlerden farklı olması gerektiğini öne sürmüş ve bu yüzyılda çocuklar için farklı giysi olması düşüncesi toplumda yerleşik bir hal almıştır. Aries'in “zorunlu israf” olarak kelimeye aktardığı çocuk ölümlerinin, toplum tarafından alışagelinmiş durumu da 18. yüzyıldan sonra değişmeye başlamıştır (Postman, 1995: 10-39).

Aydınlanma çağında düşünürlerin çocukların eğitimleri ile ilgili olarak öne sürdükleri düşünceler çocukluğun görünürlüğünün önünü açmış ve çocuğa bakış açısında önemli gelişmeler yaşanmıştır. John Locke'un 17. yüzyıl sonunda kaleme aldığı "Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler" adlı eseri çocukluk tanımlanmalarının seyrini değiştiren önemli bir etkiye sahiptir. Çocuğun doğduğu anda günahkâr olduğu yönündeki düşüncenin çözülmesinde Locke'un çocuğun doğduğunda zihninin boş bir levha olduğu yönündeki düşüncesi önemli bir etki yaratmıştır. “Ben çocuk zihninin, suyunki gibi kolayca şu ya da bu yöne çevrileceğini hayal ediyorum” (Locke, 2020: 30) cümlesiyle Locke, zihnin en erken halindeyken şekillendirilerek olmasının istendiği şeklin verilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bir hekim olan Locke, kitabının ilk bölümünde önce çocukların sağlıklarına yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Beslenme, yıkanma, tuvalet, ilaç ve giyim konularından bahsettikten sonra çocuğun eğitimi ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır. Kitabın en dikkat çekici yanı eser boyunca küçük bey, oğlan ve genç beyefendiler gibi hitapların kullanılması ve daha çok erkek çocukların eğitiminin odak olarak seçilmiş olmasıdır. Locke'a göre eğitimde yapılacak yanlışlar, ileride telafi edilemeyecek sonuçlara neden olmaktadır. Eğitimde ezber olmamalı, öğretilen şey alışkanlık kazandırılana kadar devam etmeli, görgü ve erdem kazanılmalı ve çocuğun zihninin doğal eğilimi hesaba katılarak eğitim verilmelidir. Çocuğun doğal eğilimleri erkenden kontrol altına alınmalı ve çocuk isteklerine hâkim olmayı öğrenmelidir (Locke, 2020: 245). Çocuklar erdem ve görgü

konularında eksik olan hizmetçilerle samimi olmamalı ve alt tabakadan gelen insanlarla da fazla karşılaştırılmamalıdır. Locke, çocukluğun tanımında önemli konuma sahip kitabından şu şekilde bahsetmektedir:

“...bir prens, bir soylu ve sıradan bir beyefendinin oğlunun farklı şekillerde yetiştirilmiş olduğunu düşünüyorum. Ama burada sadece eğitimde başlıca sonuç ve hedeflere atıf yapan ve çok küçük olduğundan sadece kişinin dilediği gibi doldurulup şekillendireceği bir boş kâğıt ya da balmumu olarak düşündüğüm beyefendinin oğluna göre tasarlanmış bazı görüşler öne sürdüm” (Locke, 2020: 258).

Locke, emekçi ailelerin çocukları için de “iş okulları” tavsiyesinde bulunmaktadır. Locke'a göre emekçi çocukları, papazlık bölgelerine yük olmaktadır ve bu sebeple yardımlarla geçinen “üç yaş üstü, on dört yaş altı bütün çocuklar” için zorunlu iş okulları açılmalıdır. Bu sayede yardımı alan babanın parayı keyfi harcaması sonucu aç kalan çocuklar okulda karnını doyurabilecek, erken yaşta çalışmayı alışkanlık haline getirebilecek ve okuldaki gözetmenlerle her pazar kiliseye giderek ahlaka yabancı şekilde büyümeyeceklerdir. Ayrıca bu okullarda üretim iplik, dokumacılık, yünlü imalat türlerinde olacak ve aynı bölgedeki zanaatçılar iş okullarındaki çocukları çırak olarak seçebilecektir. Çırak olan çocuk yirmi üç yaşına kadar ustasına bağlı olacaktır (Locke, 2020: 259-261).

Çocukluğun tanımının yolculuğunda diğer bir önemli isim olan J.J. Rousseau, 1762 yılında "Emile" adlı eserinde, hayali bir şekilde yarattığı yetim bir erkek çocuk olan Emile'in eğitimini üstlenmiş, bir yetişkin olarak çocuk eğitiminin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Rousseau'ya göre on iki yaşına gelene kadar bir çocuğun eğitimi için yapılması gereken en önemli şey “hiçbir şey yapmamak”tır. Rousseau, çocuğun doğasının kontrol altında tutulması ve erkenden şekillendirilmesi gerektiği düşüncesini benimseyenlere şu soruyu sormaktadır: “Düzelteceğinizi iddia ettiğiniz kötü huyların onların tabiatından değil de sizin yanlış anlaşılmış ve kötü uygulanmış yöntemlerinizden kaynaklanmadığını nasıl ispat edeceksiniz?”. Ona göre, çocuklar önce özgür bırakılmalı ve kendi doğalarını açığa çıkartarak özlerine kavuşmalıdırlar. Çocuğun özü ortaya çıktıktan sonra çocuğun yeteneklerine ve isteklerine göre ona rehberlik edilmesi gerekmektedir. Eğitimde ezber olmamalı, uygulamalı dersler yoğunlukta olmalı ve çocuklar meslek sahibi olmadan önce insan olmalıdırlar (Rousseau, 2020: 21-71).

Rousseau, eserinde kız çocuklarının eğitiminden bahsetmiştir ve meslek, sınıf, servet ayırmadan herkesin çocuğuna yönelik tavsiyelerini dile getirmiştir. Kendisi için Emile'in oyun arkadaşı, Emile içinse doğanın öğrencisi şeklinde bahseden Rousseau, yöntemlerini hoş bulmayan ebeveynlere şu şekilde cevap vermektedir: “Babalar! Aldanıyorsunuz; ben Emile'ime zahmetli bir sanat öğretiyorum, cahil olmak sanatı! Siz çocuğunuzun beynini erkenden bilgiyle

dolduruyorsunuz, ben ise bu bilgileri elde edeceği aletleri hamurlamakla meşgul oluyor ve bunları nasıl kullanacağını öğretiyorum” (Rousseau, 2020: 110).

Çocukluk fikrinin 16. yüzyıldaki oluşumuna matbaanın keşfinin katkısı olduğunu söyleyen Neil Postman, matbaa sayesinde yetişkin dünyasında okuma-yazmanın yaygınlaşması sonucu çocukla yetişkin arasında bir farklılaşma ortaya çıktığını söylemektedir. Çocukların birer yetişkin olabilmek için eğitim almaları gerekli olmuş ve okullar sayesinde çocukluk zorunlu bir hal alır hale gelmiştir. Postman bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Her nerede okur-yazarlık yüksek ve sürekli bir değer görmüşse, orada okullar oluşmuş ve her nerede okullar oluşmuşsa orada çocukluk anlayışı hızlıca gelişmiştir" (Postman, 1995: 49-53).

20. yüzyıl çocuk düşüncesinde üç temel paradigmaya rastlanmaktadır: “Çocuklar yetişkinlerden farklıdır ya da çocuklar özel bir biyolojik kategori oluştururlar, çocukların yetişkinliğe hazırlanması -yetiştirilmesi- gerekir ya da yetişkinlik bir kazanımdır ve çocukların yetiştirilmesi sorumluluğu yetişkinlere aittir” (Güçlü, 2016: 6). 16. yüzyıldan beri gelişerek yol alan çocukluk fikri Postman'a göre, televizyon gibi algıya hitap eden araçların etkisiyle yetişkinler dünyasına dahil olmaktadır. Artık her şey herkes içindir (Postman, 1995: 98). Animasyon filmler hem çocuklara hem de yetişkinlere yönelik içeriklerle oluşturulmaktadır. Bir yetişkin, çocukken izlediği bir filmi yetişkin olduğunda da severek izleyebilmektedir. Giyim konusunda da çocukların kıyafetlerinin, yetişkin kıyafetlerinin küçültülmüş hali olarak satışa sunulduğu görülmektedir. Postman'ın görüşünden, Orta Çağ'dan sonra yetişkin dünyasından çıkan çocuğun, yakın tarihte tekrar yetişkin dünyasına dahil olduğu sonucu çıkmaktadır. Fakat bu sefer bu birleşme yetişkinlerin çocuklara benzediği, çocukların da yetişkinlere benzediği bir birleşimi oluşturmaktadır.

Tarih boyunca çocukluk fikrinin gelişimine bakıldığında, ailenin çocuğun ekonomik katkısına gerek duymaması durumunda, çocuğun çocuk yerine konulduğu görülmektedir. Çocuğun katkısına gerek duymayan anne ve baba çocuğuna yakın olabilmiş ve onu geliştirmeye yönelik olarak zaman ve maddi değer ayırabilmiştir. Yalnızca varlıklı ailelerin çocuklarında, çocukluk kavramına ait simgeler görülebilmüş, daha az gelirli ailelerde ise çocuğa ait bir dünya daha gecikmeli olarak hayatlarına dahil olabilmiştir. Fakat şu anki mevcut durumda hala bir çocuğun yaşamını sürdürmek için içine doğduğu hayatı kabullenerek yaşamaya çalışması, geçerliliğini sürdüren bir durumdur.

1.2.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı

Çocuk işçi kavramının, zamana, ülkeye ve kültüre göre tekabül ettiği tanımlar değişmektedir. Çocuk hakları da bu değişimlere paralel bir şekilde gelişimini sürdürmektedir. Dünyada 152 milyon çocuk, çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların 72 milyonu Afrika'da bulunmaktadır. Çocuk işçilerin %71'i tarım sektöründe çalışmaktadır ve %48'i ise 5 ile 11 yaş grubunda bulunmaktadır. ILO'ya göre çocuk işçiliği, “çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler”de çocukların çalıştırılması olarak ifade edilmektedir (ILO, 2021).

Çocuk işçiliği nedenleri açısından ele alındığında, “makro bakış açısıyla, sosyo-ekonomik koşulların, mikro yaklaşımla ailenin karakteristiğinin bir sonucu” (Fidan, 2004: 34) olarak var olmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan 2017- 2023 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'na göre çocuk işçiliğinin nedenleri, yoksulluk, eğitim hizmetlerinden yararlanamama/erişememe, kırdan kente göç, yetişkin aile bireylerinin işsizliği, geleneksel bakış açısı, mevzuatın eksiklikleri ve etkin uygulanamaması, işverenlerin çocuk işgücü talebi ve düzensiz göç olarak ifade edilmektedir (ÇSGB, 2017: 14-17).

Çocuk işçiliğine sebep olan nedenler birbirlerini etkileme, yeniden yaratma ve çoğaltma etkisine sahiptir. Bir ülkede mevcut olan gelir dağılımı adaletsizliği sonucu yoksulluk meydana gelmektedir. Hanehalkı büyüklüğü artması durumu ile ailedeki yetişkinlerin işsiz olması durumu birleştiğinde ise ailenin üzerinde yoksulluğun etkisi artmaktadır. Ağırlığı artan yoksullukla birlikte aile bireylerinin tümü çalışmak zorunda kalmaktadır. Ailedeki çocuk sayısının artması ile çocukların bir kısmı diğer kardeşlerinin okul masraflarını karşılamak için çalışmak zorunda kalabilmektedir. Ailedeki çocuklar çalışma yaşamına dahil olduklarında ise eğitim yaşamlarından uzaklaşmaları söz konusu olmaktadır. Bu aşamalara yapılan göçler, ailenin çocuğa yönelik geleneksel bakış açısı, işverenlerin çocuk işgücü talebi, mevzuat eksiklikleri ve denetim yetersizliklerinin eklenmesi sonucu ile çocuk, çocuk işçi adını almaktadır. Tüm bu nedenlerin yanında çocuğun kendisinin çalışmak istediği durumlar da söz konusu olabilmektedir. Çocuğun ailesine bakmak durumunda kalması, okul yaşamının kötü olması, meslek öğrenme amacı olması ve çocuğun çeşitli sebeplerle kendi başının çaresine bakmak zorunda kalması sonucu sokak yaşamına dahil olması bu durumlardan bir kaçıdır. Bu nedenler çocuğun kendinden kaynaklanan tercihler gibi gözükse de çocuk bu durumların içine sürüklenen bir konumda bulunmaktadır. TÜİK Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 2019 yılında 5-17 yaş grubundaki 16 milyon 457 bin çocuğun, 720 bini bir ekonomik faaliyette çalışmaktadır. Çalışan çocukların %35,9'u hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak

için, %34,4'ü iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak için, %23,2'si hanehalkı gelirine katkıda bulunmak için ve %6,4'ü kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaktadır (TÜİK, 2020a).

1.2.1.1. Çocuğun Çalışma Yaşamına İlişkin Düzenlemeler

18. yüzyıl itibariyle sanayileşme, çocuklar için çok ağır şartları bünyesinde bulundurarak gelişmeye başlamıştır. Çocuk ve gelecek kelimelerinin uyumu, ikisinin de ileriye, yarını ve sonrayı çağrıştırmamasından dolayıdır. Sanayileşme dönemi ile bazı çocukların geleceği, sanayinin geleceğine dahil edilmiştir. Çocuklar bazen küçük yerlere sığabilmeleri bazen kimsesiz olmaları bazen de ucuz işgücü olarak görülmeleri sebebiyle çalıştırılmışlardır. Sanayileşme ve sonrasındaki dönemde İngiltere’de fabrikaların ve evlerin bacalarının temizlenmesi için kullanılan temizlik aracı, Belçika’da dokuma makinelerinin altına düşen ip ve yünleri toplayan araç ve Fransa’da madenlerin derin ve küçük deliklerinden geçebilen araç, çocuklar olmuştur (Güzel, 2016: 1994). Bütün bu işler beden gelişimini kötü yönde etkileyerek, çocukların kısa bir ömür yaşamalarına neden olmuştur. 19. yüzyıl ortalarında yaşamış, maden ocağında çalışan sekiz yaşında bir kız çocuğunun sözleri şu şekildedir:

“Ben, Gauber Ocağı’nda bir tuzakçıyım; ışısız tuzak kurmak zorundayım ve sürekli korku içindeyim. Sabahları saat 4’de bazen de 03:30’da işe gider, eve 17:30’da dönerim. Hiç uyumam. Karanlıkta değil ama ışık olduğunda bazen şarkı söylerim: daha sonra şarkı söylemeye cesaret edemem” (Pinchbeck ve Hewitt’den akt. Postman, 1995: 69).

18. ve 19. yüzyılda endüstri gelişimi sonrası çocuk işçiliğin yükselişe geçtiği dönemle beraber çocuklara yönelik sosyal politikaların gelişmeye başladığı dönem de başlamaktadır (Sunall, 2009: 76). 1779 yılında İsviçre’nin Züriç Kantonu’nda çalışan çocuklarla ilgili olarak ilk sosyal politika düzenlemesi yapılmıştır. Düzenlemede zorunlu öğrenimlerini tamamlamamış çocukların tekstil atölyelerinde çalışmalarının yasaklanması konusu bildirilmektedir (Fişek, 1984: 97). Bu dönemde toplumun üzerinde etkili olmak ve yasaların çıkmasına öncü olmak için kendi işçilerinin çalışma koşullarını iyileştiren işverenler de bulunmaktadır. Bu işverenlerin girişimleri ile 1802 yılında Çocukların Bedeni ve Manevi Sağlıkları Hakkındaki Kanun, İngiltere’de çalışmanın koşullarını düzenleyen ilk kanun olmuştur. Kanuna göre, günlük çalışma süresine on iki saat sınırı konmuş ve çocukların gece çalıştırılması yasaklanmıştır (Fişek, 1984: 95-96). Bu düzenlemeler çocuk işçiliğinin çok ağır koşullarda yaşandığı bir dönemde çalışma koşullarına sınırlar koyması açısından önemli konuma sahiptir. Zamanla uluslararası düzenlemelerle çocuk işçiliği hakkındaki çalışmalar

daha geniş alana yayılmış, çocuğun çalışma koşullarına yönelik sınırlamalar getirmek ve daha ileriki aşamalarda tamamen ortadan kaldırmak gibi hedefler belirlenmiştir.

İlk olarak, çocukların birçok alanda korunması ve eğitimleri hususunu içeren Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi 1924 yılında onaylanmıştır. Bildirge, 1931 yılında Türkiye tarafından onaylanmıştır (Şahin'den akt. Aykaç, 2015: 341). 1956 yılında, Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme kabul edilmiştir. Bu sözleşme 1964 yılında Türkiye tarafından onaylanmıştır. Sözleşmenin birinci maddesinde, “Bir çocuğun veya 18 yaşından aşağı temyiz kudretini haiz bir kimsenin gerek anne ve babası yahut bunlardan biri, gerekse vârisi tarafından, şahsını veya işini istismar maksadıyla bedel mukabilinde veya bedelsiz diğer bir şahsa devrine müsait olan herhangi bir uygulama ve gelenek” yasaklanmıştır (m.1/d)³.

1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne dayanarak 1959 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ilan edilmiştir (Aykaç, 2015: 341). 1989 yılında Birleşmiş Milletler, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi kabul etmiş ve 1990 yılında yürürlüğe konulmuştur. Türkiye tarafından 1990 yılında Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi imzalanmıştır ve 1995 yılında yürürlüğe konulmuştur. Sözleşmenin birinci maddesine göre, erken yaşta reşit olma durumu dışında, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır (m.1). Sözleşmenin otuz ikinci maddesi çalışan çocuklar hakkındadır. Otuz ikinci maddenin birinci fıkrasına göre, “Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler” (m.32/1). Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise taraf Devletlerin maddeyi uygulaması hususunda alacakları önlemler şu şekilde ifade edilmiştir:

“İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;

-Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.

-Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler” (m.32/2)⁴.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından, 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi, 1973 yılında kabul edilmiştir. 138 sayılı sözleşme Türkiye tarafından 1998 yılında onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin ikinci maddesine göre, sözleşmeyi onaylayan üyeler çalışmaya kabul için asgari yaş sınırı belirleyeceklerdir (m.2/1) ve asgari yaş sınırı, zorunlu

³ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf> (erişim tarihi: 08.04.2021).

⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (erişim tarihi: 08.04.2021).

öğrenim yaşının bittiği yaşı altında ve on beş yaşın altında olmayacaktır (m.2/3). Aynı maddenin dördüncü fıkrasında ise “Ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan, her üye bu maddenin 3. Fıkrası hükümlerini dikkate almaksızın varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra, asgari yaşı başlangıçta 14 olarak belirleyebilir” (m.2/4) ifadesi yer almaktadır. 138 sayılı sözleşmenin yedinci maddesinde, 13 ve 15 yaşındaki çocukların sağlıklarına zarar verme ihtimali olmayan ve “Okula devamlarını, yetkili makamın onayladığı mesleğe yöneltme veya mesleki eğitim programlarına katılmalarını veya derslerden yararlanmalarını engellemek koşuluyla hafif işlerde çalışmalarına veya istihdamlarına izin verilebilir” (m.7/1) ifadesi yer almaktadır ve 13 ve 15 ifadesini, sözleşmenin ikinci maddesinin dördüncü fıkrasından yararlanan üyeler 12 ve 14 yaş olarak değiştirebileceklerdir (m.7/4) (ILO, 1973).

1992 yılında ILO tarafından, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) başlatılmış ve 1992 yılında Türkiye programa imza atan ülkelerden biri olmuştur. IPEC ile 1994 ve 1999 yıllarında TÜİK veri tabanı oluşturulması ve Çocuk İşgücü İstatistiklerinin Ekim dönemi Hane İşgücü İstatistikleri içinde başlatılması gelişmeleri yaşanmıştır (Kayhan, 2012: 191).

ILO tarafından, 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi 1999 yılında kabul edilmiştir. 182 sayılı sözleşme 2001 yılında Türkiye tarafından onaylanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Sözleşmenin üçüncü maddesine göre “en kötü biçimdeki çocuk işçiliği” ifadesi (ILO, 1999):

“çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;
çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar” (m.3).

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın otuz ikinci maddesinde, “Çocuk işçiliğinin yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması” başlığı altında, “Çocukların çalıştırılması yasaktır. Asgari çalışma yaşı, gençler için öngörölmüş daha elverişli kurallara hâlel gelmemek

kaydıyla ve sınırlı istisnalar dışında, zorunlu eğitimi bitirme yaşından küçük olamaz” (m.32) ifadeleri yer almaktadır⁵.

1.2.1.2. Türkiye’de Çocuğun Çalışma Yaşamına İlişkin Düzenlemeler

Türkiye’de 1921 yılında, 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun yürürlüğe girmiştir. Kanunun ikinci maddesinde, “Maden işlerinde amelenin cebren istihdamı ve angarya suretiyle herhangi bir işe sevki ve maden ocakları dahilinde on sekiz yaşından küçük olanların istihdamı memnurdur” (m.2) ifadesi ile Ereğli bölgesinde 18 yaşından küçüklerin maden ocaklarında çalıştırılması yasaklanmıştır⁶.

1930 yılında yürürlüğe giren, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun yüz yetmiş üçüncü ve yüz yetmiş dördüncü maddelerinde çalışılan iş ve çalışma yaşı sınırı ile çalışma süreleri hakkında ifadeler bulunmaktadır. Kanuna göre “On iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnurdur” (m.173/1), “On iki yaş ile on altı arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz” (m.173/2) ve “On iki yaş ile on altı yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden sonra gece çalışmaları memnurdur” (m.174)⁷.

Çalışan çocukların korunmasına yönelik, çalışma sürelerinin sınırlandırılması ve gece çalışmalarına yönelik düzenlemeler 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu’yla Türk İş Hukukuna girmiştir (Güzel, 1986: 177). Kanunun kırk sekizinci maddesine göre, “16 yaşı doldurmamış olan çocukların, herhangi işte olursa olsun, günde sekiz saatten fazla çalıştırılmaları yasaktır” (m.48). Kanunun altmışıncı maddesine göre ise, 12 ile 18 yaş arası çocukların işe alınmadan önce yapacakları işe bedenlerinin uygun olduğuna dair rapor almaları gerekmektedir (m.60)⁸. Yapılan bir araştırmada, 3008 sayılı Kanun’un dar tutulan kapsamı nedeniyle, Kanun’dan 35.000 çocuğun yararlanabildiği sonucuna ulaşılmıştır (Tuna’dan akt. Güzel, 1986: 202).

1940 ile 1960 yılları arasında yürürlükte kalan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu, 3008 sayılı Kanun ve öncesindeki işçilere yönelik hükümleri uygulama dışı bırakmaktadır (Zorlu, 2014: 126). Milli Koruma Kanunu’nun on dokuzuncu maddesine göre, “Kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmaları hakkındaki 151, 1593 ve 3008 numaralı kanunlarda mevcut tahdidi

⁵ https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf (erişim tarihi: 08.04.2021).

⁶ <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/25761> (erişim tarihi: 09.05.2021).

⁷ <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf> (erişim tarihi: 04.04.2021).

⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf> (erişim tarihi: 10.4.2021).

hükümler Hükümet kararıyla tatbik edilmeyebilir” (m.19/2) hükmü yer almaktadır⁹. Bu durum İkinci Dünya Savaşı’nın sonuçlarının, çocukların çalışmaları üzerindeki etkisini gösterir niteliktedir.

1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın otuz beşinci maddesinde, “Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı, kurar” (m.35) ifadesi yer almaktadır. Çalışma şartlarıyla ilgili olarak ise Anayasa’nın kırk üçüncü maddesinde, “Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur” (m.43) ifadesi yer almaktadır¹⁰.

3008 İş Kanunu’ndan sonra 1475 sayılı İş Kanunu 1971 yılında yürürlüğe girmiştir. 1475 sayılı Kanun’un altmış yedi ve sekseninci maddelerine göre, “12 yaşından küçük çocukların mutlak olarak, 16 yaşını doldurmamış çocuklardan ilkökula gidenlerin okul saatlerine engel olmamak ve ders saatleri çalışma süresine dahil olmak suretiyle 8 saatten fazla çalıştırılmaları” yasaklanmıştır ve 1983 yılında kanunda yapılan değişiklikle 15 yaşından küçük olan çocukların çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Aynı maddenin devamında, “çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yöneltme programlarına devamlarına yahut öğrenimden yararlanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmaları mümkündür (m.67)” ifadeleri yer almaktadır (Karakoç, 1984: 446).

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın ailenin korunması ve çocuk hakları ile ilgili olan kırk birinci maddesinde, “Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır” (m.41/4) ifadesi yer almaktadır. Anayasanın çalışma şartları ve dinlenme hakkı ile ilgili olan ellinci maddesinde ise, “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz” (m.50/1) ifadesi bulunmaktadır¹¹.

Günümüzde Türkiye’de çocukların çalışma yaşına yönelik düzenlemeler 4857 sayılı İş Kanunu ve Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te düzenlenmiştir. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu’nun çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı ile ilgili olan yetmiş birinci maddesine göre,

“On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine

⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3780.pdf> (erişim tarihi:10.04.2021).

¹⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf> (erişim tarihi: 10.04.2021).

¹¹ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (erişim tarihi: 08.04.2021).

ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. On dört yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler” (m.71/1) (Taşkent ve Güneş, 2015: 119).

Kanunun yer ve su altında çalıştırma yasağı ile ilgili olan yetmiş ikinci maddesinde, “Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır” (m.72) ifadeleri yer almakta ve gece çalıştırma yasağı ile ilgili olan yetmiş üçüncü maddesinde, “Sanayie ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır” (m.73) ifadeleri yer almaktadır (Taşkent ve Güneş, 2015: 120-121). İş Kanunun istisnalarla ilgili maddesi olan dördüncü maddede yer alan işlerde, bu kanunun hükümleri uygulanmamaktadır. Söz konusu dördüncü maddedeki istisnalar şu şekildedir (Taşkent ve Güneş, 2015: 73):

“-Deniz ve hava taşıma işlerinde,

-50'den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde,

-Aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri,

-Bir ailenin üyeleri ve 3 üncü dereceye kadar (3 üncü derece dahil) hısımları arasında dışardan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde,

-Ev hizmetlerinde,

-Çıraklar hakkında,

-Sporcular hakkında,

-Rehabilite edilenler hakkında,

-507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanununun 2 nci maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde” (m.4).

Dördüncü madde ile İş Kanunu kapsamı dışında kalan çocuk ve genç işçiler için, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, 1593 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 5953 sayılı Basın İş Kanunu, 854 sayılı Deniz İş Kanunu, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu uygulanmaktadır (Cengiz, 2012: 204; Aykaç, 2015: 355).

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004 yılında Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Yönetmeliğin dördüncü maddesinde çocuk ve genç işçinin tanımı yapılmaktadır. Genç işçi “15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişiyi” ve çocuk işçi ise “14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişiyi” (m.4) ifade etmektedir. Altıncı maddede ise, “Temel eğitimi tamamlamış

ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Ancak, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar arttırılabilir” (m.6) şeklinde çalışma sürelerinin sınırları düzenlenmiştir¹². Türk Medeni Kanunu’nun on birinci maddesine göre, kişinin erginliği on sekiz yaşını doldurmasıyla başlamaktadır ve evlenmek kişiyi ergin kılmaktadır (m.11). Madde on dörde göre ise, küçüklerin fiil ehliyeti bulunmamaktadır (m.14)¹³. Bu sebeple Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin, iş sözleşmesi ve belge yükümlülüğü ile ilgili maddesi olan on ikinci maddeye göre işveren, “Çocuk ve genç işçinin velisi veya vasisi ile yazılı iş sözleşmesi yapmak zorundadır” (m.12/c).

Çıraklık sistemine yönelik olarak başlayan düzenlemelere 1926 yılında yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu’nda yer verilmiştir ve çıraklık sözleşmesinin usta ve vasi tarafından imzalanması gerektiği ifade edilmektedir. 1977 yılında 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanun’u yürürlüğe girmiş ve çıraklar sigortalı sayılmıştır (Öztuna, 2017: 72). 2089 sayılı Kanun’da çırak olabilmenin ilk şartları, “En az ilköğrenimini bitirmek, 12 yaşından küçük 18 yaşından büyük olmamak, seçtiği sanatın gerektirdiği evsafi haiz olmak” (m.5/1)¹⁴ şeklinde ifade edilmiştir. 1986 yılında Resmî Gazetede yayımlanan 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu ile çıraklık ve çalışma koşulları düzenlenmiştir ve 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanun’u yürürlükten kaldırılmıştır. 3308 sayılı Kanunun üçüncü maddesine göre çırak, “çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştirilen kişi” (m.3/c) şeklinde tanımlanmaktadır. Mesleki eğitim merkezi programına çırak öğrenci olarak kaydolabilmek için, en az ortaokul veya imam-hatip ortaokulundan mezun olmak, bünye ve sağlık açısından mesleğin gerektirdiği işlere uygun olmak gerekmektedir (m.10). Çıraklar, öğrenci statüsündedirler ve işyerindeki çalışan işçi sayısına dahil edilmemektedirler (m.11) ve “çırağa yaşına uygun asgari ücretin yüzde otuzundan aşağı ücret” ödenmemektedir (m.25/1)¹⁵.

Çocukların çalışma yaşamı ile ilgili yapılan kanun ve yönetmeliklere aykırı durumlar gerçekleştiğinde kanunlarla belirlenmiş yaptırımlar geçerli olmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu’nun yüz dördüncü maddesinde, İş Kanunu’nun yetmiş bir, yetmiş iki ve yetmiş üçüncü maddelerine aykırı davranan işveren veya işveren vekiline bin iki yüz Türk lirası idari para

¹² <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5457&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (erişim tarihi: 7.4.2021).

¹³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf> (erişim tarihi: 05.04.2021).

¹⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15987.pdf> (erişim tarihi: 06.05.2021).

¹⁵ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf> (erişim tarihi: 07.04.2021).

cezası verilmektedir (m.104/1) (Taşkent ve Güneş, 2015: 131-132). 6098 sayılı Borçlar Kanunu'na göre, "Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür" (m.27/1)¹⁶. Bu sebeple çocukların çalışması adına yapılan sözleşmelerde kanunların dışına çıkılmış durum söz konusu olduğunda sözleşmeler hükümsüz olacaktır (Aykaç, 2015: 377). Türk Ceza Kanunu'na göre ise, "çocuk işçileri iş kazası ve meslek hastalığından kaynaklanan ölüm ya da yaralama suçu, taksirli ölüm ya da yaralama suçunu oluşturmaktadır (m.85-89)" (Süzek vd.'den akt. Aykaç, 2015: 381).

Birleşmiş Milletler 2021 yılını "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı" ilan etmiştir ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içinde, "2025 yılına kadar her türlü çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi" konusunun, 2030 hedefleri içerisinde çağrısını yapmaktadır. Türkiye'de 2018 yılı Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Yılı ilan edilmiştir. 2005-2015 yıllarını kapsayan En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğine yönelik Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi tamamlandıktan sonra Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2017-2023 yıllarını kapsayan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nı hazırlanmıştır. Bu program doğrultusunda 2021-2025 ILO Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı ile Türkiye'de çocuk işçiliğine yönelik çalışmalar planlanmıştır. 2017-2023 yıllarını kapsayan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'na göre aile işletmesi hariç gezici ve geçici tarım işçiliği, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 2021-2025 ILO Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı'nda öncelikli olarak mevsimlik tarım işlerinde çocuk işçiliği olmak üzere projeler yürütülecektir (ILO, 2021). TÜİK Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 2019 yılında Türkiye'de bulunan 5-17 yaş grubundaki 16 milyon 457 bin çocuğun, 720 bini bir ekonomik faaliyette çalışmaktadır. Çalışan çocukların %30,8'i tarım, %23,7'si sanayi ve %45,5'i ise hizmet sektöründe çalışmaktadır. Çalışan çocukların %79,7'si 15-17 yaş, %15,9'u 12-14 yaş ve %4,4'ü 5-11 yaş grubundaki çocuklardan oluşmakta ve çalışan çocukların %70,6'sı erkek, %29,4'ü ise kız çocuklarından oluşmaktadır. Çalışan çocukların %34,3'ü ise eğitime devam etmemektedir (TÜİK, 2020a).

Bir çocuk çalışma yaşamına dahil olduğu zaman, çocuğun çocuk olma durumu varlığını kaybetmemektedir. Çocuğun, çocuk olma durumunun göz ardı edildiği ülkelerde yapılan düzenlemelerde çocuk, yetişkin dünyasının zor şartlarına karşı korumasız bırakılmaktadır. Uluslararası ve ulusal alanda yapılan bildiriler, sözleşmeler, yürürlüğe giren kanunlar, belirlenen hedefler ve düzenlenen programlar sonucu çocukların çalışma yaşamından tamamen çıkartılmaları gerçekleşmeyen bir durum olarak varlığını sürdürmektedir.

¹⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098-20120704.pdf> (erişim tarihi: 07.04.2021).

1.2.2. Çocuk ve Suça Yönelme

Çocuğun yaşamı ailede başlamakta, yaşı büyüdükçe kişiliği yaşamıyla birleşmekte ve sonrasında çevre ile bütünleşmektedir. Bu sebeple çocuğu suça yönelten nedenlerin başında da ilk olarak aile gelmektedir. Çocuğu suça yönelten ailesel etkenler, çocuğun aile içindeki etkileşimi, ailedeki çocuk sayısı, ailenin disiplin anlayışı, ailede bulunan olumsuz rol modeller, ailenin eğitim seviyesi, ailenin ekonomik durumu, çocuğun öz anne ve babaya sahip olması, anne ve babanın sağ olması ve aile içinde çocuğun şiddete uğruyor olup-olmaması şeklinde sıralanabilir. Çocuğun kendisine ilişkin nedenler, cinsiyet, yaş, ergenlik, eğitim ve okul hayatından uzak olması, çocuğun çalışma yaşamı içinde olması ve zararlı maddeler kullanıyor olması olarak ifade edilebilir. Çocuğu suça yönelten çevresel ve toplumsal faktörler ise, yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği, göç, çocuğun arkadaş çevresinde suç işlemiş olan kişilerin olması, basın-yayın organları ve kamu yönetiminden kaynaklanan nedenler olarak ifade edilebilir (Korkmaz ve Erden, 2010: 77-82; Gökpinar, 2007: 211-220). Çocuğun bu nedenler sonucu suça yönelmesi, kendi isteği ile suça yönelme durumundan ziyade çocuğun ailesel, bireysel ve çevresel etkenlerin birleşimi sonucu suça yöneltilmesi durumunu oluşturmaktadır.

Aile gözetiminden uzak olan çocuklar denildiğinde akla ilk olarak sokakta yaşayan çocuklar gelmektedir. Sokak çocuğu denildiğinde ise akla ilk gelenler çalışan, dilenen, eğitimden uzak kalan ve suça yönelme ihtimali yüksek çocuklar gelmektedir. Sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar için ait oldukları arkadaş çevresi hayatla kurdukları önemli bir bağı oluşturmaktadır. Sokaktaki çocuk, arkadaş grubu sayesinde tehlike ve tehditlere karşı koruma altında olabildiği gibi yine arkadaş çevresi sebebiyle kötü alışkanlıklar ve kötü ilişkiler kurabilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Çocuk açıkta kalmamak adına arkadaş grubunun kurallarına uymak durumunda kalabilmektedir. Sokaktaki çocuk ekonomik açıdan, çevreden gelebilecek tehlikeler açısından, barınma, beslenme ve sağlık açısından risk altında bulunmaktadır (Güngör, 2008: 41-42). Evsiz çocuklar üzerinde yapılan bazı araştırmalarda, işsizliğin çocuğun suça yönelmesinde olumsuz etkiye sahip olduğu yönündedir (Baron'dan akt. Korkmaz ve Erden, 2010: 79). Çalışıp kendi parasını kazanan çocuk, işsizlik sonucu gelirsiz kalacak ve suça yönelme ihtimali artacaktır.

Okul, çocuk ve yetişkin hayatını ayıran önemli sınırlardan bir tanesidir. Çocuk, okul yaşamından çıktığında kendisini yetişkinler ve yetişkin yaşamının zor koşulları içinde bulmaktadır. Okuldan uzak olmak, çocuk olmaktan uzak olmak anlamına gelmektedir. Bir çocuğun, çocuk olmaktan uzaklaşması ise çalışma yaşamına ve suça yönelmeye yakınlaşması

demektir. Çocuk ve toplum arasında bir konumda yer alan okulun etkileri şu şekilde ifade edilebilir:

“Okul toplumsal değer ve normların biçimlenmesine katkıda bulunur,
Akran gruplarıyla etkileşime fırsat tanıyan bir ortam oluşturur,
Çocuğun model almaya ve taklit etmeye yönleneceği kişilerle karşılaşmasına olanak sağlar,
Okul eğer başarısız olursa çocuk üzerindeki önemini yitirir, hatalı ve eksik toplumsallaşmaya neden olur”
(Uluğtekin’den akt. Figen, 2009: 91).

Çocuk Mahkemeleri ilk kez 19. yüzyılın sonunda Amerika Birleşik Devletleri’nde, ardından İngiltere’de kurulmuş, sonrasında Belçika, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya’da kurulmaya devam etmiştir ve çocuk mahkemelerinin kurulurken dayandığı somut ilkeler şu şekilde ifade edilmektedir:

- “1) Çocuk gelişimini sürdürmekte olan bir varlıktır. Bu açıdan ona bir yetişkinmiş gibi davranmak ve işlediği suçtan tümüyle sorumlu tutmak yanlış olur.
- 2) Çocuk bir yetişkine göre daha kolay rehabilite edilebilir; bu açıdan bir yetişkinden daha fazla kapasiteye sahiptir. Adaletin de amacı, onu cezalandırmaktan çok eğitmek, tedavi etmek ve rehabilitasyona tabi tutmak olmalıdır.
- 3) Çocuk hakkındaki karar, çocuğun özel koşulları ve gereksinimleri dikkate alınarak verilmelidir.
- 4) Çocuk adalet sistemi, yetişkin suçluların tabi olduğu katı, karmaşık, cezalandırıcı ve şekilci işlemlerden uzak durmalıdır” (Uluğtekin, 2004: 5-6).

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın yüz kırk birinci maddesinde, “Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur” (m.141/2) ifadesi yer almaktadır¹⁷. Türkiye’de 2253 Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 1979 yılında yayınlanmış¹⁸ ve 1982 yılında yürürlüğe girmiştir. 1981 yılında 2552 sayılı kanun ile mahkemelerin kurulacağı beklenmiş ancak yıl 1987’yi gösterirken 1. Çocuk Mahkemesi Ankara’da açılmıştır. 2253 Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmış ve 2005 yılında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir (Yavuzer vd.’den akt. Dinç, 2020: 71; Erükçü ve Akbaş, 2012: 140-141).

¹⁷ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (erişim tarihi: 08.04.2021).

¹⁸ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc063/kanuntbmmc063/kanuntbmmc06302253.pdf (erişim tarihi: 06.04.2021).

2005 yılında yürürlüğe giren 5395 Çocuk Koruma Kanunu’nun birinci maddesi, “Bu Kanunun amacı, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir” (m.1) şeklindedir. Kanunun üçüncü maddesinde “suça sürüklenen çocuk”, “Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk” (m.3/a2)¹⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Kanunda yer alan “suça sürüklenen çocuk” ifadesi, çocuğun suç işlemesine yönelik var olan bakış açısı ve suçun çocuk açısından sonuçları bakımından oldukça önemli bir konumdur. Çünkü, çocuğun suça sürüklendiğinin bilinmesi, çocuğa yönelik korumacı bir anlayışın varlığını hissettirir niteliktedir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun otuz birinci maddesinde, on iki yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu olmadığı ve bu çocuklar için ceza kovuşturması yapılamayacağı ancak çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabileceği ifade edilmektedir (m.31/1). On iki yaşını doldurmuş olup on beş yaşını doldurmamış, işlediği fiilin hukuki anlamını kavrayamayan ve davranışlarını yönlendirme yeteneği gelişmemiş olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur ancak çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır. İşlediği fiilin hukuki anlamını kavrayabilen ve davranışlarını yönlendirme yeteneği gelişmiş olan çocuklar için, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası söz konusu ise on iki ila on beş yıl, müebbet cezası durumunda ise dokuz ila on bir yıl hapis cezasına hükmolunur, diğer cezaların ise yarısı indirilmekte ve her fiil için yedi yıl fazla hapis cezası verilmemektedir (m.31/2). On beş yaşını doldurmuş olup on sekiz yaşını doldurmamış olan kişi için ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası söz konusu olduğunda on sekiz yıl ila yirmi dört yıl, müebbet hapis cezası söz konusu olduğunda on iki ila on beş yıl hapis cezası hükmolunur, diğer cezaların üçte biri indirilir ve her fiil için on iki yıldan fazla hapis cezası verilmemektedir (m.31/3)²⁰.

Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunun beşinci ve on birinci maddelerinde, koruyucu ve destekleyici tedbirler olarak ifade edilmektedirler. Bu tedbirler, “çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirleri” içermektedir²¹.

2005 yılı itibariyle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle, 1926 yılında yürürlüğe giren 765 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun elli üçüncü maddesine göre, on bir yaşını bitirmemiş olanlar hakkında takibat

¹⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> (erişim tarihi: 06.04.2021).

²⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (erişim tarihi: 06.04.2021).

²¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> (erişim tarihi: 06.04.2021).

yapılamaz ve ceza verilemez hükmü yer almaktadır. Ancak çocuğun işlediği fiil “kanunen bir seneden ziyade hapis cezasını veya daha ağır cezayı müstelzim bir cürüm” olduğu takdirde çocuk için savcının talebi üzerine mahkeme reisi, on sekiz yaşına kadar olmak üzere çocuğu terbiye ve ıslah için devlet idaresinde bulunan bir müesseseye konmasını emretmektedir (m.53)²². Kanunu’nun elli dördüncü maddesine göre, “Fiili işlediği zamanda on bir yaşını bitirmiş olupta on beş yaşını doldurmamış olanlar farık ve mümeyyiz olmadıkları surette haklarında hiçbir ceza tertip olunamaz. Ancak işlenilen fiil bir seneden fazla hapsi veya daha ağır bir cezayı müstelzim cürümlerden ise bundan evvelki madde ahkama tatbik olunur” (m.54) ifadesi yer almaktadır. Eğer çocuk, işlediği fiilin cezayı müstelzim olduğunu farık ve temyiz ile hareket etmiş ise, “İdam ve müebbet ağır hapse bedel altı seneden on beş seneye kadar ağır hapis müebbet sürgüne bedel muvakkat sürgün cezası hükmolunur” (m.54/1) ve “İşbu cezalar çocuklara mahsus yerlerde çektirilir. Bu mahkûmiyetler tekerrüre esas olamaz” (m.54/4) ifadeleri yer almaktadır. 1936 yılında Kanun’un elli dördüncü maddesinde yapılan değişiklikle, eğer çocuk işlediği fiilin bir suç olduğunu fark ve temyiz ile hareket etmiş ise, “Ölüm cezası yerine sekiz seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis” (m.54/1), “Müebbet ağır hapis yerine altı seneden on beş seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur” (m.54/2) ifadeleri yer almıştır²³.

1990 yılında imzalanan ve 1995 yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin kırkinci maddesinde, “Ceza Yasasını ihlâl konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığına kabulü” (m.40/3a), “Uygun bulunduğu ve istenilir olduğu takdirde, insan hakları ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi koşulu ile bu tür çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemlerin alınması” (m.40/3b), maddeleri ile hakkında ihlal veya itham bulunan çocukların sahip olduğu asgari güvenceler (m.40/2b) ve çocuğun suçu ve durumuyla orantılı uygulanacak koruma tedbirleri hakkında ifadeler bulunmaktadır (m.40/4)²⁴.

Çocuğun suça yönelmesiyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, 15 Aralık 1983-15 Şubat 1984 tarihleri arasında Üsküdar Paşakapısı Cezaevi’nde 13-21 yaş arası 40 erkek hükümlü üzerinde yapılan araştırmada, hükümlülerin 28’inin hırsızlık, 5’inin adam öldürme, 4’ünün cinsiyetle ilgili suç, 2’sinin silahlı gasp ve 1’inin trafik suçu işlemiş olduğu tespit edilmiştir. Hükümlülerin 2’sinin 11-14 yaş aralığında, 26’sının 15-18 yaş aralığında ve 12’sinin 19-21 yaş aralığında olduğu ifade edilmiştir. Hükümlülerin %52,5’inin ilköğretimi tamamlamış olup, sonrasında terk etme, kaçma gibi sebeplerle okul hayatları son bulmuştur. Cezaevine

²² <https://ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm> (erişim tarihi: 07.05.2021).

²³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf> (erişim tarihi: 07.05.2021).

²⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (erişim tarihi: 06.04.2021).

girmeden önce ise hükümlülerin %34,2'sinin işsiz, %31,5'inin işçi, %8,4'ünün çırak, %5,3'ünün çoban, %5,3'ünün seyyar satıcı olduğu ve %5,3'ünün bilinmediği ifade edilmiştir (Sözen, 1986: 275-280).

2007 yılında Erzurum E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda tutuklu olarak bulunan 18 yaş altında, 18 erkek çocuk üzerinde yapılan araştırmada, çocukların annelerinin %55,6'sı, babalarının ise, %11,1'i okur yazar değildir, çocukların %16,6'sının ailesi çocuk bir suç işlediğinde çocuğu döverek tepki göstermektedir, çocukların %33,3'nün ailesinde daha önceden hüküm giymiş kişi bulunmaktadır, çocukların %44,5'inin ailesi göç hareketinde bulunmuştur, çocukların %38,9'unun arkadaş çevresi içinde tutuklanmış ya da hüküm giymiş bir kişi bulunmaktadır. Çocukların 11'nin babası işçi, 3'nün babası işsiz, 3'nün babası serbest meslek sahibi ve 1'nin babası çiftçidir (Avcı, 2008: 51-58).

TÜİK'in "Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri" ne göre 2019 yılında, güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 511 bin 247'dir. Çocukların %50,1'inin 15-17 yaş grubunda, %25,2'sinin 12-14 yaş grubunda, %24,7'sinin ise 11 yaş ve altındaki çocuklar olduğu ve %65,4'ünün erkek, %34,6'sının ise kız çocuğu olduğu ifade edilmiştir. Bu çocukların %32,9'u kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla (suça sürüklenme) güvenlik birimine gelmiş veya getirilmiştir. Suça sürüklenen 168 bin 250 çocuğun karıştığı olayların %31,7'si yaralama, %25,6'sı hırsızlık, %8,1'i Pasaport Kanunu'na muhalefet, %6,9'u göçmen kaçakçılığı, %4,6'sı ise uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak suçlarından oluşmaktadır (TÜİK, 2020b).

Söz konusu durum suç olduğunda çocuk için yapılması gerekenler, olay yaşanmadan önce çocuğu koruma ve olay yaşandıktan sonra çocuğu hayata kazandırma noktalarında odaklanmaktadır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanması ve denetlenmesi bu açıdan önemli olmaktadır. Çocuğun korunması ailesi içinde başlamaktadır. Aileye dönük etkenlerle çocuk korumasız kaldığında, dışarının etkilerine açık hale gelmektedir. Bu duruma psikolojik, ekonomik ve sosyal etkenler de dahil olduğunda çocuğun kanunların korunması altında olmasının önemi artmaktadır. Korunmayan çocuk, kendi kendini savunmanın yollarını arayacak, kendi parasını kazanan çocuk, hakkına düşeni almak için yollar arayacak ve yaşamını sürdürmek adına suça sürüklenebilecektir. Önünde yaşayacağı günler olan çocuğun, suçtan sonra eğitim yaşamına dahil edilerek ardından yetişkin olduktan sonra çalışma yaşamına girerek hayata kazandırılması gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ROMAN VE TOPLUM

2.1. Sınıfsal Bir Ürün Olarak Roman

“Sanat nedir?” sorusuna verilebilecek cevaplar, yaşam kadar eski ve yine yaşam kadar çeşitlidir. Platon, "Hem sanat dediğin, herkesin işine geleni arayıp bulması için icat edilmiştir değil mi?" sözleriyle sanatın icadının sebebini açıklar (Platon, 2018: 22). Sanat bazen bir icat ya da varoluşa ait olan ve keşfedilmeyi bekleyen bir kavram olarak ele alınmış bazen de yalnızca olması gerekenin yapıldığı bir durum olarak adlandırılmıştır. “İpekböceği kozasını, ipekli kumaş tezgâhı uğruna yapmaz ki! Kozanın karanlığında ipliğini, örer durur, başka türlü edemez çünkü...” (Dino, 2019: 61). Belki de sanat, Abidin Dino'nun söylediği gibi “başka türlü yapamamak”tır. Georg Lukacs'a göre ise, “Sanat hayata daima “Ama yine de!” der. Biçimlerin yaratılması, bir uyumsuzluğun varlığının en derin doğrulanışdır” (Lukacs, 2019: 79). Hayata ait olan her şeyin benzersiz oluşu, eşsiz ve sürekli yaratımı meydana getirmektedir. Bazen benzer bir eşi bulunabilecek nesne de sanat eseri olarak sergilenabilmektedir. Bu duruma örnek olarak, Marcel Duchamp'ın 1917 yılında Fountain adını verdiği pisuar hazır yapım heykeli örnek olarak verilebilir. Duchamp, üzerine imza ve tarih yazdığı pisuar ile sanat piyasasını ve göze hitap eden, piyasa değeri olan sanatı yine sanatın içinden bir eserle eleştirmektedir (Engin, 2019: 41).

Sanatın dallarından biri olan edebiyatta ise akla ilk gelen soru, herhangi türde bir yazıyı edebiyat eseri yapanın ne olduğudur. Güncel Türkçe sözlükte isim olarak edebiyatın anlamı şu şekilde ifade edilmektedir: “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın, gökçe yazın. Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi, literatür”²⁵. Bir insanı tanımanın yollarından biri, onun okuduğu eserlere bakmaktır. Edebiyat, bir nevi insana giden yoldur. Edebiyat kendi içerisinde, tedrici denilebilecek bir şekilde farklı biçimlerini yaratmıştır. Batı edebiyatında edebiyat türlerinin ayrıştırılması ilk olarak Aristoteles'in Poetika'sında görülmektedir. Poetika'da, edebi türün konusuna göre ayrışması şu şekildedir: “Olağandan ya da normalden daha ciddi, soylu ve iyi konuları taklit ve temsilinden tragedya yapılırken, normalden daha bayağı, komik ve kötü konular komedyaya aittir” (Parla, 2020: 35). Bu başlangıçla devam eden edebi türleri sınıflandırmaya tabi tutma anlayışı, romanın ortaya çıkmasıyla çözülme yaşamıştır. Din, felsefe, siyaset, bilim konularında bütünleşmenin dağıldığı dönem ile edebi bir tür olarak hiçbir

²⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 28.02.2021).

kalıba girmeyen romanın oluşumu aynı döneme denk gelmektedir. Georg Lukacs'a göre bütünsellik çözüldüğünde, dünyanın bünyesinde barındırdığı farklılıkların doğası yaratılan eserlere taşınmaktadır. Romandan önceki türler, cevapları önceden verilmiş soruları, bütünleşmiş fikirleri, aynılığı barındıran eserlerdir. Roman ise tamamlanmışın ötesinde, oluş süreci içerisinde bulunur ve sürekli kendini aşan bir yapısı vardır. Georg Lukacs roman için bu oluşumunu şu şekilde ifade eder: “Yolculuk tamamlanmıştır: Yol başlıyordur” (Lukacs, 2019: 48-80). Örneğin, Türk resim sanatının geciken gelişmesinde, içinde bulunduğu bütünleşik yapının etkisinden bahsedilebilir. Minyatür sanatı eskiden belirli bir kalıbın içerisinde, sınırları çizilmiş bir biçimde var olabilmekteydi. İnsan figürünün çizimine ise bütünleşik düşünce yapısı sebebiyle uzak duruluyor ve yalnızca ileri gelenlerin portreleri çizilebiliyordu (Dino, 2008: 175).

Edebiyat türleri arasında en esnek ve en söz dinlemeyen tür olan romanın, biçimini kazandığı dönem 18. yüzyıl olarak ifade edilmektedir. Özön, romanı şu şekilde tanımlamıştır:

“Roman (sıfat olarak) dilbilgisinde, Latince'den üremiş olan diller ve (isim olarak da) bilginlerin kullandığı dil dışında kalan ve herkesin konuştuğu halk dili anlamına gelirken (eski edebiyatta), roman - yani, aşağı yukarı halk- dilinde yazılmış, nesir veya nazım, gerçek ya da uydurma menkıbe (récits) anlamını almıştır” (Özön, 2020: 17-18).

Romanın tür olarak kesin hatlarla belirlenmiş bir sınırı olamadığı da unutulmamalıdır. Okuyucusu 18. yüzyılda orta sınıf ve eski soylulardan oluşan romanın ilk olarak oluşumunun ise, 1605 yılında Don Kişot ile başladığı, genel olarak kabul görmektedir (Parla, 2020: 33-162). 16. yüzyıl ortalarında şövalye hikâyelerine karşı olarak adını, türün ilk kahramanı olan Picaro'dan alan pikaresk roman (picaresque) ortaya çıkmıştır. Şövalye anlatılarına karşı duruşta en etkili olan eser ise Don Kişot olmuştur (Özön, 2020: 22). Cervantes'in (1547-1616) yaşadığı dönem, yeniliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde, “Teleskop icat edilmiş, Almanya'da ilk gazete çıkmaya başlamış, İngiltere'de İncil'in King James baskısı yapılmış, Galileo tarafından temelleri atılan modernite ilk filizlerini sürmüştü” (Parla, 2020: 145). Cervantes'in Modern Çağ'ın kurucularından biri olduğunu ifade eden Kundera, romanın var olma nedenini, “yaşamın dünyasını sürekli bir ışık altında tutmak ve bizi varlığın unutulmasına karşı korumak” (Kundera, 1989: 12-26) olarak açıklamaktadır. Roman, toplumsal hayatta yaşanan yeniliklerle birlikte ortaya çıkmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar (Ulus, Güzel Sanatlar Sayfası, 19.09.1943) Don Kişot hakkında şu ifadeleri dile getirmiştir: “Orta Çağ romanı ona, kendi geleneği içinde birçok toplumsal gelişme ve değişimlerden sonra erişebilmişti. Bu roman Orta Çağ romanının eleştirisi idi ve yeni bir anlayışın doğuşunu muştuluyordu” (Türk Dil Kurumu, 2019: 114).

Feodalite denilince zihinde canlanan şövalyelerin, yüceltilmiş kahramanlık anlatılarını tahtından etmek için yazılan Don Kişot, o dönemdeki hiçbir edebi türe benzemeyerek yazılmıştır. İhtiyar bir meczup olan Don Kişot, şövalye hikâyelerine hayrandır. Don Kişot hanları birer şato, hizmetçi kızları ise prenses olarak görmektedir. Şövalye hikayelerine hayran olan Don Kişot'un hanları, şato ve hizmetçi kızları birer prensese benzetmesi gibi o dönemde şövalye hikayeleri fazla abartılarak, gerçekte olduğundan farklı görülmektedir. Jale Parla, Don Kişot'ta parodisi yapılan edebi türleri şu şekilde sıralamıştır: “Şövalye romansları, epik, pastoral romanslar, yarı dini, yarı pastoral romanslar, pikaresk, halk mizahı, tragedya türü ibret öyküleri, Doğu öyküleri, adil yönetim risale ve öyküleri, Orta Çağ ibret oyunları, Bizans romansları, Robin Hood tarzı efsaneler, popüler epik, entrika ve ihanet öyküleri” (Parla, 2020: 56-64).

Bünyesinde dönemin neredeyse tüm edebi türlerinden bir parça bulunduran Don Kişot, bu sayede roman türünün farklılığını göstermiş ve ileride romanın yansıtabileceklerinin sinyalini vermiştir. 1678 yılında psikolojik türde ilk roman Contesse de La Fayette'in, Princesse de Clèves (Cleves Prensesi) eseri yayınlamış, 1719 yılında Daniel Defoe'nun aile ve ahlak konularının işlendiği romanlara ilham olacak serüven romanı Robenson Crusoe yayınlanmıştır. (Özön, 2020: 23-24).

Georg Lukacs'ın, “hayatın düzyazısı” olarak bahsettiği roman, sınırsız esnekliği sayesinde hayatın en kötü ve en iyi yönlerini yansıtabilecek güçtedir (Lukacs, 2019: 31-67). Sosyal ve ekonomik koşullar edebi türün yaygınlaşmasında ve gelişmesinde önemli bir konuma sahiptir. 19. yüzyıla kadar soylu ve burjuva kesimi roman okumakta ve bu kesim içinde erkeklerden daha çok kadınlar roman okumaktaydılar (Bourneur ve Quellet, 1989: 4). 19. yüzyılda ise rotatif baskı, eğitim ve öğretim yaygınlaşması, makinalarının icadı, günlük gazetelerin yayınlanması ve tefrika romanların doğması ile toplumda roman okuma yaygınlaşabilmiştir (Chavard'dan akt. Bourneur ve Quellet, 1989: 5). 18. yüzyılda orta sınıfla iletişim içinde olan roman, 19. yüzyılda paranın kaybettirdiği insani değerler hususunda burjuva sınıfını eğitmeye yönelik bir amaçla ele alınmıştır (Parla, 2020: 168). Avrupa edebiyatının etkileri diğer ülkelerde etkisini sürdürürken, 18. yüzyılda her milletin kendine has edebiyatı içerisinde eser üretme çabaları hızlanmıştır (Özön, 2020: 27).

2.1.1. Türk Edebiyatında Romanın Doğuşu

Roman, bir toplumun duyuru panosu gibidir. Yeniliklerin, farklılıkların daha geniş alanlara yayılması için bir duyuru niteliği taşıması, romanın ilk halindeki amaçlarından biridir. Romanın bazen eğitim amacı varken bazen sadece yaşanamayanları yaşamış gibi olmak amacı taşır bazen de konuşulamayan gerçekleri yazarak göstermeyi amaçlamaktadır. Romanın bir

edebi tür olarak biçimi, amorf olarak adlandırılabilir. Çünkü roman, belirli bir disiplinle ele alınan, kuralları ve sınırları önceden belirlenen edebi bir tür olmamıştır.

Romanın Türk Edebiyatı'na doğuşu, 19.yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Türk romanı ile Batı romanının ortaya çıkışı benzer süreçlerde gerçekleşmemiştir. Batı romanı daha yavaş bir süreçte oluşumunu sürdürmüştür (Dino, 2008: 6). Türk Edebiyatı'nın masal, destan ve hikâye gibi köklü bir temel üzerinde roman gelişimine başlamıştır. Boratav'a göre, "Türk romanı sadece Avrupa romanını taklitle kalmamıştır. Onun eski Türk hikâyeciliğinde kökleri vardır. Modern Avrupa romanı bu hikâyecilik üzerine bir aşî vazifesini görmüştür" (Boratav, 1982a: 318). İçeride kapanık ve durgun bir yapıya sahip olan bir toplumun çözülmeye başlayan yapısı sonucu Türk romanı ortaya çıkmaya başlamış olacaktır. 1830'lu yıllarda ekonomide Batı'nın baskıları etkisini artmış, 1840 yılında *Ceride-i Havadis* bilimsel çeviri, piyes, kısaltılmış romanlar yayınlamış, 1842'de tiyatrolar açılmış, 1860'larda fotoğrafçılık belirginleşmiş, 1860 yılında düşün basını ortaya çıkmış, 1860'ta *Tercüman-ı Ahval* adında ilk özel gazete çıkmış ve 1862 yılında *Tasvir-i Efkâr* gazetesi çıkmıştır. 1838 yılından sonra Osmanlı'nın pazarlarının istila edilmesi sonucu orta sınıf yaygın bir hal alamamıştır. Romanın Batı'da ortaya çıkışı için burjuva sınıfının oluşumunun paralelinde gerçekleştiği düşüncesi mevcuttur (Dino, 2008: 15-201). Bahsedilen bu durum Türk romanının oluşumunun, Batı romanının oluşum evreleriyle benzerlik göstermemesi düşüncesinin kaynağı olabilir. Türk romanının yazılamadığını ifade eden Kemal Karpat, bu düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır:

"Belki de Türk romanının yazılamamasının asıl nedeni gerçek anlamda kökeni kendi halkına ve kendi kültüründe bulunan ve modernleşmeyi bilinçli olarak benimseyen bir orta sınıfın henüz tam manasıyla ortaya çıkarak kendi ölçüleri içinde yüksek bir kültür ve edebiyat standardı yaratmamasıdır" (Karpat, 2011: 50).

Romandan önce var olan Farsça kaynaklı metinler, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Hüsrev ile Şirin gibi sevdâ ve tasavvuf konularının işlendiği, seçkinlerin okuduğu şiirsel hikâyelerdir. Daha çok dinsel, alegorik, olağanüstü, doğa dışı konuların işlendiği Halk hikâyeleri ise Dede Korkut, Binbir Gece Masalları, Hançerli Hanım, Köroğlu gibi eserler olarak günümüze ulaşmışlardır (Dino, 2008: 6-8). Bu türlerin dışında düzyazı genelde tarih yazılarında ve resmi yazışmalarda kullanılmıştır. Romanın, destandan ne zaman ayrılıp roman olduğu sorusunu Boratav şu şekilde cevaplamaktadır: "Bunun cevabı, manzum destan yerine mensur romanın başladığı yerde ve tarihte değil, belki bir bütün, bir vahdet halinde dünya tablosu çizmek cehdinin bittiği, böyle bir tasvire artık erişilemediği yerde ve tarihte şeklinde olacaktır" (Boratav, 1982b: 64).

1839 yılında Tanzimat döneminin başlaması, Türk romanının oluşum tarihi ve şekillenışı açısından kırılma noktası olmuştur. Tanzimat'tan sonra Türk yazınında kullanılan “roman” kelimesi, Fransızca kökenlidir. Roman, Arapça'da “rivâye”, Farsça'da “dâstân” olarak ifade edilmiştir (Kahraman, 2016: 37-40). Romanın tanımlanması adına, Türk yazını tarafından yapılan çeşitli açıklamalar mevcuttur. Romanın kendinden önceki türlerin mirasyedisini olduğunu söyleyen Abdülhak Şinasi Hisar'ın (Ulus, Güzel Sanatlar Sayfası, 05.09.1943) açıklaması şu şekildedir:

“Yazar, nazım olarak değil, düzyazı olarak yazarsa, yazdığı tiyatrodan oynamak için değil, okunmak için olursa ve düzyazı şiir, gezi yazısı, anı, günlük, tarih, eleştiri, özdeyiş, herhangi türlü bir deneme, kısaca edebiyatın az çok bilinen öteki türlerinden birinde olmazsa ve en aşağı bir küçük cilt tutabilecek bir uzunlukta olursa, bu yazdığına roman deniliyor. ...romanın ne olmadığını söylemek ne olduğunu söylemekten çok kez daha kolaydır. ...O, tarihin, destanın, felsefenin, şiirin, bilimin, masalın bir mirasyedisidir” (Türk Dil Kurumu, 2019: 99).

Halide Edip Adivar'ın (Ulus, Güzel Sanatlar Sayfası, 05.09.1943) romanın doğuşu hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir: “Doğu, hikâyenin hayal ögesini; Batı, hayalleri bir araya uyumlu toplayabilecek yolları bulduğu zaman hikâye, yalnız geçmiş anlatan bir masal döneminden çıkmış, her çağın hayatını kendine özgü biçim ve görünüşleriyle anlatacak ve çizebilecek bugünkü romanı doğurmuştur” (Türk Dil Kurumu, 2019: 96). Kural tanımamak ve özgür bir biçimde yaratabilmek adına yeniçağın yazarlarının romanı yarattıklarını düşünen Nurullah Ataç'ta (Ulus, 22.07.1946) romandan şu şekilde bahsetmiştir: "Roman, gerçi, Saint Real'ın dediği gibi: "Bir yol boyunca gezdirilen bir gözgüdür"; roman, gerçi, Goncourt'ların dediği gibi: "Olmamış ama olabilecek olayların tarihidir"; ama roman, Zola'nın dediği gibi, o yolun, o tarihin, “bir mizaç arasında görünüşüdür” (Türk Dil Kurumu, 2019: 112). Geç oluşumu nedeniyle romanı, Türk edebiyatının en genç türü olarak ifade eden Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (Ulus, Güzel Sanatlar Sayfası, 19.09.1943) düşünceleri ise şu şekildedir:

“Türk romanı gözden geçirilirken göz önünde tutulması gereken ilk gerçek, bu romanın yurttan öteden beri var olan hikâye biçimlerinin doğal bir gelişmesiyle doğmadığı, bir geleneğin olduğu yerde bırakılıp yerine yenisinin kurulması şeklinde başladığı keyfiyetidir. Roman bizde dışarıdan gelir. Bunu söylemekle türü doğuran evlâşyonun toplumumuz içinde tamamlanmış olmadığını hatırlatmak istiyoruz” (Türk Dil Kurumu, 2019: 113-114).

Türk yazınında, romanın doğuşunu hazırlayan gelişim eserleri bulunmaktadır. 1851 yılında yayımlanan Akabi Hikâyesi, 1852 yılında basılan Muhayyelat-ı Ledünn-i İlâhi, 1868 yılında yayımlanan Hayalat-ı Dil, "gece sohbetleri" anlamına gelen ve 1872-1875 yılları

arasında yayımlanan Müsamereatname, 1872 yılında yayımlanan Temaşa-i Dünya ve Cefakâr Muhayyelat-ı Ledünn-i İlâhî ü Cefakeş adlı eserler bu gelişim eserlerine örnek olarak verilebilir (Gökalp, 1999: 186-197). Batılı anlamda roman biçimine giden yolda ilk olarak, Batı romanlarının çevirileri yapılmış ve yayınlanmış daha sonra ise bu eserlerle benzerlikler barındıran, romana geçiş eserleri yazılmaya başlanmıştır. Kronolojik olarak ilk beş Türk romanı şu şekilde sıralanmaktadır: “1872 Taaşşuk-i Talat ve Fitnat: Şemsettin Sami, 1875 Hasan Mellah: Ahmet Mithat Efendi, 1875 Hüseyin Fellah: Ahmet Mithat Efendi, 1876 İntibah: Namık Kemal, 1876 Felatun Beyle Rakım Efendi: Ahmet Mithat Efendi” (Türk Dil Kurumu, 2019: 119).

İlk Türk romanlarını yazan üç yazarın üçü de gazetecidir. Şemsettin Sami (1850-1904) gazetecilik yapmış, sözlük ve tüm türlerde eser yazmış, Sefiller'in ve Robinson Crusoe'un çevirisini yapmıştır (Dino, 2008: 20). Bu eserlerin adlarının ilk tercümeleri ‘Hikâye-i Mağdûrîn’i ve Hikâye-i Robenson şeklinde yapılmıştır. Romanların hikâye olarak adlandırılması, o dönem için roman ve hikâyenin ikame ilişkisine dikkat çekmektedir (Kahraman, 2016: 42). Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) gazetecilik ve çeviri yapmış, birçok alanda yazıları bulunan bir yazar olup, meddah, orta oyunu gibi türlerle Batı eserlerinin karışımından oluşan eserler vermiştir (Parla, 2020: 75). Ahmet Mithat Efendi, Monte-Cristo'dan esinlenerek yazdığı Hasan Mellah adlı serüven romanında meddah tarzını kullanmıştır (Gündüz, 2002: 17; Kahraman, 2016: 39). Romanın eğitici işlevine önem veren Ahmet Mithat Efendi, 1877 yılında basılan Çengi adlı eserini de Don Kişot'tan esinlenerek yazmıştır (Parla, 2020: 81). Tanzimat dönemi romana geçiş sürecinde etkisi en güçlü olan geçiş eserinin yazarı Namık Kemal (1840-1888) gazetecilik ve tiyatro yazarlığı yapmış, denemeler yazmıştır. Uyanış anlamını taşıyan ve 1876 yılında yayımlanan İntibah romanının da Namık Kemal, düzyazıda bireyi psikolojik açıdan ilk kez incelemiş, bireylerin kişiliklerindeki değişimleri anlatmış, iç konuşmalara yer vermiş, bireyin ruhsal durumunu ve içinde bulunduğu çevrenin betimlemesini yapmıştır. İntibah eserinde yer alan yirmi beş bölümün beyitle başlaması ve kişilerin tek yönlü şekilde iyi ve kötü olarak sınıflandırılması ile eserin bir geçiş eseri olduğu hissedilmektedir (Dino, 2008: 21-93). İntibah'ın ön sözünde “İnsan eğlencesinde de fayda görececek birtakım öğütler bulursa zarar mı etmiş olur?” (Türk Dil Kurumu, 2019: 69) sorusunu soran Namık Kemal, yaşama dair gerçekleri hikâyeleştirerek anlatmanın insanlara ulaşma da daha işlevsel olduğunu, İntibah'ın ön sözüne yazdığı şu örnekle anlatmıştır:

“Hint'ten batıya geçmiş bir hikayedir: Gerçek, küçük bir kız imiş. Fakat çıplak gezermiş, nereye gitti ise kabul etmemişler, sonunda bir kuyuya saklanmak zorunda kalmış. Hikâye ise, dişleri dökülmüş, suratı buruşmuş, elleri çolak, ayakları paytak, beli kambur, ağzı kokar, burnu akar bir kocakarı imiş. Buna

karşılık yüzünü düzgünler, iğreti dişlerini (takıp) vücudunu gayet süslü giysilerle süslediğinden her an görenlerce beğenilmiş. Sonunda gerçeğe bir gün kuyuda rastlamış, kendi giysi ve sair süslerini vermiş, ondan sonra gerçekte gittiği yerde kabul olunmaya başlamış” (Türk Dil Kurumu, 2019: 70).

Romanda yolculuk, bireyin kendi içine yaptığı bir yolculuktur. Romanda “kahramanlar arayanlardır” (Lukacs, 2019: 68). Bireyin yok sayıldığı, ilahi gücün varlığının anlatıldığı ya da sultanın bir anda masalın geçtiği mekâna gelip kahramanları kurtardığı anlatılarda bireyin iç dünyasına inilmemekteydi. Ahmet Hamdi Tanpınar, bireyin içine yönelmesinde günah çıkarma anlayışının hâkim olduğu Hristiyanlık dininin etkili olduğunu hatırlatmış olup; “Müslüman doğu, ruhbilimsel araştırmayı pek az tanımıştır” (Türk Dil Kurumu, 2019: 115) ifadesiyle de bireyin derinine inen romanın oluşumuna farklı bir açıdan bakmış olmaktadır. İntibah'tan sonra 1894 yılında Nabızade Nazım'ın Zehra adlı romanı, 1900 yılında da Mehmet Rauf'un Eylül adlı romanı yayımlanmıştır. Bu iki eser Türk edebiyatının ilk psikolojik romanları olarak ifade edilmektedir (Ayata ve Tonga, 2008: 18).

İlk Türk romanlarına tema ve kişiler açısından bakıldığında iyi niyetli köleler, saf genç kızlar, yoldan çıkan oğullar, kötülerin çirkin olarak tasvir edilmesi, iyilerin tamamen iyi olması gibi ayrıntılar ilk romanların Tanzimat öncesi türlerle bağının varlığını göstermektedir (Dino, 2008: 33-103). Bu romanların okuyucularını Güzin Dino şu şekilde sıralamıştır: “Yenileşmiş bürokrasiye bağlı aydınlar, Batı yöntemleriyle yetiştirilmiş subaylar, kimi serbest meslek adamları, öğrenciler, daha yüksek bir düzeye ulaşmak isteyen hikâye okurları ve İmparatorluk yönetiminin yüksek katlarıyla ilişkisi olan ailelerdeki kadınlar” (Dino, 2008: 204). İlk Türk romanları toplumun her kesimine hitap eden eserler olamamış ve eserlerde çoğunlukla köylerde yaşayan halktan bahsedilmemiştir. Batılılaşma sonucu Batı hayranı olan ve olmayan insan tipleri ele alınmış ve toplumun geçirdiği değişimin içinde insanın dönüşümü bu açıdan ele alınmıştır.

Türk edebiyatı, beslendiği köklü ve çok kültürlülüğü sayesinde yarattığı masal, destan, Halk şiiri, Divan şiiri, mesnevi ve sözlü edebiyat eserleri açısından zengin bir birikime sahiptir. Roman, bu zenginliği daha da çok artırılmasını sağlayacak güçteki yapısıyla Türk edebiyatına dahil olmuştur. Romana geçildiğinde tamamen eski türler bir kenara atılmamış, girift bir hal alarak romanla birleşmiştir. Türk romanının oluşumu Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur romanındaki şu cümlelerine benzetilebilir: “Zannetme ki, sana kabuğunu kır, diye cevap vereceğim... O zaman dağılırsın! Sakın kabuğunu kırma; genişlet... ve kendine mal et, kanınla işle ve canlandır. Kabuğun kendi derin olsun...” (Tanpınar, 2018: 269). Cumhuriyet döneminde ise Türk romanı adım adım gerçekçilik ile şekillenmeye başlayacaktır.

2.2. Sanatta Gerçeği Yansıtma

Siyah mürekkep ile çizilmiş olan bir çift insan eli çiziminin sanat olması gibi her gün gördüğümüz kendi ellerimizin var oluşumuzdan gelen bir sanat olarak düşünülmesi de mümkündür. Tıp kitaplarında yer alan insan eli çizimlerine sanatsal ya da bilimsel açıdan bakılabilmektedir. Çizilen yüz adet el çiziminden sadece ikisinin çoğunluğun beğenisini kazanması olağan bir durumdur. Sanata dair sorulan soruların cevapları, yavaş yavaş dizilerek muntazam bir şekil alan fakat her an yıkılabilecek bir kâğıttan şato gibidir. Sanat hakkında söylenecekler, yaşayan insan sayısı kadar çok olabilecek yapıdadır. İnsanın değişimi sürdükçe, sanatın değişimi de devam edebilecektir. İnsanın tarihi aynı zamanda sanatın da tarihidir. Mevlâna'nın Mesnevi eserinde, “görülen”lerin insanın bakışına tabi olduğu üzerine yaptığı benzetme, insanın sanata bakışı için de yapılabilir: “O ağacın üstünde oldukça alem pis bir dikenlik, kızgın akreplerle, yılanlarla dopdolu bir yer görünür. Fakat ağaçtan inersen derhal alemleri gül yüzlü dilberlerle, dadılarla, taylarla dolu görürsün” (Mevlâna, 2012: 385).

Edebiyatta gerçekçiliği yansıtma denildiğinde aklımızda ilk olarak beliren akım, toplumcu gerçekçilik akımı olmaktadır. Toplumcu gerçekçi yazarlar, Bir İdam Mahkûmunun Son Günü adlı romanda yer alan, “Hâkimin kadife pençesinin altında celladın tırnakları hissedilir” (Hugo, 2018: xxii) cümlesindeki gibi üzeri örtülmüş, pek görünür olmayan gerçekleri eserlerinde hissettirmişler ve onları görünür hale getirmekten yana olan yazarlar olmuşlardır. 1930'larda kimliğini kazanan toplumcu gerçekçilikten önce gerçeği yansıtma anlayışlarına uzanmak gerekmektedir.

Tarihe bakıldığında sanatı sanat yapanın ne olduğu konusunda sanat kuramlarında dört farklı unsura yönelişi söz konusudur. Sanatın özü ilk olarak dış dünyayı yansıtan bir ayna olmasında, ikinci olarak eseri yaratan sanatçıda, üçüncü olarak esere bakan gözde yani eserin okur üzerinde bıraktığı tesirde, son olarak da sanat eserinin kendisinde arayan biçimci kuramla açıklanmıştır. Bu unsurlardan ilkinin anlatan yansıtma kuramında, gerçeği yansıtma bakış açıları 18. yüzyılın ortalarına kadar “gerçeği olduğu gibi yansıtma, geneli ya da özü yansıtma ve ideal olanı yansıtma” şeklinde gelişim göstermiştir (Moran, 2020: 10-19).

Platon'un Devlet eserinde yer verdiği ayna benzetmesi şu şekildedir: “İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyasını, bitkileri, bütün canlı varlıkları” (Platon, 2018: 337). Türk edebiyatındaki ilk gerçekçi romanlardan olan Araba Sevdası'nın ön sözünde Recaizade Mahmut Ekrem 1889 yılında “ayna” benzetmesini kullanmıştır: “Konusu gerçek hayattan ya da gerçeklere olabildiği kadar uygun olarak hayalden alınarak yazılan hikâye ve romanlar ise, insanlarla ilgili olayları ve durumları doğrulukla yansıtan birer ders alınacak aynadır” (Türk Dil Kurumu, 2019: 75).

Sanata karşı bir duruş izlenimi bırakan Platon'un, sanatın idealar dünyasından yani “gerçek”ten insanı uzaklaştırdığını düşünmektedir. “Güzel! Demek bir şeyin aslından üç derece uzağını yapana benzetmeci diyorsun” (Platon, 2018: 339) cümlesine göre Platon, sanatı gerçeklikten üç kere uzak olan olarak açıklamaktadır. Platon'un temsilcisi olduğu sanatın görüngü dünyasını yansıtmayı anlayışında eidola ve mimesis kelimeleri belirlemektedir.

“...beş duyumuzla algıladığımız şu maddesel dünya, ağaçları, denizleri, insanları, hayvanları, evleriyle ancak bir kopyadan (mimesis'den) ibarettir. Bunların her birinin bir ideası vardır, asıl gerçeklik odur. ...eidola'lar ise duyular dünyasındaki nesnelerin kopyaları olduğu için ideaların kopyalarının kopyasıdır” (Moran, 2020: 21).

Platon'a göre doğada suya yansıyan görüntüler, eidolalardır. Sanat eserleri de sanatçının duyular dünyasından yansımaktadır. Yansıtma ya da temsil anlamına gelen mimesis de Platon'a göre sanatın tanımı olmakta ve sanatçı da benzetmeci olmaktadır (Moran, 2020: 21). Platon, Tragedya şairlerinin şiirlerinden şu şekilde bahsetmektedir: “Bazı insan yüzleri vardır hani, tazelikten başka güzellikleri yoktur; gençlik bir çekildi mi üzerlerinden, kimse bakmaz yüzlerine. Onlara benzetebiliriz şiirleri” (Platon, 2018: 343). Platon'a göre sanatın etkisi, asıl gerçekler olan idealardan insanı uzaklaştırması ve kötü örnek olabilmemesinin yanında saklanması gereken insani duyguları açığa çıkarabilmesi ve gizli kalması gerekirken görünürlüklerini artırmasıdır (Moran, 2020: 27). Platon sanatın çocuklar üzerindeki tesirini, “Çocuklara önce masal anlatmıyor muyuz? Masalda gerçeğe uygun şeyler varsa da, bunlar çoğun uydurmadır. Küçükleri yetiştirirken idmandan önce masalları kullanırız” (Platon, 2018: 65) şeklinde ifade etmiştir. Saklanması ve gizli kalması gereken duygulara nüfuz eden sanatın etkisini ise şu şekilde açıklar:

“Tutku gibi, öfke gibi içimize hoş veya acı gelen ve ister istemez gündelik hayatımıza giren duygular şiir benzetmesinin etkisi altında kalmaz mı? Benzetme bu duyguları kurutacak yerde sulayıp besler, dizginlenmesi gereken tutkulara içimizin dizginlerini verir, böylece de iyi ve mutlu olmamıza değil, kötü ve mutsuz olmamıza yol açar” (Platon, 2018: 351).

Platon'un öğrencisi Aristoteles ise sanatı savunan taraftadır. Aristoteles'e göre yazar, tek olandan genel olana ulaşırken şu şekilde davranmaktadır: “...bir adamın hayatında genellikle hayatı, insanoğlunun hayatını, yani hayatta evrensel olan unsurları yansıtır” (Moran, 2020: 29). Aristoteles şair ile tarihçiyi farklı görür. Tarihçi bir ülkenin tarihini ayrıntılarıyla yazdığında tek bir şeyi anlatmış olmaktadır. Şiirde ise genel olan vardır. Aristoteles'in görüşünde beliren kelime “katharsis”tir. Aristoteles'e göre tragedya insanda arınmayı yani katharsis etkisini

yaratmaktadır (Moran, 2020: 31). Evrensel imgeleri toplaması sonucu insana ulaşan yazar, insanda insani duyguları uyandırmaktadır.

Sanatın ideal olanı yansıtması görüşü de yine Aristoteles'in bakışının gelişimi ile ilerleme göstermiştir. Yaşamdaki olması gerekenler seçilmiş ve eserlerde yer almıştır (Moran, 2020: 34). Bu anlayışta hayatın güzel olmayan, ahlaka uymayan, mükemmel olmayan, kötü olarak görülen yanları törpülenmektedir. Bu törpülemenin sonunda da ideal olan doğa yaratılmaktadır. Edebiyatın eğitim işlevinin ön plana çıktığı dönemlerde güzel insanlar, ideal davranışlarla donatılarak topluma bir örnek niteliğinde olması için eserlerdeki yerlerini almış olacaktırlar.

Bilim, felsefe, sanat ve yaşama dahil her şey birbiriyle iletişim içerisindedir. Edebiyatta gerçekçiliğin varlığı da tüm bu iletişimin sağladığı etkileşimin sonucunda gerçekleşmiştir. Gerçekçiliğin yaratıcı bir yöntem olma yolunda ilerlemesinde etkili olan isimler, deneysel yöntemin her alanda uygulanabileceğini gösteren Auguste Comte, olayların kökenindeki özdeksel nedenleri gösteren Heinrich Karl Marx, bilinçaltı dünyası ve insanı yönlendiren güdülerini ele alarak insanı anlatan Sigmund Freud ve sanatın yaratımında dönemin, çevrenin ve soyun etkilerini gösteren Hippolyte Taine şeklinde sıralanabilir (Türk Dil Kurumu, 2020: 103). Bu aşamalardan geçerek ilerleyen gerçekçilik, edebiyat ile birleşerek insana en yakın halini alabilmiştir. Gerçekçiliğin ilerleyişi 19. ve 20. yüzyılda gerçeği ele alma biçimi olmaktan çıkarak, edebi eserlerde seçilen konuları ve anlatım dilini şekillendiren bir akım halini alacaktır.

2.2.1. Bir Akım Olarak Toplumcu Gerçekçilik

Alim Şerif Onaran, Binbir Gece Masalları için yazdığı ön sözde eski Doğu masallarının başlama cümlesini şu şekilde ifade eder: “Râviyân-ı ahhâr ve nâkılân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rûzigâr şöyle rivâyet ederler ki” (Haberleri duyuranlar, eserleri nakledenler ve zamanın olaylarını anlatanlar bildirirler ki) (Özpalabıyıklar, 2014: xvii). Edebiyat geçmişten, şimdiden ve gelecekte haberler getiren, yaşamın günlüğü denilebilecek bir defter gibidir. Yazarın yaşam birikimi, hayata bakışı, edebiyata bakışı, eserini yaratırken içinde bulunduğu toplum ve dönem eserinin içinde yaşamaktadır. Bu sebeple edebiyat toplum araştırmalarında başvurulacak kaynakların önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Tarih, birikimli olarak ilerlemesini sürdürürken, bazı kırılma noktalarından geçerek dönüşüme uğramaktadır. Çünkü, “...toplumun tarihi, toplumsal yapı ve değişim genel modelleri ile fiilen gerçekleşen belirli fenomenlerin arasındaki iş birliğidir” (Hobsbawm, 2009: 97). Elbette ki bu dönüşüm toplumun içinden çıkan eserleri de beraberinde dönüştürmektedir. Bu kimi zaman yıllardır yerleşik olan bir akımdan uzaklaşmakla kimi zaman da sığlığı sığlığına

yaşanmış bir olayın dağa vuran yankısının eserde sese dönüşmesiyle kendini gösterebilmekte olup bazen de toplumun değişen zevk anlayışının taleplerine göre şekillenmektedir. Bir tüccar edasıyla bu taleplere ısmarlama eserler yazmak ise ayağı bağlanmış bir hayvana niyet çektiirmek gibi kazananı, kaybedeni ve kandırılanı olan bir duruma benzemektedir. Dönüşümde, egemen olan zihin yapısına toplumu da dahil etmek ve toplu değişimi sağlamak için yazılan prototip eserlerin yeri de edebiyatta önemli bir rol üstlenmektedir.

Edebiyatın zevk almak, eğlenmek, hayal kurmak, uykuya dalabilmek, kelime dağarcığını genişletmek, araştırma için kitap incelemesi yapmak, yaşayamadıklarını yaşamış gibi hissetmek, hayran olunan bir kişinin anılarını okumak, bilmediği duyguları keşfetmek gibi okuyucu açısından birçok işlevi vardır. Tüm bunların yanında eserin belirli bir amaç için yaratılmasının tercih edildiği de görülmektedir. Toplumda var olan gerçeklerin kurguyla birlikte sunulduğu eserler toplumu bu gerçekler hakkında bilinçlendirmeyi dahası bu gerçeklerin görünürlüklerinin artması amacını taşımaktadır. Edebiyat ile toplumun gerçeklerini yansıtmayı amaçlayanlar, seramiğin kırılmış parçalarının altın ve gümüş tozlarıyla hazırlanan bir harçla birleştirilerek daha kıymetli hale getirildiği Kintsugi sanatı gibi, toplumun hasarlarını gerçekçi yönüyle gözler önüne sererken bir yandan da sanatın kurgu tozlarıyla onararak onu daha kıymetli hale getirmektedirler²⁶. Bu çatlakları onarabilmek için ise öncelikle hasarı görebilmek gerekmektedir. Yazara düşen sorumluluk burada ortaya çıkmaktadır. Yazar, kimi zaman sırf kendi hayallerini ya da söyleyemediklerini, içinde biriktirdiklerini anlatabilirken kimi zaman da içinde yaşadığı toplumda gördüğü haksızlıkları dile getirerek sorumluluk bilinciyle kendi payına düşeni yapmaya çalışan bir insan olmaktadır. Yazar her durumda da kendini, çevreyi, toplumu ve insanı anlatan bir insandır. Okuyucunun eser ve yazarı ile olan ilişkisi için de tek bir durum söz konusu olmamaktadır. Bazı yazarlar eserlerinin içinde kendi kişiliklerini saklayarak, okuyucu ile eseri baş başa bırakmaktadır. Bazen yazar kitabın karakterlerinden biri olarak okuyucu ile konuşabilmektedir. Bazen de divan ve halk edebiyatında olduğu gibi yazar son kıtalarda kendinden bahsederek direk olarak kendini belli etmektedir. Örneğin hem divan hem de halk şairi olarak anılan Erzurumlu Emrah'ın, "Emrah der ki düştüm dile" (Güney ve Güney, 1975: 150) şeklindeki dizesindeki gibi neredeyse her şiirinde yer alan "Emrah der ki" ifadesi divan ve halk edebiyatı yazarlarının çokça kullanıldığı bir biçimdir.

Güncel Türkçe sözlükte romanın anlamı şu şekilde ifade edilmektedir: "İnsanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını

²⁶<http://www.olaganustukanitlar.com/kintsugi-nedir-yasanan-her-sey-degerlidir-diye-sessizce-haykiran-japon-sanati/> (erişim tarihi: 09.05.2021).

çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebi tür”²⁷. Romanda kullanılan edebi dil en önce “insanca” dır. Çünkü roman, insan gibi çok çeşitli hale sahiptir. Anlaşılmaz, açık dilli, olgun, çocukça, romantik, gerçekçi, hayalperest gibi biçimleri bünyesinde barındırabilen roman, edebiyatın en insana benzeyen parçasını oluşturmaktadır. Konu açısından olduğu gibi, şekil itibarıyla da roman, kalıplara sahip olmamıştır. Örneğin, her beytin kendi içinde kafiyelendirildiği mesneviler de yer alan tevhîd, münâcât, na’at, medhiyye bölümlerinin varlığı, mesneviler için dönemin getirdiği geleneksel bir tavır olarak benimsenmiş ve eserin oluşumu için bir gereklilik olarak görülmüştür (Kahraman, 2013: 161; Kekeç, 2017: 192). Romandan önceki edebi türlerimizden biri olan mesnevideki gibi şekil sınırlamaları romanda mevcut değildir. Edebiyatta sadece romanda değil, diğer türlerde de biçim kalıpları dışına çıkma yönünde girişimler gerçekleşmiştir. Örneğin symbolism akımının öncüsü Mallarme (1842-1898), şiir ve müziği birleştirdiği eserlerinden, “Ölçüyü kaldırıp atmıyorum, serpiştiriyorum yalnızca” (Mallarme, 2015: 177) şeklinde bahsetmektedir. Mallarme şiir dizelerini, nota çizgisi üzerindeki notalara benzer şekilde iniş ve çıkışları olan bir şekilde sayfalara dağıtmaktadır.

Edebiyatın en kapsayıcı ve en esnek parçası olan roman, toplumun gerçeklerini yansıtmak adına en elverişli alanı oluşturmaktadır. Edebiyat kuramlarından biri olan gerçekçiliğin türlerinden ilki eleştirel gerçekçilikte çevreyi gözlemlemek, çözümlemeye ve tipleştirmeye başvurmak öne çıkmaktadır. Balzac, Henri Beyle Stendhal, Gustave Flaubert, Guy de Maupassant, Charles Dickens, Nikolai Gogol, İvan Turgenyev, Tolstoy, Anton Çehov gibi yazarlarla eleştirel gerçeklik birikimli şekilde ilerlemiş ve ilk halinden daha zengin hale gelmiştir. Herman Melville, Moby Dick'te simgeleştirmeye başvurmuş ve Tolstoy köylülüğü eleştirel açıdan ele almıştır. Bireyin iç dünyasının çözümlemesine de yönelik eleştirel gerçeklikte, Fiodor Mihayloviç Dostoyevski de toplumun, insanın iç dünyasını nasıl etkilediğini anlatmaktadır. Gerçekçiliğin ikinci türü olan doğalcı gerçeklikte ise daha çok betimlemelere başvurulmuştur. Doğalcı gerçekçilikte insanın çizilen bir kaderi vardır ve insan denese bile bu kaderi değiştirememektedir. Başta Emile Zola olmak üzere Alphonse Daudet, August Strindberg ve Gerhardt Hauptmann bu türe dahil olan eserler veren yazarlar olarak ifade edilebilir (Türk Dil Kurumu, 2020: 106-114). Eleştirel gerçekçilik ve doğalcı gerçekçilikten sonra toplumcu gerçekçilik oluşmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ve Rusya'daki Ekim İhtilali'nin etkisiyle şekillenen, Marksist dünya görüşü üzerinde yeşeren toplumcu gerçekçiliğe adını veren Maksim Gorki'dir (Türk Dil Kurumu, 2020: 115). 1900'lerde gelişme gösteren toplumcu gerçekçilik, 1934 yılında Sovyet Yazarları Birinci Kongresi'nde resmi olarak yaşamına başlamıştır. Toplumcu gerçekçilik

²⁷ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 01.03.2021).

“olumlu tip, geleceğe güvenmek, amaçlılık, biçim, içerik ve işlev tamamlanması” gibi temellere dayanmaktadır (Özçelebi, 2007: 1251-1256). Berna Moran'nın ifadeleriyle, “Toplumcu gerçekçilik sanatın ne olduğu sorusundan çok ne olması gerektiği sorusuna cevap verir” (Moran, 2020: 53). Toplumcu gerçekçi bakışla yazılan eserlerde insanlar içinde bulundukları toplumla birlikte ele alınırlar. Romain Rolland, Thomas Mann, Jack London, John Steinbeck ve Ernest Hemingway tamamen bu türe ait olmamakla birlikte toplumcu gerçekçi izleri taşıyan eserler vermişlerdir. Franz Kafka ve J. P. Sartre'nin içinde bulunduğu yazarlar ise gerçekçiliğin dördüncü türü olan kentsoylu gerçekçilik türünde eserler yazmışlardır. Bireyin düşüncelerine, iç konuşmalarına yoğunlaşılana bu türde özüne ulaşmak isteyen insan bunalımlı bir halin ortasında kalmaktadır ve bir arayışın içerisinde (Türk Dil Kurumu, 2020: 117-119). Toplumcu gerçekçilikte eserlerde yer alan olumlu tiplerle ideal, örnek olabilecek bir insan yaratılmakta ve eserlerde aktarılan tarihsel gelişim ile de ideal gelecek anlatılmaktadır (Moran, 2020: 73).

Roman, toplumdan aldığı ve eserin yaratıcısı olan yazardan aldığı, dışardan ve içerden etkilerle oluşmaktadır. Uzaklara yolculuk etme hayalleri kuran Robinson'un Dünyayı gezme isteği ve ıssız ada yaşamının anlatıldığı Daniel Defoe'nun serüven romanı Robinson Crusoe'un (1719), İngiltere'de ilk gerçekçi roman olarak nitelendirilmesi ile İngiltere'nin deniz aşırı ülkelerle kurduğu bağ arasındaki ilişki edebiyatın dışarıdan aldığı etkiye örnek olabilir niteliktedir (Sanlı, 2011: 162). Ayrıca Robinson Crusoe, kendine yeten insanı gün yüzüne çıkarmış ve bu yönüyle ekonomik ve toplumsal hayattaki bireyci tutuma doğru yönelişi yansıtmış olmaktadır (Güneş, 2009: 113). Bir yazarın yetiştiği ortamın ve içinde bulunduğu yaşam biçiminin ve zihniyetinin yarattığı eserlerine yansımaları, edebiyat eserlerinin içerden aldığı etkiyi göstermektedir. Örneğin, Fransızca eğitim veren bir okulda eğitim alan ve Batı Edebiyatı dersleri veren Halit Ziya Uşaklıgil, Türk romanını batılı tarza en yakın hale getiren eserleri yaratmış olan ilk yazarımız olmuştur (Sanlı, 2011: 157). Halit Ziya Uşaklıgil (Ulus, Güzel Sanatlar sayfası, 05.09.1943) Aşk-ı Memnu romanını nasıl yazdığını şu şekilde anlatmıştır:

“Bu işin sahibi, etmeni imgelemdir. Aşk-ı Memnu yazılırken İstanbul'un belli çevrelerinde, özellikle Boğaziçi'nde Melih Bey takımını andıran aileler vardı. ...Örneğin eserin başlıca kişilerinden biri olan Behlül benim özelliklerini tanıdığım bir, iki, belki üç gençten toplanmış bir gençtir. Filan ve falana az çok benzer, ama yüzde yüz filan değildir. Firdevs Hanım ve kızları, hele Nihal ve babası, bunlar da öyle... Olaya gelince: O bütünüyle hayal ürünüdür” (Türk Dil Kurumu, 2019: 89).

Halit Ziya Uşaklıgil'in bu cümleleri ile Aşk-ı Memnu romanının, içinde bulunduğu dönem, aldığı eğitim, çevresinde bulunan insanlar ve kendi hayal dünyasının birleşimi ile dışarıdan ve içeriden etkilerin birleşimiyle eserin oluştuğu anlaşılmaktadır.

Türk romanın ilk gerçekçi romanları, köleliğin eleştirildiği Samîpaşazâde Sezai'nin Sergüzeşt (1888) romanı ve batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının sonuçlarının yer aldığı Recaizâde Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası (1898) romanı olarak ifade edilmektedir (Kara, 2010: 90). Bu eserler, toplumun Tanzimat dönemi sonrasındaki yapısını betimleyen eserlerdir.

Türk romanı, Tanzimat ve Batılılaşma konularının işlendiği romanlarda toplumdaki dönüşümü, topluma yönelen romanlarda dönüşen insanları ve tarihi, toplumda köy yaşamının şartlarını anlatan romanlar ile görünürlüğü artan köylüyü, bireyin ruh çözümlerinin yapıldığı romanlarda yabancılaşma, umutsuzluk gibi konuların ele alındığı, toplumu ve tarihiyle beslenen bir yol izlemiştir. Bu gelişim aşamalarının hepsinde edebiyat ve toplum karşılıklı etkileşimini sürdürmüştür. Edebiyatta Tanzimat ile başlayan Batılılaşma, Servet-i Fünun döneminde etkisini artırmış ve değişimin yarattığı etkiyle arafta kalan kesim ile Batılı olmaya çalışan kesim ortaya çıkmış ve bu durum eserlere yansımaya başlamıştır. Örneğin, Tevfik Fikret'in 1914 yılında yayınlanan Şermin adlı eserinde, Batılı anlamda ideal bir çocuk tipini ele alınmışken, Muallim Naci'nin ilk yayınlanma yılı 1890 olan Ömer'in Çocukluğu adlı eserinde ise Doğu ve Batı arasında kalmış bir çocuk ele alınmıştır (Koçakoğlu, 2013: 1936-1944).

Toplumun tüm parçalarıyla birlikte yeniliklere adapte edilmesi süreci zamanla gerçekleşebilecek bir durumdur. Bu adapte sürecinde toplumla içli dışlı olabilen etkenlere gereksinim duyulmaktadır. Tanzimat döneminde edebiyat, toplumun değişime uyum sağlaması için başvurulmuş önemli bir etkileyici güç olmuştur. Edebiyatın toplumla karşılıklı etkileşimine 1895 ile 1908 yılları arasında yayımlanan Hanımlara Mahsus Gazete örnek olarak verilebilir. Hanımlara Mahsus Gazete'nin varlığının amacı, değişen döneme adapte olabilmeleri için kadınları eğitmektir. Bu eğitimin içeriği ise aile, evlilik, çocuk, giyim, sağlık ve edebiyat gibi konular olmakla birlikte, bu konularda yazıları yayımlanan yazarların çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır (Koç, 2019: 337). Bir lise öğrencisinin "Halide" imzasıyla 1899 yılında Çingen Kızı adlı romanı Hanımlara Mahsus Gazete'de yerini almıştır. Yarım bırakılmış olan bu roman ve Hanımlara Mahsus Gazete, Halide Edip Adıvar'ın yazarlık hayatı için önemli adımını oluşturmaktadır (Özbey, 2017: 110-118). Hanımlara Mahsus Gazete vasıtasıyla kadınların günlük yaşamları ile etkileşime girilmiş, edebiyat ile ders çıkarmaları gereken hikâyelerle kadınlar baş başa bırakılmış ve yeni yazarlara deneyim kazanmaları ve tanınmaları yönünde fırsat sağlanmıştır. Romanın eğitim yönünün yanında romanda yer alan bazı konuların toplumu kötü yönde etkileyeceği düşüncesi de var olmuştur. Örneğin Tevfik Fikret (Servet-i Fünun,

1899) romanın toplum üzerindeki etkisini şu şekilde ele almaktadır: “Kalem eserlerinin hayatta büyük bir etkisi var; özellikle romanların. Romanlar öyle mikrolardır ki, hayat üzerinde, yerel ve kişisel olsa bile, ahlaki bakımdan etkileri daima görülür” (Türk Dil Kurumu, 2019: 90). Romanlarda yer alan temalara eleştirisini dile getiren Mehmet Rauf 1899 yılında Servet-i Fünun'da, “Hayatta sevgi, sevinç ve acılardan başka bir şey yok mudur?” ve “Hep, aşk, hep şiddetli sevgi, hep şiir ve musiki mi?” sorularını sormuş ve eserlerin konu seçimleri hakkında, “Kenar mahalleler gezilse, büyük evler görölse, oralara bir bakılsa, bu fakirlik içinde sürüklenen hayatlar yazılsa...” şeklindeki isteğini dile getirmiştir (Türk Dil Kurumu, 2019: 93).

Toplumun yapısı, içinde yaşayan insanlar, var olan durumlar, yanlış algılanan oluşumlar ve bu yanlış anlamaların sonuçları yazarlar tarafından edebiyata yansıtılmış yüzleriyle bazen yüceltilmek bazen de yerilmek için karşımıza çıkmaktadır. Recaizade Mahmud Ekrem'in Araba Sevdası (1898) romanında Batı yaşamına özentiliğin sonucunda çözülen değerler, Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü (1930) romanı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kıralk Konak (1922) romanında Tanzimat sonrası yaşanan değişimler ve insanların dönüşümü ele alınmaktadır (Aytaş, 2002: 208-218). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur (1948) adlı romanının karakteri Mümtaz ile, Cumhuriyetin yeni aydın karakterleri yansıtılmış ve yeni aydınların yeni oluşan kültürle ilgili üstlerine düşen görevleri dile getirilmiştir (Aytaş, 2003: 140).

Cumhuriyet romanımızın üç kurucusu, Tanzimat sonrası yaşanan bocalama ve değer kayıplarını anlatan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kurtuluş Savaşı'nı anlatan Halide Edip Adıvar ve daha önce dile getirilmeyen köy yaşamına eserlerinde yer veren Reşat Nuri Güntekin'dir. Cumhuriyet romanının yolu gerçekçilikle ilerleyerek, topluma yönelmiştir. 1930'larda Sadri Ertem ve Sabahattin Ali gerçekçi romanımızın temsilcisi olarak ön plana çıkmışlardır. Toplumsal gerçekçiliği bir yöntem olarak, bilinçli bir tutumla ele alan ilk yazarlar olan Sadri Ertem ve Sabahattin Ali'den sonra, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Samim Kocagöz, Cevdet Kudret, Kemal Bilbaşar ve Faik Baysal'ın eserlerinde bu tutum kendini göstermektedir (Türk Dil Kurumu, 2019: 39-43). Romandan önce edebiyatımıza toplumcu gerçekçilik Nazım Hikmet ile şiir türü ile gelmiştir. Yaşar Kemal, Nazım Hikmet'in Türk edebiyatının kültürel birikiminin zengin kaynaklarından biri olan sözlü edebiyatı eserlerinde yansıtmasını şu şekilde anlatır: “Biz, Osmanlıcadan Türkçeye geçtiğimizde yazı dilimiz çok fakir kalmıştı. Bu dille doğru dürüst bir edebiyat yapılamazdı. Oysa dil zenginliğimiz halktaydı. ... İlk olarak Nazım Hikmet bu dile, bu anlatım biçimi zenginliklerine başvurdu ve çok başarılı oldu” (Y. Kemal, 2020a: 111).

Nazım Hikmet, edebiyatı gerçekçi şekilde ele alan bakış açısı ile Türk edebiyatının kültür birikimini birleştirmiştir. Nazım Hikmet'in Türk edebiyatının sözlü kültürüne

başvurmasında, topluma yönelmesini sağlayan toplumcu gerçekçiliğin etkisinin yanında hapishane yıllarında Anadolu'nun her tarafından gelen insanlarla karşılaşmasının etkisi de bulunmaktadır.

Savaş konusu toplumun tarihinden romana yansıyan önemli konulardandır. Küçük Ağa, Yorgun Savaşçı, Sahnenin Dışındakiler, Ateşten Gömlek, Bir Göçmen Kuştı O ve Yaban romanları Kurtuluş Savaşı'nı anlatan romanlara örnek olarak verilebilir (Çelik, 2002: 62). Türk romanına toplumunun tarihinden yansıyan bir başka önemli konu da mübadeledir. Reşat Nuri Güntekin'in Ateş Gecesi (1942) romanında Rumlar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Panorama (1953) romanında Balkanlar'dan Türkiye'ye gelenler, Orhan Kemal'in Murtaza (1952) romanında, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Murtaza ve mülkiyet edenimi konusu, Hasan İzzettin Dinamo'nun Türkiye'den gidenlerin arkalarında bıraktıkları mülklerin yağma edilmesine yer verilen Ateş Yılları (1968) ve Açlık (1982) romanları, Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi dörtlüsünde giden Rumlar'dan kalanların yağmasının anlatıldığı romanlar Anadolu'nun başından geçen mübadele tarihini yansıtmaktadır (Arı, 2017: 14-21).

1950'li yıllarda Cumhuriyet romanının topluma yönelişi, Anadolu'nun köy hayatında yoğunlaşmıştır. 1950 ile 1975 yılları arası romanlarda ezen-ezilen insanların, gücün, sömürünün ve haksız düzen konusunun ele alındığı bir dönemdir (Moran, 2019: 7-319). Romanda köy ve köylünün ele alınmasında 1940 yılında kurulan Köy Enstitülerinin etkisi oldukça büyüktür. 1945 yılında yayımlanan Köy Enstitüleri Dergisi'nde öğrencilerin ve öğretmenlerin şiir, hikâye gibi eserlerinin yayımlanması ve Köy Enstitüleri mezunlarından biri olan Mahmut Makal'ın köy notlarından oluşan Bizim Köy (1950) kitabı, romanda köy temasının yolunu açan bir etki yaratmıştır (Karpaz, 2011: 105-106). Köyü anlatan yazın birikimine katkısı olan yazarlar, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Reşat Enis, Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz, İlhan Tarsus, Orhan Hançerlioğlu, Talip Apaydın, Sunullah Arısoy, Necati Cumalı ve Fakir Baykurt olarak ifade edilebilir (Türk Dil Kurumu, 2020: 434).

Romanlar tarihi bilgiler veren, bilim kitapları kategorisine girmemektedir. Siyahla beyazın birleşiminden oluşan akromatik tonların hepsini taşıyabilen roman, tarihi en koyu ve en açık yanlarıyla ele alabilmektedir. Bazen tarihte yaşanmış olanlar tüm berraklığıyla topluma yansıtılamamaktadır. Birkaç belgenin yok edilmesi bile tarih açısından derin boşluklar yaratabilmektedir. Edebiyat, tarihi süreç ilerken kenarda olan biteni gözlemleyerek not alan bir gözlemci gibidir. Bu açıdan bakıldığında zaman edebiyatın tarihi, bilimi, felsefeyi tamamlayan yapısı ortaya çıkmaktadır. Eski aşkların nasıl yaşandığı, formülü tarihe geçen bir matematikçinin yaşadığı dönemde çocuklara nasıl davranıldığı ve başka ülkelerin insanlarından romanlarda nasıl bahsedildiği gibi sorulara cevap verebilen edebiyat, insana tarih kitaplarında

sunulan bilgilerin dışında farklı farklı bakış açılarıyla oluşan, yaşamın tarihinden parçalar sunmaktadır. Edebiyat bir toplumun sanatsal, ekonomik, siyasi ve insani gelişiminin anlaşılması için önemli bir kaynaktır. Bu kaynak insandan beslenmekte, insana sunulmakta ve insan tarafından yaratılmaktadır. Bu sebeple edebiyat, toplumun tarihini araştırırken başvuru olan önemli kaynakların arasında yerini almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORHAN KEMAL VE YAŞAR KEMAL ROMANLARINDA ÇOCUK OLGUSU

3.1. Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in Edebiyat Anlayışları

Orhan Kemal (1914-1970) ve Yaşar Kemal (1923-2015), 1940'lı yıllarda Adana'da tanışmışlardır. Edebiyata toplumcu gerçekçi bir bakışla bakan iki yazar, gerçekliği yansıtırken en karanlık anların yaşandığı karamsar gerçeklikte bile eserlerinde insan sevgisini, insana güvenmeyi ve umudu eksik bırakmamışlardır. İki yazarın eserlerinde de kendi yaşamlarından izler bulunmaktadır. Orhan Kemal, gerçekliği eserlerinde gündelik bir dil kullanarak ele almıştır. Yaşar Kemal'in anlattığı gerçeklik ise ağıtlarla, masallarla, destanlarla ve türkülerle şekillendirilmiş ve yeniden yaratılmış bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.1. Orhan Kemal ve Edebiyat Anlayışı

Edebiyat, bir yazarın kendi geçmişine yolculuk yapmasını sağlayabildiği gibi bir topluluğun toplumsal hafızasına yolculuk yapmasını da sağlayan bir zaman makinesi gibidir. Orhan Kemal bu zaman makinesi ile yolculuğunu hem kendi geçmiş yaşamını yazdığı hem de toplumsal hafızanın öğelerine yer verdiği eserlerinde gerçekleştirmiştir. Kendi çocukluğunu yazarken, romanı yazdığı esnadaki yaşının dili ile değil de bir çocuğun dili ile yazan Orhan Kemal, eserlerinde köy kökenli bir işçiyi, bir çocuğu, bir kadını ya da bir toprak ağasını kendi dillerinde konuşturmuştur. Kendi fikirlerini, romanın anlatıcısı olarak yansıtmayan bir anlatım tercih ederken, adeta kitaplarındaki karakterlerin yanında gezen bir sessiz bir kişi gibi eserlerinde bulunmaktadır. “Dilsiz anlatıcı” olmayı tercih eden Orhan Kemal, toplumsal dönüşümü, değişen insanları ve insani değerleri, geçen zamana direnenleri, göç edilirken terk edilen yerleri ve gidilen yeni kentleri, kentleşmeyi, kentlileşmeyi ve bazen kentlileşememeyi, dağılan aileleri, unutilan gelenekleri, eskiyen meslekleri, işçileşmeyi, ezen-ezilen kişileri, iyyinin içindeki kötöleri, kötünün içindeki iyileri, nesneleştirilen kadınları, otoriteyi, güç sevgisini, başının çaresine bakan çocukları eserlerinde işlemiş ve her karakterin yanı başında yerini almıştır. Kendisini okuyucudan saklayarak eserlerindeki karakterlerin görünürlüklerini artırmıştır.

Asıl adı Mehmet Raşit Ögütçü olan Orhan Kemal, 1914 yılında Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğmuştur. Eserlerinde 1930 ile 1970 yıllarını yansıtan Orhan Kemal, ilk olarak şiirle edebiyat hayatına başlamış ve şiirleri çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Orhan Kemal, 1940 yılında Nazım Hikmet ile tanışmadan önce, kendi şiirlerinden şu şekilde bahsetmektedir: “Doğruyu söylemek gerekirse, şiirlerime hayrandım. Onlara bel bağlıyordum, onlardan

beklediklerim vardı, içim dışım onlarla doluydu...” (O. Kemal, 2019a: 25). Orhan Kemal, hapishanedeyken şiirlerini Nazım Hikmet'e okuduktan sonra, ondan “berbat”, “rezalet” gibi kelimeler işitmiştir. Şiirlerinde mekân olarak genelde hapishaneyi seçen Orhan Kemal, başlarda ağdalı, ağır ve hissedilmiş gibi yapılan samimiyetsiz duyguların tercih edildiği türde bir dil denemiştir (Atay, 2020: 196; O. Kemal, 2019a: 29). Nazım Hikmet ile sade, az kelime kullanılan, anlaşılır bir dille şiire yaklaşmayı öğrenmiştir. Orhan Kemal'in hapishanedeyken, Nazım Hikmet için yazdığı şiirin bir kısmı şu şekildedir:

“...
Pırl pırl bir gümüş tatlı kaşığında
kırmızı gül reçelidir, çocukluk.
Kırk yaşında çember çevirebilmek,
Sabun balonları üfleyebilmek havaya!
...” (O. Kemal, 2019a: 48).

Bir gün Orhan Kemal'in notları arasında bulunan bir roman başlangıcını, Nazım Hikmet okumuş ve hemen düzyazıya yönelmesini söylemiştir (O. Kemal, 2019a: 39). Bu olay Orhan Kemal'in hayatının kırılma noktalarından biri olmuştur ve düzyazı ile olan hikayesi başlamıştır. Orhan Kemal şiirlerinin çoğunu hapishane yıllarında yazmıştır ve bu şiirlerin kurgu bakımından düzyazı ile benzer yönleri bulunmaktadır (Demiryürek, 2020: 52-62). Orhan Kemal, düzyazı ile olan güçlü bağının temellerini şiir ile atmıştır.

İlk romanı, 1949 yılında yayımlanmış olan Baba Evi'dir. Çocukluk yıllarını anlattığı Baba Evi romanında, babasının siyasi hayatı sebebiyle değişen yaşamlarını ve Cumhuriyet öncesi ve sonrasının toplumunu aktarmıştır. Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemali Bey, hukuk okumuş, savcılık yapmış, Kurtuluş Savaşı'nda rol almış, milletvekili olarak TBMM'de görev almış, Adliye Bakanı olmuş, Ceyhan'da çiftçilik yapmış, gazete çıkarmış ve fırka kurmuştur (Gültekin, 2011: 15-33). Orhan Kemal'in annesi Azime Hanım ise öğretmendir (Yakıştıran, 2020: 358). Orhan Kemal, eserlerinde babasını çok otoriter bir baba olarak anlatmış ve diğer eserlerinde de benzer bir baba figürü yaratmıştır. Orhan Kemal'in eserlerinde yer verdiği sert, otoriter, sözünden çıkılmayan baba figürü çocuğuna beslediği sevgiyi göstermemeyi tercih etmektedir. Eserlerde babaya ait iç konuşmalar sayesinde okuyucu, babanın çocuğuna olan sevgisini anlayabilmektedir. Eskici ve Oğulları romanında, Topal Eskici'nin büyük oğlu hakkındaki düşünceleri şu şekildedir: “Üç çocuk babası, kazık kadar herif; dünya baba ocağından ibaret değildi ya, baksındı başının çaresine!” (O. Kemal, 2019b: 22). Sarf ettiği bu sözler üzerine Topal Eskici'nin yaşadığı pişmanlık şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: “İhtiyarlık.” dedi. Ah ihtiyarlık...”, “İnsanın hem çenesi düşüyor hem de...” (O.

Kemal, 2019b: 25). Topal Eskici, küçük oğluna kötü anlamlar barındıran bir kelimeyle hitap etmiştir. Küçük oğlu evi terk ettikten sonra ise Topal Eskici'nin iç konuşmalarında yer alan pişmanlığı şu şekildedir: “Dememeliydi, dili kopaydı da, dememeliydi. Bir baba evladına öyle laf etmemeliydi” (O. Kemal, 2019b: 80). Suçlu romanında da İhsan Efendi, oğlu Cevdet'in dik başlılığı sebebiyle şu cümleleri söylemiştir: “İki paralık değeri yok gözümde. Daha ileri giderse, kuyruğundan tuttuğum gibi...” (O. Kemal, 2014: 121). Cevdet, evi terk ettikten sonra ise İhsan Efendi'nin durumu romanda şu şekilde anlatılmıştır: “Ne kadar asi olursa olsun, evladını evinden kovmanın pişmanlığı içindeydi. Utanmasa kalkıp aşağı inecek, oğlunun öylece duran yatağına kapanıp kana kana ağlayacaktı” (O. Kemal, 2014: 154). Eskici ve Oğulları romanında baba figürü, aile üyeleri üzerinde her türlü yetkiye sahip olan, büyük bir güçtür. Romanda Topal Eskici'nin, bir babanın ailesi üzerinde sahip olduğu güce bakışı şu şekildedir: “Bir baba, bir baba ne demektir? Baba döverdi de söverdi de, sırası gelince severdi de. Babaya el kalkmazdı. İsterse anasını dövmek değil, yatırıp ktır ktır boğazlasın” (O. Kemal, 2019b: 80). Hem çocuğa hem de annesine şiddet uygulayan baba figürü Suçlu romanında yer almaktadır. Romanda Cevdet, babasının dayakları sebebiyle annesinin öldüğüne inanmakta ve babasının bu ölümün katili olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple babasından uzaklaşan Cevdet'in, annesine söylediği sözler şu şekildedir: “Ben seni çok seviyorum. Babamı hiç sevmiyorum. Ben büyüyünce seni onun elinden kurtaracağım” (O. Kemal, 2020a: 12). Orhan Kemal'in kendi çocukluğuna yer verdiği Baba Evi romanında da yer alan otoriter baba sebebiyle, çocuk annesine daha yakın bir konumdadır (Gültekin, 2011: 24).

Çocukken Adana'dan sonra Niğde ve Konya'da yaşayan Orhan Kemal, babasının partisini kapatmakta direnmesi ve Suriye'ye gitmesi sonucu, Beyrut'ta yaşamıştır (Gültekin, 2011:16). İkinci otobiyografik romanı 1950 yılında yayımlanan *Avare Yıllar* da tekrar Beyrut'tan Adana'ya dönüşü, yoksullukla yüzleşmesi, orta son sınıfta okulu bırakması, Adana'da işçileşmenin yoğun olarak başladığı bir dönemle birlikte anlatılmaktadır (Yakıştıran, 2020: 357). 1930'lu yılların sanayileşen Çukurova'sının anlatıldığı diğer bir otobiyografik eseri olan *Cemile*, 1952 yılında yayımlanmıştır. *Cemile* romanında, çırçır fabrikası, işçi mahallesi, yoksulluk, bilinçsiz işçiler, çocuk işçiliği, emek sömürüsü ve göç unsuru gibi dönemin yansıyan yüzü yer almaktadır (Dilek, 2017: 72; Gültekin, 2011: 54).

Orhan Kemal şiir, öykü, roman, tiyatro türünde eserler yazmıştır. 1949 ile 1970 yılları arasında kaleme aldığı, ölümden önce ve sonra yayımlanan yirmi sekiz romanı bulunmaktadır (Gültekin, 2011: 17). Tahir Alangu, Orhan Kemal'in romanlarını tasnifini: “1- Otobiyografik romanlar; 2- Adana ve Çukurova'da fabrika ve tarımda çalışan emekçilerin dünyasını anlatan romanlar; 3- İstanbul'da küçük insanların yaşamını sergileyen romanlar” (Alangu'dan akt.

Moran, 2019: 75) şeklinde yapmıştır. Birinci grupta yer alan romanlarına Baba Evi, Avare Yıllar, Cemile, ikinci grupta yer alan romanlarına Murtaza, Eskici ve Oğulları, üçüncü grupta yer alan romanlarına ise Suçlu ve Sokakların Çocuğu örnek olarak verilebilir. Orhan Kemal'in tiyatroya uyarlanan dört eseri bulunmaktadır. Bunlar 72. Koğuş, Bekçi Murtaza, Kardeş Payı, Eskici Dükkânı'dır. İspinozlar ise direk olarak tiyatro eseri olması için yazılmıştır (Nalbantoğlu, 2020: 160). 1960 yılında eserlerinin film uyarlamaları çekilmeye başlanmış olan Orhan Kemal'in eserlerinden, ilk film uyarlaması Atıf Yılmaz'ın çektiği Suçlu filmidir (Masdar, 2012: 2389).

Orhan Kemal geçimini yazarlıktan sağlamadan önce yaşamında, garsonluk, bulaşıkçılık, matbaada işçilik, çırçır fabrikasında işçilik, dokumacılık, katiplik, ambar memurluğu, toprak taşıma işinde amelelik, Devlet Demiryolları'nda muvakkat hamallık, sebze nakliyeciliği, Verem Savaş Derneği'nde kâtiplik gibi işler yapmıştır²⁸. 1939 yılında beş yıllık hapis cezasına uğramış, Adana ve Bursa cezaevlerinde bulunmuş ve 1940 yılında Bursa Cezaevi'nde yazarlığı adına büyük dönüm noktası olacak olan Nazım Hikmet ile tanışması gerçekleşmiştir. Bu yıllarda hissetmediği duyguları yazmamayı benimseyen Orhan Kemal'in, bir yazarın yaşamadan bir olayı ele almaması gerektiği hakkındaki düşüncelerini, Kemal Tahir için yaptığı eleştirisinde yansıtmaktadır: “...Sen roman yaz roman diyorum. Fakat roman yaşanarak yazılır. Tek bir yaşantısı yok. İşte bu boşluğu gidermek için, felsefeden, sosyolojiden, tarihten yardım umuyor. Yaşamamış efendim. Olmaz” (O. Kemal, 2008: xi). Benimsediği bu tutumuna, hapisanede Nazım Hikmet ile arasında geçen bir konuşma ile Eskici ve Oğulları adlı romanında geçen bir bölüm örnek olarak verilebilir. Orhan Kemal, Nazım Hikmet'in Bursa Hapishanesi'ne geldiği ilk gün koğuştaki yemek yedikleri anısını şu şekilde anlatır: “Yumurtalı sucuğu ufacak çatallarımızla, aynı kaptan yiyecektik ki, o itiraz etti, başka bir kap istedi. ...aynı kaptan yemenin sakıncalarını anlatmaya başladı. Bu fena adet yüzünden Orta Anadolu köylerinde iskorpitin nasıl yayıldığından bahsetti.” (O. Kemal, 2019a: 25-26). Eskici ve Oğulları romanında ise bu anı, Topal Eskici'nin büyük oğlu tarafından dile getirilmektedir: “...Aynı kaptan yemek yüzünden diş hastalıkları yayılıyormuş. Bir doktor arkadaştan işittiydim. Orta Anadolu'da bu yüzden iskorpit hastalığı almış yürümüş!” (O. Kemal, 2019b: 33).

Gözlemlerini bir kurgu içerisinde tekrar sunan Orhan Kemal, İstanbul'dan Çizgiler adlı kitabında İstanbul'un kenar mahallelerindeki gözlemlerinden ve sohbet ettiği insanların yaşamlarından bahsetmektedir. Göç konusunun, mevsimlik göç, köyden kente göç, mübadele nedeniyle göç şeklindeki türlerine tüm aşamalarıyla eserlerinde yer vermiştir (Gültekin, 2011: 200). Çukurova'ya mevsimlik tarım işçisi olarak gelen kişiler, çoğunlukla elçiler aracılığıyla

²⁸ <http://www.orhankemal.org/> (erişim tarihi: 07.02.2021).

gelmektedirler. Fabrikada çalışmak için gelenler ise iş bulmak için hemşerileri ile olan bağlantılarını kullanmaktadırlar. 1960'lı yıllardan sonra geçici göçler yerini kalıcı göçlere bırakmaktadır (Bingöl, 2019: 98-104). Orhan Kemal'in İstanbul'dan Çizgiler kitabında, kasketli ve şalvarlı kıyafetleri olan üç kişi ile göç hakkında yaptığı konuşması şu şekildedir: “İstanbul'da yıkım, yapım çok didilerdi de...”, “Tevatür didilerdi...”, “Gözleri çıksın, bizi yurdumuzdan, yuvamızdan ittiler!”, “Meğer devir, devran değişmiş...” (O. Kemal, 2008: 37). Okuma yazma bilme konusunda ise, “Okuma yazma belliyene epmek virecekler mi?”, “Epmek. Epmezsiz okumayı neleyim ben?” (O. Kemal, 2008: 45) cümlelerini söylemişlerdir. Orhan Kemal'in eserlerinde büyük kentlere göç eden insanlar ilk olarak kıyafetleri ile farklılaşmaktadırlar. Büyük kentte, köydeki yaşamlarına benzer bir düzen kurmuşlar ve çoğunlukla kentlileşememişlerdir. Orhan Kemal, İstanbul'daki Beştelsizler'i şu şekilde anlatır: “Oysa burası İstanbul. İstanbul'un kıyısı da olsa İstanbul gene de. Beştelsizler, tavukları, horozları, evleri, boy atmış mısırları, sokağa terk edilmiş çocukları, yolsuzluğuyla tıpkı köy” (O. Kemal, 2008: 111). Gavurun Kızı eserinde ise kente önce gelen göçmenlerin zenginleşmiş olmalarından bahsedilmektedir (Gültekin, 2011: 266). Kente göç edenlerin, kentte yaşadıkları dışlanma, yabancılaşma, yoksullaşmaya da eserlerde yer verilmiştir. Kente önce gelenlerin yaşadıkları dönüşüm nedeniyle, daha sonra göç edenlere karşı gösterilen hemşerilik anlayışında zayıflıklar baş göstermektedir. Eserlerinin bir diğer önemli konusu ise işçilerin çalışma koşullarıdır. Bu konu hakkındaki düşüncelerini direk olarak eserlerinde ifade etmeyen yazar, işçilerin hayatlarını işçilerin kendi ağzından anlatmaktadır. Bereketli Topraklar Üzerine romanında, İflahsızın Yusuf, Köse Hasan, Pehlivan Ali adlı üç kişi Çukurova'ya çalışmaya gitmişler ancak yalnızca biri evine geri dönebilmiştir. Köse Hasan, çırçır fabrikasının sulu kazan kısmında ıslak halde ve soğuk bir ortamda çalıştığı için hastalanmış ve ölmüştür. Pehlivan Ali ise patozun üzerinde iken gözlerini tozdan dolayı açamamış ve patozun içine düşerek ölmüştür. İflahsızın Yusuf ise duvar ustalığını öğrenmiş, para kazanmış bir şekilde geri dönebilmiştir fakat kendi çıkarını kârlı çıkaracak bir tür tavır sayesinde bunu başarabilmiştir. Değişen üretim sistemlerinin insanlar üzerindeki dönüşümüne Eskici ve Oğulları romanı da örnek olarak verilebilir. Romanda, Adana'da esnaf tabakasından olan bir ailenin zaman içerisinde dağılıp, birleşmesi ve işçileşmesi anlatılmaktadır (Moran, 2019: 51-82). Eskici dükkanındaki işlerinin eskisi gibi olmaması durumu, “Dışardan ucuz ucuz lastik, kauçuk ayakkabı geliyor. Bizim yaptığımız kösele taban fiyatına herifcioğlu ayakkabı veriyor!” (O. Kemal, 2019b: 89) şeklinde anlatılmaktadır.

Orhan Kemal, bir olguyu eserinde ne kadar çok tekrar ediyorsa, o olguya ilişkin gerçek yaşamda o kadar eleştirilecek yanlar bulunmaktadır. Romanlarındaki diyaloglar da kadınlara

karşı kullanılan aşağılayıcı sözler ile toplumun kadına bakışını eleştirmektedir (Şeker, 2019c: 143). Murtaza romanında, Bekçi Murtaza'nın eşi hakkındaki düşünceleri şu şekildedir: “Bir kadın kocasının her dediğine hu çekmeliydi. Yoksa... yoksa hayır yoktu böyle kadından ve böyle kadın, erkek evlat doğursa bile, Hasan Bey dayısına benzeyenini doğuramazdı!” (O. Kemal, 2020b: 25). Ucuz işgücü konusunun yer aldığı eserlerde, kadın ve çocuk işçi karakterlere ağırlıkla yer verilmektedir. Orhan Kemal, Türk edebiyatında işçi kadın karakterin eserlerinde yer almasına önem veren yazarlardandır. Romanları arasında Hanımın Çiftliği ve Vukuat Var eserlerinde, işçi kadın olarak yer alan önemli karakterlerden biri olan Güllü, sınıfsal anlamda konum değişikliğini yaşayan bir kadın işçi olarak karşımıza çıkmaktadır (Gültekin, 2011: 216-217). 1960 sonrası yıllarda geçen Bir Filiz Vardı romanında ise yoksul bir ailenin çalışmak zorunda olan kızı Filiz'in, tehlikeler barındıran hayallerinden uzaklaşarak, bilinçli bir insan olma yolculuğu anlatılmaktadır (Yılmaz, 2020: 77-78).

Orhan Kemal'in kitaplarındaki karakterler, adeta bir kitaptan diğer kitaba geçmekte, aynı mahallenin sokakları arasında karşılaşmaktadırlar. Suçlu romanında yer alan bekçi, konuşma şekli ile okuyucunun aklına Bekçi Murtaza'yı getirmekte ve “acaba o olabilir mi?” dedirtebilmektedir (O. Kemal, 2014: 143). Bir kilimin ahengini sağlayan, tekrar eden motifleri gibi Orhan Kemal'in eserlerinde tekrar eden motifler bulunmaktadır. Bu motiflerin, Orhan Kemal'in her bir eserinin farklı farklı yerlerinde karşımıza çıkma ihtimali bulunmaktadır. Okurun karşısına çıkan tanıdık motifler, yazarın tüm eserleri arasında bağ kurulmasını sağlayan görünmez iplerdir. Orhan Kemal, Nazım Hikmet'le 3.5 Yıl kitabında, bulutlu ve gri bir gökyüzünü “kurşuni” olarak adlandırmaktadır. “Aradan haftalar geçmişti. Gene kurşuni bir sabahı” (O. Kemal, 2019a: 20). Bu kurşunilik sadece renginden dolayı değil, hüznün ve kasvetli bir durumu ya da ruh halini de anlatmaktadır. “Onun sıkıntısı benimki gibi sadece günlerin ağır kurşuniliğinden gelmiyordu. Babam yalnız karıma ve çocuğuma değil, bana da bakıyordu. Ya o?...” (O. Kemal, 2019a: 55). Gri rengin aldığı bir başka adlandırma ise Eskici ve Oğulları kitabında yer almaktadır: “Küçük oğul babasınınkinin tıpkısı kül renkli kasketini çıkardı, kırmızı saçlarını sinirli sinirli kaşdı” (O. Kemal, 2019b: 73). Orhan Kemal'in eserlerinde tekrar tekrar kullanmayı tercih ettiği bazı ürün adları da bulunmaktadır. Örneğin, eserlerinde kişilerin içmeyi tercih ettiği sigara “Bafra” olmakla beraber eserde bir parfümden bahsediliyor ise bu parfüm genelde “Şanuvar” olarak geçmektedir (Aydoğan, 2008: 32). Eserlerde değişen üretim sistemi, göçler, değişen insani değerlerin anlatımında ise tarımda makineleşmenin simgesi olarak patoza yer verilmiştir (Moran, 2019: 65).

Eserler genelde olayların geçtiği mekânın tasviri ile başlamakta ve bu tasvirler birbirine benzer şekilde, birden fazla eserinde karşımıza çıkmaktadır. Orhan Kemal'in, İstanbul'un

semtlerinde dolaşarak elde ettiği gözlemlerini aktardığı eseri, İstanbul'dan Çizgiler de yerleşim yerlerini şu şekilde tasvir etmiştir: “Eğri büğrü sokaklar, yıkıldım yıkılacak evler, yıkıldım yıkılacak evlere omuz vermişçesine kocaman apartmanlar...” (O. Kemal, 2008: 12). Murtaza romanında yer alan işçi mahallesi şu şekilde anlatılmıştır: “Yan yatmış, bağdaş kurmuş, çömelmiş ya da tam yuvarlanacakken bir yana tutunuvermişe benzeyen harap evler kalabalığından ibaret mahallenin birbirini kesen, çamur içindeki sokaklarından birinde...” (O. Kemal, 2020b: 9). Bazen bu betimlemeler, anlatılan yerde yaşayan insanların karakter özelliklerine göre de yapılandırılmıştır. Eskici ve Oğulları romanında Topal Eskici'nin eskici dükkanının tasviri bu duruma örnek olarak verilebilir: “Öteki dükkânların daracıklığına, ezilmiş, yamulmuşluğuna karşılık dükkân, cep ağızları sırma işlemeli İngiliz laciverdinden geniş şalvarı içinde, sedire yanlamış, sıra sıra altın dişini göstererek gamsız kahkahalar atan eski bir derebeyini hatırlatıyordu” (O. Kemal, 2019b: 2).

Orhan Kemal eserlerinde, değişen ve artık eskisi kadar saygı görmeyen bazı durumlar için “mezar taşlarıyla öğünmek” deyimini kullanmaktadır (Gültekin, 2011: 72). Murtaza ile Eskici ve Oğulları romanlarında bu deyimın içerdiği anlama atıflar bulunmaktadır. Bekçi Murtaza, şehit dayısı Kolağası Hasan Bey'in, şehitlik mertebesi ile eser boyunca övünmekte ve sürekli dile getirmektedir. İki erkek çocuğunun da adlarını Hasan koymuş ve dayısı gibi olmalarının hayalini kurmuştur. Bekçi Murtaza'nın bu hayali, savaşın geride kaldığı zamanların içerisinde kaybolup gitmiştir (O. Kemal, 2020b). Eskici ve Oğulları'nda ise Topal Eskici, Trablusgarp savaşında gazi olmuştur. Fakat artık ailesinde ve çevresinde gazi olmanın anlamı eskisi gibi değildir (Gültekin, 2011: 70). Eser boyunca birçok kez tekrar eden cümleler de bulunmaktadır. Murtaza romanında, Bekçi Murtaza eser boyunca tekrar tekrar şu cümleleri söylemektedir: “Yukarıda Allah, Ankara'da Devlet hem de Hükümet, burda da ben!”. Bekçi Murtaza'nın kendini övme ve savunma cümlelerinin biri de şu şekildedir: “Gördüm kurs, aldım amirlerimden çok sıkı terbiye, hem da disiplin!” (O. Kemal, 2020b: 31).

Orhan Kemal eserlerinde kullandığı gündelik dil sayesinde, yaşanmış olduğu hissedilen eserler yaratmıştır. Bu gündelik, anlaşılır dilinin oluşumunda büyük etkisi olan Nazım Hikmet'in, sanatçının anlatım dili hakkındaki düşüncelerini Orhan Kemal şu şekilde aktarmaktadır: “O, “bir halk sanatkarı, her şeyden önce halk tarafından anlaşılmalı ve halkın sanatkarı olmalıdır!” derdi” (O. Kemal, 2019a: 86). Orhan Kemal, eserlerinde samimiyetle hissettiği duygularını, kendi yaşamını ve diğer yaşamları gerçekçi bir bakışla kaleme almıştır. Ferit Öngören, İstanbul'dan Çizgiler'in ön sözünde, “Orhan Kemal topluma, konularına bir kahve penceresinden bakar gibidir” (O. Kemal, 2008: xviii) cümlesiyle, Orhan Kemal'in yaşadıklarını ve gözlemlediklerini anlaşılır ve yalın bir dil kullanarak kaleme aldığını ifade

etmektedir. Bu şekilde ele aldığı bazı eserlerinde ise yaşama karşı beslenen umudun eksikliği mevcuttur. Nazım Hikmet, 1949 yılına ait olan, Orhan Kemal'e yazdığı bir mektupta bu umutsuz tutum hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir: “Senin bazı hikayelerin, yalnız kederli değil, aynı zamanda ümitsiz” (O. Kemal, 2019a: 135). Mektubun devamında ise Nazım Hikmet, “...fakat mesela insanların hastalıklara karşı mücadelelerinin boş bir gayret olduğuna inanan bir doktorun doktorluk etmeye nasıl hakkı yoksa, bir muharririn de muharrirlik etmeye hakkı yoktur” (O. Kemal, 2019a: 136) şeklindeki düşüncelerini yazmış ve Orhan Kemal'in gerçekçiliğinin, aydınlık gerçekçilik şeklinde olacak dönüşümünü başlatmıştır (Yakıştıran, 2020: 363).

Orhan Kemal, eserlerinde zor şartlar içinde kalan şahsa eser boyunca ara ara kurtarıcılar göndermektedir. Bazen yol ayrımında kalmış bir karaktere, iyi ya da kötü yola yönlendirecek kişiler karşısına çıkartmıştır. Eserlerindeki iyi insanlar hakkındaki düşüncelerine İstanbul'dan Çizgiler kitabında yer verilmiştir. Gazete için İstanbul'da röportaj yaptığı sırada, okuma yazma bilmeyen bir kişiden, köyde insanların mektuplarını yazıp İstanbul'a gönderen Ali adlı bir öğretmeni dinlemiştir. Eserlerde yer alan iyi insanlar ve gerçek hayattaki iyi insanlar hakkındaki düşünceleri şu şekildedir: “Gene de ısrar ediyorum, yalnız romanlarımızda değil, yurdumuza, yurdumuzun kalkınmasına çalışacak bu Öğretmen Ali'ler gibi “Olumlu” tipler lazım. Hem de öyle lazım ki!” (O. Kemal, 2008: 55). İyileri yalnızca iyi, kötüler de yalnızca kötü olarak ele almayan yazar, iyi bir köylüyü bencil ve kıskanç yanlarıyla birlikte anlatmıştır (Moran, 2019: 73).

Orhan Kemal'in eserlerinde yer alan en önemli bağ, aile bağıdır. Bazen aile, ard arda iki sefer dağılabilir ve sonra tekrar birleşebilir. Bazen de başı boş kalmış, ailesiz çocuklar, birbirlerinin ailesi olmuştur. Ferit Öngören, İstanbul'dan Çizgiler'in ön sözünde Orhan Kemal'in, eserlerinde aileyi ele alışından şu şekilde bahsetmiştir: “Yazarlığının en işlek yanı aile. Evreni, toplumu aile motifi içinde değerlendirecek nerdeyse” (O. Kemal, 2008: xiv). Aile motifinin yanında Orhan Kemal'in eserlerini kuvvetlendiren diğer bir motifte diyaloglardır. Bazı eserlerinde sayfalarca süren diyaloglara yer vermiştir. Berna Moran'a göre Orhan Kemal, anlatıcının araya girmediği uzun diyalogları, Türkiye'de yöntem olarak ilk tercih eden yazardır (Moran, 2019: 71). Orhan Kemal, eserlerinde kötü insanları yargılamaz, iyileri de övmeyiz. Orhan Kemal, anlatıcı olarak eserin içinde dolaşan, sessiz bir kişi gibidir. Dilsiz anlatıcı, olayları diyaloglarla ve karakterlerin iç konuşmaları ile aktararak, yaşananlara olumlu ya da olumsuz anlam atfetme işini okuyucuya bırakmaktadır. Suçlu adlı romanda, Cevdet babasının suçunu üstleneceği bir durum içerisinde kalmıştır. Hayranı olduğu kitap ve film karakterlerinin de hapisaneye girmiş olması sebebiyle, Cevdet'in gözünde hapisanenin fazla korkulacak bir

yer olmadığına dair bilgi, Cevdet'in iç konuşmasından anlaşılmaktadır: “Çok çok hapse atacaktı. Atsınlardı. Hapse Yanık'le Jano da girmişlerdi. Ne çıkardı!” (O. Kemal, 2014: 181). Orhan Kemal'in hikâyelerinde de yer alan iç konuşmalar, karakterin bir olay karşındaki tepkisinin sebebini, ikilemde kaldığı bir andaki zorlanma derecesini, yaşadığı bir olay karşısında psikolojisinde meydana gelen değişimleri, eser boyunca karakterin bilincinin oluşma aşamalarını dolaysız bir şekilde aktarabilmesini sağlamaktadır (Bakır, 2020: 415-421). Aynı zamanda diyaloglara ağırlık verilmesi, okuyucunun romanı okurken, olayların gözünde canlanmasını ve bir tiyatro seyrediyormuş hissi yaşamasını sağlamaktadır. Örneğin, 72. Koşuş eserindeki hapishanenin anlatımı, tiyatro sahnesine kurulmuş bir dekor gibidir ve canlı bir şekilde seyrediliyormuş hissi yaratmaktadır (Bakır, 2015: 51). Orhan Kemal, eser içerisine okuyucunun bulması için serpiştirdiği ip uçlarına, genelde diyalogların içerisinde yer vermiştir.

Orhan Kemal eserlerinde yer alan diyaloglarda bazı karakterlerin konuşmalarında şive ve ağız kullanmıştır. Karakterlerin hayatları hakkında bilgi sahibi olmayı da sağlayan şiveye örnek olarak, Murtaza romanı örnek olarak verilebilir. 1925 yılında Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden Bekçi Murtaza'nın konuşma şekli şu şekildedir: “Görse idin kurs, alsa idin sıkı terbiye hem da disiplin amirlerinden...” (O. Kemal, 2020b: 314). Bekçi Murtaza, kelimeleri farklı telaffuz etmesinin yanında, cümlede kelimelerin yerlerini de değiştirmektedir: “Lazım çok sıkı disiplin” (O. Kemal, 2020b: 172). Orhan Kemal, eserlerinde anlatımı kuvvetlendirmesi amacıyla mizahtan da yararlanmışır. Murtaza romanında, Kara mizah olarak adlandırılabilir olacak olaylar yer almaktadır. Bekçi Murtaza'nın disipline, kurallara, otoriteye, üniformaya aşırıya varan düşkünlüğü, övülmeye karşı dayanıksızlığı, yürüyüşü ve konuşması ile otorite ve güç kavramı trajikomik olaylar içerisinde ele alınmıştır (Görgülü, 2020: 436). Orhan Kemal, Murtaza romanında kedi ve farelerin konuşmalarına yer vermiştir. Romanda dört sayfa süren bu konuşmalar da mahallede çöp tenekelerini deviren kedileri ve fareleri rahat bırakmayan Bekçi Murtaza'dan kurtulmanın yolları aranmaktadır. Kediler öncelikle bir kongre düzenlemişlerdir. Bu kongreye fareler de korkarak, kenardan katılmışlardır. Daha sonrasında kesin çözüm bulabilmek adına kediler tarafından bir komisyon kurulmuştur. Komisyon başkanı kedinin, kürsüdeki konuşması şu şekildedir: “Bize çöp tenekelerini çok gören Bekçi Murtaza kahrolsun!” (O. Kemal, 2020b: 56).

Orhan Kemal'in eserlerindeki mahallelerin, evlerin, yoksunlukların, yok olmama çabalarının ve yoksulların tasvirleri birbirine benzemektedir. Çünkü yoksul insanların mahalleleri, evleri, yoksunlukları ve yok olmama çabaları birbirine benzemektedir. Yoksulluk, eserlerde yer alan bir yol ayrımının ortasında bulunan bir ağaç gibi hep oradadır. Yol ayrımında yapılan yön tercihlerinin sebep olduğu değişimler ise üretim şeklinde, paranın nasıl kazanıldığı

ya da kimin kazandığı konularında yaşanmaktadır. Orhan Kemal'in romanları, değişmeyenlerin yalnız kaldığı bir dünyada geçmektedir. Orhan Kemal, ekonomik yapıdaki dönüşümleri, tarımda makineleşmenin sonuçlarını, kente gelenlerin karşısına çıkan değerleri, geride bıraktıkları unutulmuş değerleri, değişen insanı, üst aşamaya geçmeye çalışan insanı, bireyselleşmeyi, yaşam mücadelesini ve yalın ayak gezen çocukları anlatmıştır.

3.1.2. Orhan Kemal ve Çocuk

Orhan Kemal'in eserlerindeki çocuklar, gazete kağıdından yapılmış şapkalarını başlarından çıkartarak, oyunlarını yarım bırakıp işe giden çocuklardır. Bu çocuklar, bazen çikolatanın tadını bilmeyen bir kız çocuğu bazen de konserler veren ünlü bir tenor olma hayali kuran bir erkek çocuğu olarak karşımıza çıkar. Orhan Kemal'in eserlerinde okula devam etmesi için bir çocuğa ısrar eden yine başka bir çocuk olabildiği gibi çocuğu tehlikenin içine çeken de aynı yaştaki yakın bir arkadaşı olabilmektedir. Orhan Kemal'in eserlerindeki çocukların, oyun arkadaşları olduğu gibi iş arkadaşları ve hapisane arkadaşları da vardır. Orhan Kemal İstanbul'dan Çizgiler adlı kitabında, kanalizasyon, su, elektrik gibi altyapı konularında eksikliklerin yaşandığı Taşlıtarla'nın çocuklarını şu şekilde anlatmıştır: “Çocuklar pis kokunun yanı başında kumar oynuyor, daha küçükler de o pislikleşen toprağa tutuna, otura, yata oyunu seyrediyorlar” (O. Kemal, 2008: 102). Aynı kitapta Beştelsizler'de rastladığı, yeterince sevilmemenin açlığını yaşadıklarını düşündüğü çocuklardan ise şu şekilde bahsetmiştir:

“Bu çocuklar, bakışları mavi, kara, ela çocuklar, ayakları yalın, saçları sıfır numarayla tıraşlı, tıraşsız, uzun saçları kurdele denmeye bin tanık isteyen bezlerle bağlanmış çocuklar... Bu çocukları sevindirmek, sevinçten coştuklarını görmek. ...kitap, defter, kalem, okul önlüğü, kızlara tarak, saç tokaları, şık şık ayakkabılar, oğlanlara keza kitap, defter, futbol topu, futbol ayakkabısı dağıtmak, dağıtabilmek!” (O. Kemal, 2008: 128).

Orhan Kemal'in eserlerinde yer verdiği ilk çocuk, kendi çocukluğudur. Baba Evi romanında, otoriter baba ile evden gitme isteği içinde olan çocuğu yer almaktadır. Korkutma ile disiplin sağlama üzerine kurulmuş bu ilişki sonucu, çocuk ailesini Beyrut'ta bırakıp Adana'ya gitmiştir (Moran, 2019: 78). Evini terk eden çocuğa yazarın başka eserlerinde de yer verilmiştir. Suçlu romanında Cevdet, babasının birden fazla kez olan kızmalarının ve en sonunda attığı tokatın üzerine, “Gideceğim işte, bir daha gelmeyeceğim. Aramayın beni!” (O. Kemal, 2014: 151) şeklinde tepki vermiş ve evi terk etmiştir. Çocuğun babasını sevmeme durumuna Eskici ve Oğulları ile Murtaza'da da yer verilmiştir. Eskici ve Oğulları'nda Topal Eskici'nin küçük oğlu evi terk etmiştir. Küçük oğul babası için, “Şeytan bazen öyle hükmediyor

ki, ulan kap çekici, koca kafasına bir... bir daha...” (O. Kemal, 2019b: 27) şeklinde düşünülmektedir. Çocuk, ataerkil aile yapısı, otoriter ve katı kurallı bir baba olgusunun var olduğu bir ailede yaşamaktadır. Böyle bir durumun içinde olan çocuğun babasına karşı gelmesi, yanlış bir tutum olarak algılanmaktadır. Eskici ve Oğulları'nda yer alan “o babadır” düşüncesi bu duruma örnek olarak verilebilir: “O yaşta bir çocuğun evine gelmemesi hiç iyi değildi aslında. Babaya darılmaz, hele eve gelmemezlik edilmezdi. Babaydı onun karşısındaki, küsülmezdi” (O. Kemal, 2019b: 79). Murtaza romanında da bekçi Murtaza'nın büyük oğlu babasının davranışlarından utanmaktadır ve evde babasıyla karşılaşmamak için çabalamaktadır (O. Kemal, 2020b: 73-79). Çırçır fabrikasında çalışan kızlarından Cemile ise babasını fabrikada gördüğünde “geberesice” şeklinde bir ifade kullanmıştır (O. Kemal, 2020b: 244). Eserlerde baba figürünün çocuğa ve çocuğun annesine şiddet uygulaması, çocuğun okula gitmesine engel olması ve çocuğu çalışma yaşamına sürüklemesine neden olması gibi etkenler çocuğun babasını sevmemesinin nedenleri arasındadır. Buna karşın, babasını sevmeyen çocuk karakter aynı zamanda da ailesinin dağılmamasını da isteyen çocuklardır. Baba Evi ile Eskici ve Oğulları'nda çocuk, babasının davranışlarını sevmemesine rağmen ailesinin parçalanmasını istememektedir (Moran, 2019: 96).

Eserlerde birçok durumda yetişkin yerine konan çocukların, küçük bir çocuk olduklarının vurgusuna da yer verilmiştir. Suçlu romanında yer alan İhsan Efendi'nin, “Bu yaşta bir çocuğun geç vakitlere kadar sokakta kalması hiç doğru değildi. Sabahları pek pek yedi, yedi buçukta evden çıkmalı, öğleyi dışarıda geçirse bile, akşamları güneş batarken dönmeliydi” (O. Kemal, 2014: 116) şeklindeki düşünceleri dışarının yetişkinler için bile tehlikeli olabilen yanlarından, on üç yaşında olan ve işportacılık yapan oğlu Cevdet için endişe duyduğunu göstermektedir. Bazı durumlarda ise çocukların kendi çocukluklarının farkında olup, güçsüz hissetmeleri ve hızlıca büyümek istemeleri söz konusudur. Suçlu romanında çevresindeki insanların kendisine yardım ettiği Cevdet'in, “Ben herkese borçluyum. Borcumu ödemek, sonra da herkesten büyük insan olmak istiyorum. Bu halimle kimse beni adam yerine koymuyor. Ben de adam olup karşılırlarına dikileceğim” (O. Kemal, 2020a: 183) şeklindeki düşünceleri bu duruma örnek olabilir. Cevdet'in borçlarını ödemek istemesinin yanında dilencilik ile ilgili düşünceleri de dikkat çekicidir. Suçlu romanında yer alan küçük çingene kızı Cevriye, bir gün dilencilik yapmıştır ve Cevdet'in yanına gelip, bu parayla karınlarını doyurabileceklerini söylemiştir. Fakat Cevdet dilencilikten kazanılmış parayı kabul etmemiş ve Cevriye de paraları denize atmıştır (O. Kemal, 2014: 82). Yine Cevdet başka bir gün işportasıyla satış yapmak için dolaşırken bir lokantanın önünde yiyecekleri seyretmektedir. İki kadın Cevdet'in yanına gelip, istediği yemeği ona alabileceklerini söylemişlerdir. Cevdet ise bu teklifi geri çevirmiştir.

Cevdet'in olumsuz cevap vermesinin arkasındaki düşünce ise şu şekildedir: “Ne sanmışlardı onu? Dilenci mi? İşportacılıkla dilencilik aynı şey miydi yanı?” (O. Kemal, 2014: 51). İnsanlardan yardım alma konusunda zorlanan Cevdet böyle durumlarda istemeyerek yaptığı, işportacılık işine sığınmaktadır. İşportacılık, Cevdet'in kendisini bağımsız ve kendi kendine yetebildiğini hissettiği alandır.

Orhan Kemal'in romanlarında çocuğun okul yaşamı, sınıfta kalma sebebiyle okuldan alınmak, çalışmak için okulu bırakmak ve kardeşlerinin okul masrafını karşılamak için çocuğun çalışmak zorunda olması gibi durumlarla ele alınmıştır. Çocuk bazen okula gitmenin hayatını kurtarabileceğini düşünürken bazen de okula devam etmenin faydasını göremeyeceğini düşünmektedir. Orhan Kemal'in Kime Kim adlı hikâyesinde yoksul bir mahallede yaşayan çocuklar, okula gitmenin onlara bir fayda sağlamayacağı düşüncesine sahiptirler ve futbolu yaşadıkları zor yaşam şartlarından kurtulmanın yolu olarak görmektedirler (Kantarıcı, 2006: 79).

Orhan Kemal, İstanbul'dan Çizgiler kitabında yer alan Kovboyar öyküsünde, kovboyculuk oynayan çocukları seyrederken, kendi çocukluğu hakkında şunları söylemiştir:

“Kendimden biliyorum. İki Çocuğun Devrialemi'ni yutarcasına okuduğum, okurken zangır zangır titrediğim yıllar ben de bunlar kadardım; Jano'yla Yanık'ın yanı başında Amerika'nın balta girmemiş ormanlarında Kızılderililerle az mı savaştımdı? Yerlilere esir olup, öldürülmeye az mı kıl payı kalmıştı? Fırtınalı denizler, öküz yutan boa yılanları, boynu mendilli haydutlar...” (O. Kemal, 2008: 158).

Orhan Kemal'in Suçlu ve Sokakların Çocuğu adlı romanları, kovboy olma hayalleri olan bir çocuğun üzerine kurulmuştur. Suçlu romanı boyunca Cevdet'in, “Günün birinde o da bir yolunu bulup Amerika'ya gider, Tomson olurdu. Olurdu ne demek, olacaktı, elbette olacaktı!” (O. Kemal, 2014: 51) şeklindeki hayallerine yer verilmiştir. Eserlerde çocukların işlediği suçlar genelde hırsızlık ve cinayet olarak işlenmiştir. Örneğin Recep adlı hikâyede bir çocuk, bir yetişkinden gördüğü şiddetten kendini korumak adına bir sustalı ile istemeden cinayet işlemiştir (O. Kemal'den akt. Altundaş, 2020: 393). Orhan Kemal'in sokaktaki çocuğun hayatının anlatıldığı Köpek Yavrusu adlı hikâyesinde, çocukların yaralı bir köpek yavrusuna eziyet etmesi anlatılmaktadır (Kantarıcı, 2006: 64). Kimsesiz olan ve sokakta kendi başının çaresine bakan çocuğun karakteri, bu zor yaşam tarzının içerisinde şekillenmiştir ve çocuk zamanla kendinden ve insani değerlerinden uzaklaşmıştır. Suç işleme konusunda eserlerde, çocukların az ceza alacağı düşüncesiyle suça dahil edilmesi durumu da işlenmiştir. Orhan Kemal'in Suçlu romanında, Cevdet'in babası hırsızlıkla suçlanmış ve sonrasında bu suçu Cevdet üstlenmiştir. Çocuğun suçu üstlenmesi durumuna bir başka örnek olarak Çocuk Ali adlı hikâye verilebilir.

Bir hata sonucu ormanda yangın çıkaran köylüler, az ceza alır düşüncesiyle suçu Ali'ye üstlendirmişlerdir (O. Kemal'den akt. Altundaş, 2020: 394). Bu suçların ardından kendilerini cezaevinde bulan çocuklar, hapishane dünyası içinde de başka türde suçların içinde kendilerini bulmuşlardır. Suçlu romanında Cevdet'in hapishanede karşılaştığı durum şu şekilde anlatılmaktadır: “Zaten, kumar oynamayan, esrarlı sigara içmeyenler pek de adamdan sayılmıyorlardı. “Çocuk” deniliyordu böylelerine. “Hanım evladı” deniliyordu, yahut da “muhallesi çocuğu!” (O. Kemal, 2014: 199). Çocukların, hapishanede baskın gücün altında ezilmemek adına yaptıkları mücadelenin yanında kendi yakın arkadaşları arasında da bu mücadelenin varlığı söz konusudur. Sokakların Çocuğu romanında çok yakın arkadaş olan Cevdet ve Kosti yürürken, Cevdet sürekli Kosti'nin önünde yürümektedir. Bu duruma içerleyen ve kendini sözü geçmeyen biri olarak hisseden Kosti'nin düşünceleri şu şekildedir: “Cevdet arkadan gelseydi. Olmadı, olmuyor. Ne zaman, nerede birlikte olurlarsa hep Cevdet, oysa Cevdet'in isteğince” (O. Kemal, 2020a: 135).

Orhan Kemal'in eserlerinde çocukların ellerindekiler, önce kovboyculuk oynarken silah yerine koydukları atların çene kemikleri olmuş, sonra bunun yerini oyuncak silah almıştır. En sonunda da ise sustalılar çocukların ellerindeki yerini almıştır. Orhan Kemal'in Bir Çocuk adlı öyküsünde, gördüğü film karakterlerinin yerinde kendisinin olduğunu hayal eden bir çocuk ile soğuktan ve açlıktan kurtulmanın yolunun hapishaneye girmek olduğunun hayallerini kuran aynı çocuktur (Yüce, 2020: 460-461). Orhan Kemal eserlerinde, yetişkinlerle aynı zorlu şartları yaşayan çocukları anlatırken, onların oyunlarına, hayallerine, isteklerine, birbirleriyle olan yarışlarına da yer vermiştir. Örneğin Çikolata adlı öyküsünde, çikolatanın tadını bilmeyen ve çikolata yemeyi çok isteyen bir kız çocuğu vardır. Eserde yoğurtçunun kızı olarak adlandırılan bu çocuk bir gün, kamyon şoförünün çocuklarını çikolata satın alırken görmüştür. Kamyon şoförünün çocukları çikolatayı yedikten sonra çikolatanın kağıdını kaldırıma atmışlardır. Yoğurtçunun kızı çikolatanın kağıdını alıp, kimsenin görmeyeceği bir yerde çikolatanın kağıdını yalamıştır (Antakyalı, 2020: 139).

Orhan Kemal'in eserlerinde çocuklar, PTT'cinin oğlu, yoğurtçunun kızı, dişçinin oğlu, kamyon şoförünün kızı, müteahhidin kızı gibi adları almışlardır. Bu adlandırmalar, çocukların hayatlarının önsözleri gibidir. Orhan Kemal, bazen eserlerinde kendi çocukluğuna yer vermiş ve kendi çocukluğuna öğütler veren bir karakter yaratıp, onun cümleleriyle kendi çocukluğu ile konuşmuştur. Bazı eserlerinde kötülüğün içine çekilen bir çocuk için birden fazla kurtarıcı karakter yaratmıştır. Bazı eserlerinde ise hapishanede etrafına kötülük saçan bir çocuğun, arkadaşlık bağı ile içindeki iyinin ortaya çıkışını anlatmıştır. Orhan Kemal, penceresiz bir kileri

oda olarak kullanan, yaşı büyüyen ama üstündeki kıyafetleri hep aynı kalan ve çikolatanın tadını merak eden çocukları anlatmıştır.

3.1.3. Yaşar Kemal ve Edebiyat Anlayışı

Her çizginin bir noktadan her yazının bir kelimeden başlaması gibi her edebi eser de onu icra eden insandan başlamaktadır. Abidin Dino'nun, "Bana ayrılan zamanı çizmek" (Dino, 2017: 7) ifadesinden yola çıkılacak olunursa, sanat eseri bünyesinde ait olduğu zamandan izler taşımaktadır. Bu izler, eserin yaratıcısının gözlemlediği dönemlerin ve coğrafyaların bir yansıması olarak eserde karşılığını bulmaktadır. Eserlerinin merkezine insanı yerleştiren Yaşar Kemal de içine doğduğu zamanın ve coğrafyanın bir gözlemcisi olarak eserlerinde kendi insanlarını, zamanlarını ve coğrafyalarını yaratmıştır. Bu sebeple, Yaşar Kemal'in hayatını ve edebiyat anlayışını, eserlerinde de olduğu gibi, birbiriyle içi içe bir şekilde aktarmak gerekmektedir.

Yaşar Kemal, eserlerinde kitaplarını bir toprak gibi kullanmış ve içlerine gözlemleri sonucu elde ettiği mekân, zaman, olay ve insanları ekmiş ve sonrasında kendi mekânlarını, zamanlarını, olaylarını ve insanlarını yetiştirmiş, sonuç olarak var olan varlığı yeniden yaratmıştır. Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli (Göğçeli) olan Yaşar Kemal, eserlerinde yeniden yarattığı ilk mekân olan Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde bulunan Hemite köyünde, 1923 yılında doğmuştur. Nüfus cüzdanında doğum yılı 1926 yazan Yaşar Kemal, doğru doğum tarihini kendi araştırmaları sonucu bulabilmiştir. Babası Sadık Bey, annesi Nigâr Hanım ve diğer aile üyeleri Van'dan Çukurova'ya bir buçuk yıl süren bir yolculukla göç etmişlerdir. Ailesi Van'ın Ernis köyündendir (şimdiki adı Günseli) ve köylerinden göç etmelerinin sebebi ise Birinci Dünya Savaşı zamanındaki Rus işgalidir. Göç boyunca Yaşar Kemal'in babası Sadık Bey'in, Yaşar Kemal'in babaannesi Hırde Hatun'u sırtında taşıması gerekmiştir. Çünkü Hırde Hatun, çok inatçı bir yapıya sahiptir ve Van'a geri dönmek istemektedir. Yol boyunca bu sebeple zorluk çıkartmıştır (Y. Kemal, 2020b: 16-33). Yaşar Kemal, annesinden dinlediği bu olaya Ortadirek romanında yer vermiştir. Ortadirek romanında, Çukurova'ya giderken Uzunca Ali, annesi Meryemce'yi yol boyunca sırtında taşımıştır (Moran, 2019: 125). Yaşar Kemal dört buçuk yaşındayken, babasının camide öldürülmesine şahit olmuştur. Yaşadığı bu olay sebebiyle kekeme olmuş ve on iki yaşına kadar konuşmakta zorluk yaşamıştır. Babası öldükten sonra annesi Nigâr Hanım, Yaşar Kemal'in amcası Tahir Bey ile evlenmiştir. Yaşar Kemal'in, Sadık Beyden olan bir erkek, Tahir Beyden olan iki erkek kardeşi olmuştur, fakat üçü de sıtmadan ölmüştür (Y. Kemal, 2020b: 35-82). Kurban kesiminin yapıldığı bir gün, Yaşar Kemal'in halasının eşinin elinden bıçak kaymış ve Yaşar Kemal'in sağ gözünün üstüne saplanmıştır.

Olaydan sonra Yaşar Kemal'in sağ gözü görme yetisini kaybetmiştir. Luvar aşiretinden olan babası Sadık Bey yaşadığı sırada, ailesi maddi açıdan iyi durumdayken, Yaşar Kemal sekiz yaşlarında iken yoksulluk içinde yaşamaya başlamışlardır. Yaşar Kemal'in annesinin ailesindeki herkes eşkıyadır ve annesinden dinlediği, ailenin eşkıyalık anılarından çok etkilendiğini söylemektedir. Annesi, Sadık Bey'in katilini Yaşar Kemal'in öldürmesi için uzun süre baskı yapmıştır (Y. Kemal, 2020b: 34-91). Yılanı Öldürseler adlı romanında da oğlunun katillerinden intikam alınmasını isteyen ve torununu bu yönde etkilemeye çalışan bir babaanne figürü bulunmaktadır.

Yaşar Kemal'in, sekiz yaşındayken ilk kez yazıyla tanışması ve daha sonrasında okula gitmek istemesi köylerine gelen bir çerçi sayesinde gerçekleşmiştir. Çerçinin, köylünün isteklerini kâğıda yazdığını gören Yaşar Kemal, çerçiye ne yaptığı sorar ve yaptığının yazı olduğunu öğrenir. Kendisi aynı zamanlarda da köyde şiirler söylemeye başlamıştır. Eğer yazı yazmayı öğrenirse, ezberinde tuttuğu şiirlerini yazabilecek ve unutmayacaktır (Y. Kemal, 2020b: 37-38). Ortaokul son sınıftayken, çalışması gerektiğinden dolayı, okuldan ayrılmak zorunda kalan Yaşar Kemal, en büyük hayalinin bir bilim insanı olup doğunun folklorunu araştırmak olduğunu söylemiştir (Y. Kemal, 2020b: 104). Çocukken aşıklar gibi şiirler söyleyen Yaşar Kemal, pamuk tarlasında toplayıcılık, çeltik tarlasında yarıcılık, su bekçisi ve kontrollük, arzuhalcilik, traktör şoförlüğü, çırçır fabrikasında işçilik, İstanbul'da balık tutmak ve satmak, havagazı kontrol memurluğu, Cumhuriyet gazetesinde röportaj yazmak, Adana'da kitapçıda çalışmak ve öğretmen vekilliği gibi işler yapmıştır. Yaşar Kemal, 1940'lı yıllarda Adana'da Arif Dino, Abidin Dino ve Orhan Kemal ile tanışmıştır. 1943 yılında Ağıtlar I kitabı yayımlanmıştır (Y. Kemal, 2020d: 12). Bu günleri Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino, Yaşar Kemal ve Orhan Kemal'in yanlarına gelmesiyle evlerinde her gün resim, şiir, düzyazı hakkında konuşmalar yaptıkları şeklinde anlatmaktadır (Dino'dan akt. Avcı, 2018: 22). Siyasi duruşu, yazıları sebebiyle birden fazla tutuklanma ve kovuşturma yaşayan Yaşar Kemal, ezen ve ezilen insanın yanında tahrip edilen doğayı da anlattığı eserinin, angaje edebiyata dahil olduğunu ifade etmiştir (Y. Kemal, 2020b: 130). Eserlerinde olanı ve olması gerekenleri, toplumu topluma anlatarak ifade etmekte ve bunu toplumun dilini kullanarak yapmaktadır.

Eserlerinin dünyası Çukurova'da, kekik kokuları, uğur böcekleri, çeşitli kuşlar, yabani hayvanlar, bitkiler ile dostluk kurmuş ve evlerin duvarlarında asılı kilimleri, huğları, çam bardakları, bataklıkları tüm çocukluğu boyunca gözlemlemiştir. Doğanın sahip olduklarını çok iyi bilen Yaşar Kemal, zamanla doğanın neyi kaybettiğini de çok iyi bilebilmektedir. Bu sebeple eserlerinde doğanın yaşadığı dönüşümleri ayrıntılı bir şekilde betimleyebilmektedir. Kendisi de zorlu şartlar içinde büyüdüğünden, toplumun zamanla hangi alanlarda kayıp yaşadığını net ve

yalın bir şekilde anlatabilmektedir. Çukurova yaşamının içinde bir gözlemci olarak değişen doğayı ve değişen insan yaşamlarını aktarırken, olmasını istediklerini eserlerinde yarattığı insanların ağzından dile getirmektedir. Hayata karşı umudunu yitirmeyen Yaşar Kemal, bu süreçte insana güvenmektedir.

Yaşar Kemal, yirmi altı yaşında İstanbul'a giderken ve sonrasında annesinin bal mumundan yapılmış muşamba torbasını hiç yanından ayırmamıştır (Y. Kemal, 2020b: 65). Yaşadığı şehir ve çevresindeki insanlar değişmesine rağmen Yaşar Kemal, Çukurova'daki ağıtların, destanların, aşıkların temsilcisi olmaya devam etmiştir. Bir yandan eskiye aidiyetini sürdürürken bir yandan da yeni anlatılara, yeni kültürlerle her zaman açık olmuş ve eserlerinde yeni ve eskiyi birleştirmiştir. Eserleri kırkı aşkın dile çevrilmiş olan Yaşar Kemal'in şiir, hikâye, roman, senaryo, deneme gibi birçok türde eserleri bulunmaktadır. Sekiz yaşından itibaren şiirler yazmış, on altı yaşında ilk şiiri yayımlanmış ve ilk hikâyesi olan Pis Hikâye'yi yirmi üç yaşında yazmıştır (Y. Kemal, 2020b: 105). Çukurova'da yüksek hava sıcaklığına sarı sıcak denmesi sebebiyle, 1952 yılında yayımlanan ilk kitabının adının Sarı Sıcak olduğundan bahsetmektedir (Y. Kemal, 2020a: 91). 1963 yılına kadar şiir yazmaya devam eden yazarın, 1953 yılında yazmaya başladığı ve yayımlanan ilk romanı olan İnce Memed'in dört kitabını yazmasının otuz dokuz yıl sürdüğünü söylemiştir (Y. Kemal, 2020b: 126). Yazarın 1955 ile 2013 yılları arasında yayımlanmış yirmi altı roman türünde eseri ve 1967 ile 1972 yıllarında yayımlanan iki destansı romanı bulunmaktadır. 2010 yılında bütün şiirlerinin yer aldığı, Bugünlerde Bahar İndi adlı şiir kitabı yayımlanmıştır. 1952 yılında Sarı Sıcak, 1975 yılında ise Bütün Hikayeleri adlı öykü kitapları yayımlanmıştır²⁹.

Yaşar Kemal'in romanlarında işlediği temalar, “başkaldırı, ekonomik, sosyal ve toplumsal değişim, yozlaşma, yabancılaşıma, aşk ve töreler, kan davası, yoksul köylülerin problemleri, Yörüklerin Çukurova'daki yerleşme problemleri, sömürü, korku, cinayet, çocuk ve problemleri” şeklinde sıralanabilir (Çiftlikçi, 1993: 615-616). İnsan ve insanın yaratıcılığı da Yaşar Kemal'in eserleri için önemli bir temadır. İnsan hem zamanın hem doğanın hem de yaşanmışlıkların kaydedildiği, sonu olmayan bir kitap gibidir. Yaşar Kemal'in insana duyduğu sevgiyi ve bazı insanlara hak vermese bile onları anlamaya çalıştığını, babasının öldüren kişinin bile böyle bir cinayeti neden yaptığını anlamaya çalıştığını (Y. Kemal, 2020b: 166) söylemesinden anlaşılabilmektedir. Yaşar Kemal, yaşamında yoksulluk, hapisane ve diğer yaşadığı acıların karşısında insana olan umudunu korumaktadır. Yazarın eserlerinde de insana olan umudunu yansıtan bir örnek, Kuşlar Da Gitti romanında yer almaktadır. Eserde geçen, “Umutların öldüğüne iyice inandığın bir anda insanlık, bin bir yönden açan bir ışık-umut

²⁹ <https://yasarkemalvakfi.org/kitaplari/> (erişim tarihi: 24.01.2021).

çiçeğiyle birden aydınlanıverir...” (Y. Kemal, 2019d: 54) ifadesi yazarın insanlığa olan inancını yansıtır niteliktedir. Yine aynı romanda Mahmut'un, “...insanlara söz ettirmem. Olmaz. Bir yerlerde bir şeyler kalmıştır. Durmam, vardır. Parlıyordur. Biz onu bulamıyorsak gücümüz yoktur. O parlak ışığı göremiyorsak, gözümüz içimizin karanlığındandır” (Y. Kemal, 2019d: 54) cümleleri, insana olan umudunu korumaya çalıştığını anlatmaktadır. Yaşar Kemal, en çok insana kıymet vermesine rağmen en çok da insana kızmakta ve karşısında durmaktadır. Bir Ada Hikâyesi dürtülemesinde, savaşın yol açtığı eksiklikler içinde olan insanlar, yaşamları için doğaya zarar vermektedirler (Cebe, 2015: 15). Deniz Küstü romanında ise avlanma ve insanların yarattığı kirlilik sebebiyle deniz canlılarının yaşam alanlarının tahrip edildiği anlatılmaktadır (Şeker, 2019a: 163).

Yaşar Kemal, romanlarında asıl anlatmak istediğini, “direnc” olarak ifade etmektedir (Çiftlikçi'den akt. Baran, 2013: 6). Yaşar Kemal'in insanları, bu yüzden yılmayan ve umudunu kaybetmemeye çalışan insanlardır. Bazı durumlarda ise hayat bazı insanları bu direnmeye mecbur bırakmaktadır. Yaşar Kemal mecbur insanlarını şu şekilde anlatmaktadır: “Mecburlar, insanın içindeki başkaldırının eylemcileridir. İnce Memed'de, dört roman boyunca bu başkaldırmaya mecbur insanın derinine kadar inmek istedim” (Y. Kemal, 2020b: 170). Mecbur insanlar tüm zorluklara, engellere rağmen yapmakla mecbur olduklarını her şartta yerine getirmektedirler.

İnsanın ve doğanın yaşadığı, zaman içerisinde oluşan ya da bazı yaşanan olaylar sonucu oluşan değişimler Yaşar Kemal'in eserlerinde yer verdiği önemli bir olgudur. Öyle ki Yaşar Kemal, “Ben, bu Akçasazın Ağalarını yazdıktan sonra, kim sorarsa, hep, ben bir değişimin romancısıyım, dedim. Değişimlerin...” (Y. Kemal, 2020b: 140) demiştir. Yazar, romanlarında bahsettiği göçmen kuşların uğrak noktası olan Akçasaz bataklığının, zamanla kuruyarak pamuk tarlalarına dönüştüğünü ve köyündeki kuşların, böceklerin yok olduklarını söylemektedir (Y. Kemal, 2020b: 180-181). Yaşar Kemal, doğaya yaşatılan bu değişimi kendi kelimesiyle, hopura uğramak olarak adlandırmaktadır (Y. Kemal, 2020a: 70). Doğa ve insan birbirinin tamamlayıcısı olduğundan doğa değişime uğradıkça, insan da değişimi yaşayacaktır. Yaşar Kemal, romanlarını resmettiği bir tuval gibi olan Çukurova'nın insanının ve doğasının yaşadığı dönüşümü ve yozlaşmayı anlatmaktadır. Berna Moran'a göre, Yaşar Kemal'in eserlerinde anlattığı dönüşümlerin sebeplerinden, “...biri 1876'daki iskân olayıdır, ikincisi de 1950'lerde başlayan tarımdaki sanayileşme”dir (Moran, 2019: 153). İnsanlar göçebe yaşam tarzından yerleşik hayat tarzına geçerken, kullandıkları mevcut üretim şekilleri de değişmektedir. Bu değişim ise beraberinde insanların gelenek ve göreneklerinde yozlaşma yaşamalarına sebep olmaktadır (Moran, 2019: 157). Yaşar Kemal'in, Hüyükteki Nar Ağacı romanında yer alan,

“İnsanlar bu traktörler geldikten sonra birden değişmişler, bambaşka olmuşlardı. İnsanların yüzlerine bile bakmıyorlardı. Ne yapacaklarını bilemedikleri bu makinelere tapınmışlardı” (Y. Kemal, 2018: 37) cümleleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Yaşar Kemal doğduğu topraklardaki kan davalarının, tarımda traktörlü döneme geçilmesiyle birlikte azaldığından bahsetmektedir (Y. Kemal, 2020b: 181). Akçasazın Ağaları'nda bu tarz bir değişimi anlattığını ifade eden Yaşar Kemal, “İnsanlar, sürüden, kara sabandan traktöre o kadar zor geçmiyorlar. El tezgâhından fabrikaya da o kadar zor geçmiyorlar” (Y. Kemal, 2020b: 140) demektedir. Binboğalar Efsanesi'nde ise Yörüklerin yerleşik düzene geçişte yaşadıkları kültürel değişim konu olarak seçilmiştir (Bolat, 2006: 153).

Yaşar Kemal'in Al Gözüm Seyreyle Salih romanında, bir çocuk olan Salih ve yaralı olan martı arasındaki dostluk anlatılmaktadır (Şeker, 2019b: 379). İnsan ve doğayı bütüncül bir bakışla ele alan Yaşar Kemal'e göre insan doğadan uzaklaştıkça kendinden de uzaklaşmaktadır. Yaşar Kemal, eserlerinde insanlar yaratarak insanı anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Onun insanları bazen kötü ile iyi karşıtlığında bazen direnmeye mecbur bırakan bir durumda bazen de değişimler ve dönüşümler içerisinde kalan bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşar Kemal'in Yağmurcuk Kuşu romanında savaşın yıkıcı etkileri ve göçler sebebiyle kimsesiz kalan çocukların, yaşama tutunmak amacıyla köylere verdiği zararlardan bahsedilmektedir (Yalçinkaya, 2016: 70). Kimsesiz kalan çocuklar, savaşın toplum üzerindeki etkisinden en çok etkilenenler olarak varlıklarını sürdürebilmek adına kendilerine çareler aramışlardır.

Yaşar Kemal'e göre insanın doğduğu yer, insanın yarattığı sanatının en büyük kaynağını oluşturmaktadır. Yaşar Kemal doğduğu toprakların en dikkatli gözlemcisidir. Dış dünyada yaşadığı, tanık olduğu, dinlediği her olayı her görüntüyü zihnine kaydetmiş, sonrasında kendi anlatım dili ile dış dünyaya tekrar yansıtmıştır. Destanlar, türküler, ağıtlar ve diğer halk ürünleri birikimli ve çok sahipli bir şekilde, farklı kültürlere farklı insanlara tanıklık etmiş ve eklemlenerek bir sonraki kuşağa geçmişlerdir. Bazen yaşanmışlıklar bazen de olması istenen ve hayal edilenler destanlarda, türkülerde yerini almıştır. Yaşar Kemal, “Benim çocukluğumun, daha da süren aydınlık dünyasında, sözün büyüünden daha güçlü büyü tanımadım” (Y. Kemal, 2020b: 177) diyerek sözlü edebiyatın yaşamındaki önemini yansıtmaktadır. Destanlardaki, ağıtlardaki, türkülerdeki betimlemeler için ise, “kırk bin yıl su altında cilalanmış çakıl taşı gibi, düz, yalın” (Y. Kemal, 2020d: 37) benzetmesini yapmaktadır. Yaşar Kemal yazarlık yaşamı boyunca sadeliğin ve yalınlığın peşinde olmuştur. Bu arayışında ise yola sözlü edebiyatla çıkmıştır. Yaşar Kemal, ağıtçıların, destancıların, aşıkların onurlu ve yarı kutsal kişiler olduklarını düşünmektedir. Yaşar Kemal henüz bir çocukken kendi sözlü şiirlerini üretmeye başlamıştır. “Aşık Kemal” adıyla henüz sekiz yaşındayken köylerde tanınmaya başlamış ve her

yaştan dinleyicileri olmuştur (Y. Kemal, 2020b: 37-85). Başlangıcı 16. yüzyıl olarak bilinen aşıklık geleneğine, yaşamında olduğu gibi eserlerinde de yer veren Yaşar Kemal, genellikle denjbejleri, ağıtçıları ve aşıkları eserlerinde yaratmıştır. Örneğin, İnce Memed'in üçüncü romanında Aşık Mustafa adında, bir çocuk yer almaktadır (Üstünoğlu, 2005: 204-206). Yaşar Kemal'in ailesinin Van'da evlerine gelerek türküler söyleyip, destanlar anlatan dengbej Abdale Zeyniki'ye, Kimsecik üçlemesinin ilk kitabı Yağmurcuk Kuşu adlı romanında yer vermiştir: “Ermeni Haçık'le Abdale Zeyniki, bu iki dengbej Kars'dan Van'a, Van'dan Urfa'ya, Diyarbakır'a, Erzincan'a, Erzurum'a kadar bütün obaların iki kutsal kişisiydi” (Y. Kemal, 2019a: 57). Yaşar Kemal'in, Hüyükteki Nar Ağacı romanında ise, Aşık Ali adında Dadaloğlu'nun soyundan gelen bir aşık bulunmaktadır. Bu romanda aşıklık geleneğine azalan ilgi ve saygıdan bahsedilmektedir: “Eskiden olsa Aşık Ali'yi köylüler, iki elleri kanda olsa, el üstünde tutarlardı. Şimdi yüzüne bile bakmıyorlar. Eskiden Aşık Ali'ye yalvar yakar oluyorlardı sazından bir iki ses dinlemek için” (Y. Kemal, 2018: 38).

Yaşar Kemal, arkadaşı Memet ile birlikte okulda Anadolu hakkında bir şiir öğrendiklerini ve Anadolu'nun neresi olduğunu öğrenmeye çalıştıklarından bahsetmektedir. Yaşadıkları Çukurova'dan daha güzel bir yer olduğunu düşündükleri Anadolu'ya, üzerinde yaşadıkları zor yaşam koşullarını barındıran yerin de dahil olduğunu öğrenince, bir daha Anadolu'nun hayalini kurmadıklarını söylemiştir. Yaşar Kemal'in amcası, söylediği türkülerde Van'ı ve güzelliklerini özlemle anlatmaktadır. Yaşar Kemal ve köyün çocukları bu türkülerden çok etkilenmişler ve artık Anadolu hayali kurmamanın etkisiyle sadece Van'a gitme hayalleri kurmaya başlamışlardır (Y. Kemal, 2020b: 115-116). Kimsecik üçlemesinin, üçüncü kitabı Kanın Sesi'nde, ailesi Van'dan Çukurova'ya göçmüş olan Mustafa, kendisi gibi çocuk olan arkadaşlarına bir ağacın altında Van'ın güzelliklerini anlattığı bir türküyü söylemektedir. “Van denizi, Düldül dağı, ak çakıltaşlı, yarpuzlu, alabalık pınarlar, diyordu. Alageyikler, ulu kartallar, diyordu” (Y. Kemal, 2019c: 104) şeklinde türküsündeki Van'ı anlatan Mustafa'nın ve arkadaşlarının arzusu, Van'a gitmektir. Yaşar Kemal'in, çocukken öğrendiği şiirlerden ve dinlediği türkülerden büyük ölçüde etkilenmiş olmasının yansımaları, Kanın Sesi romanında karşımıza çıkmaktadır.

Yaşar Kemal 1939-1942 yıllarında çevre köyleri gezerek, çeşitli ağıtlar dinlemiş ve sözlü geleneğin ürünü ağıtları kayıt altına almaya başlamıştır. Çiftlikçi, Yaşar Kemal'in romanlarını kaleme alırken beslendiği kaynakları, “Anadolu halk kültürü ve sözlü edebiyatı, günlük yaşam ve gözlemler (biyografik öğeler), uzak ve yakın tarihsel olaylar ve Dünya, özellikle Batı kültür ve edebiyatı” şeklinde sıralamaktadır (Çiftlikçi, 1993: 615). Abidin Dino, “Türküler Müfettişi” adını verdiği Yaşar Kemal'in köy köy gezerek, köylü kadınlardan

dinlediği ağıtları yazarak, kayıt altına almasından şu şekilde bahsetmektedir: “Dağ bayır dinlemez, köyünden, dağ köylerinden, obalardan, ovalardan, kasabalardan ikide bir de kopup gelir Adana'ya, çöker önümüze, ağıtlar, türküler, destanlar serer buruşuk sarı kağıtlar üstüne yazılmış” (Y. Kemal, 2020d: 11-16). Yaşar Kemal'in Kimsecik üçlemesinin, ikinci kitabı olan Kale Kapısı'nda ağıt söyleyen kadınlardan bahsedilmektedir: “Telli Hatun da bütün Çukurova'da ünlüydü. O, bütün Türkmen'in başağıtçısıydı. Öyle her ölüye ağıt yakmazdı. Telli Hatunun ağıt yaktığı ölü bir daha Türkmen'de unutulmaz, Telli Hatun'un ağıdıyla birlikte dilden dile dolaşırdı” (Y. Kemal, 2019b: 36). Ağıtların anlatım dili, konularının genellikle ölüm olması sebebiyle ağırdır. Yaşar Kemal, Kale Kapısı romanında dengbej Abdal Sofi'den bahsedilmektedir: “Abdal Sofi bu evin dengbejiydi. Bilinmeyen bir süreden bu yana İsmail Ağa soyunun yüzyıllardan bu yana dengbeji Abdal Sofinin soyuydu” (Y. Kemal, 2019b: 195). Destan anlatıcısı olan dengbej Abdal Sofi'nin, ölen İsmail Ağa için okuduğu sözlü anlatısının bir parçası şu şekildedir: “Turnalar söyledi İsmail'i, İsmail'in kızıl kanının aktığını, bu sıcakta, bu gurbet elde, kanı kurudu kayalarda. Duydum geldim onun ölümünü yaya yapıldak” (Y. Kemal, 2019b: 195-196). Ölümünden bahsediyor olmanın getirdiği inkâr, yakınma, isyan gibi tepkilerin yanında birçok konuya duyulan hassaslık ağıtlarda hissedilmektedir. Bu hassaslık sadece ağıtın yakıldığı konu ya da kişi için değil, ağıtta anlatılan olaya dahil olan her şey ve herkes için geçerlidir. Yaşar Kemal'in Ağıtlar kitabında yer alan Topuzun Ağdı'nda, ölüm kalım gibi bir durumdan bahsedilirken, bir yandan da çocukların üşüyen yüzleri anlatımda yer almaktadır: “Göçücü Avşarın özü / Göçmem demiş Beyin kızı / Sabah çok erken göçerler / Üşür çocukların yüzü” (Y. Kemal, 2020d: 51-52).

Masalların, efsanelerin, destanların içerisinde yer alan yaratılmış mitler, ortaya çıktığı coğrafyanın insanları için önemli anlamlar içerebilmektedir. Folklor birikimlerine eserlerinde yer veren Yaşar Kemal, masalların somuttan soyuta giden bir yolculuk olduğunu söylemektedir (Y. Kemal, 2020a: 21). Çukurova insanları zorlu çalışma yaşamları yanında sıtma gibi bir hastalıkla mücadele vermekteydiler. Yerli halk karşılaştığı sıkıntıların çözümlerini çoğunlukla kendi içlerinde üretmektedir. Bu bazen uğurlu bir ağaç, bazen de hastalıkları geçiren bir su olabilmektedir. Yaşar Kemal, çocukluğunda sıtma hastalığına bir çare olarak kullandıkları köylerindeki çeşmeyi şu şekilde anlatmaktadır:

“Köyün çeşmesi de bir tuhaftı. Dağın dibinden, büyük bir kayalığın altından su damla damla düşüyor, kayalıkların ortasında birikiyordu. Bizi sıtma tuttuğunda, boğazımıza ekmek asıp o ekmek hamur oluncaya kadar çeşme suyunda yıkanıyorduk, böylelikle de sıtmadan kurtuluyorduk” (Y. Kemal, 2020a: 92-93).

Yaşar Kemal'in Hüyükteki Nar Ağacı romanında da sıtmaya iyi geldiği ve tüm dileklerin gerçek olmasını sağladığı düşünülen bir nar ağacından bahsedilmektedir: “Nar ağacının altı Kırkların mekânı. ... Oraya varınca Allah sizi Kırkların yüzü suyu hürmetine hem sıtmadan kurtarır, hem de size...” (Y. Kemal, 2018: 52). Lanetlenme, uğursuzluk, bela gibi halk tarafından çekinilen durumlar, söylenti şeklinde topluma yayıldığında ve somut gerçeklerle bağdaştığına dair genel bir kanı olduğunda toplum kendine kurtarıcı bir kişi ya da nesne yaratabilmektedir. Yaşar Kemal, efsanelere yer verdiği Dağın Öte Yüzü üçlemesinde, ağaç, ölümsüzlük suyu gibi sözlü edebiyatta kullanılan ve halkın anlam yüklediği olgulara yer vermiştir. Üçleme de yokluk içinde olan köylüler, kendilerine bir kurtarıcı yaratmışlardır. Taşbaş adlı karakter, köylü tarafından bir kurtarıcı olması için ermiş olarak nitelendirilmiştir (Baran, 2013: 8-18).

Yaşar Kemal, yinelemeler ve tekrarların sözlü edebiyatın önemli bir parçası olduğunu ve türkülerde, ağıtlarda söylemin anlamını kuvvetlendirip kalıcılığını ve bilinirliğini artırdığını düşünmektedir (Dino ve Kemal, 2013: 51; Y. Kemal, 2020d: 39). Yinelemeleri eserlerinde kullanan Yaşar Kemal'in, Kuşlar Da Gitti romanında kuşlarını satmakta zorlanan çocuklara yardım etmek isteyen Mahmut'un, kuşları satabilme umudu, halka seslenişinde kelime tekrarlarına dönüşmektedir. “Alın be, alın be! Çocukların kuşu, alın be!” (Kemal, 2019d: 70) ve “Alın, alın kardeşler alın da salıverin kuşları, salıverin de cennetinizi kazanın...” (Y. Kemal, 2019d: 71) cümleleriyle halka seslenen Mahmut, umutlarını kaybetmiş çocuklar adına halka seslenerek, onların mücadelesine ortak olmuştur. Hüyükteki Nar Ağacı romanında ise, “Koca boybuzlu...” (Y. Kemal, 2018: 12) ve “Öküz... Çangal boybuzlu...” (Y. Kemal, 2018: 28) gibi yinelemeler, Memet çocuğun hakkının yenileceği korkusundan dolayı hayallerinin gerçekleşmesine yönelik umudunu diri tutmak amaçlı söylediği sözlerdir.

Yaşar Kemal'i diğer toplumcu gerçekçi yazarlar ve köy romanı yazarlarından ayıran en önemli farkı eserlerinde kullandığı anlatım dilidir. Yaşar Kemal, yeryüzünde olup bitenlere adeta gökyüzünden bakmakta ve tüm evreni bir bütün halinde ele almaktadır. Doğayı, canlıları ve insanı bir bütünün sürekli etkileşim halinde olan parçaları olarak görmekte ve eserlerinde bu etkileşime yer vermektedir. Dil, yalnızca insanlar arasındaki bir iletişim aracı değildir. Dilin işlevi, sanat ile daha etkili ve eşsiz hale bürünebilmektedir. Rousseau, ilk başlarda insanların dile, temel gereksinimlerini ifade etmek için değil, duygulanımlarını yansıtmak için gerek duyduğunu anlatır ve ekler: “İnsanlardan ilk sesleri çekip alan açlık ya da susuzluk değil aşk, nefret, acıma, öfkedir” (Rousseau, 2018: 10). Eserlerinde dilin duyguları yansıtmaya gücünün yanında yaşamın gerçeklerini de kendi yarattığı büyülü dille anlatan Yaşar Kemal, dili bir

araçtan öte sonsuz güce sahip bir evren olarak görmektedir. Dilin, romanın biçimini belirleyen en temel öge olduğunu ifade etmektedir (Y. Kemal, 2020b: 89-184).

Yaşar Kemal'in sanatının ilk kaynağı olan sözlü edebiyatın sanatçıları, birer gezgindir. Bu nedenle yarattıkları sözlü eserlerin dinleyicilerinin sürekli değişmesiyle eser, farklı coğrafyalarda kulaktan kulağa dolaşırken dönüşüme uğramaktadır. Örneğin destanlar, çok sahibi olan ve bu sebeple tekrar anlatılırken yeni hallerine bürünebilen eserlerdir (Dirlikyapan, 2015: 172). Yaşar Kemal, eserlerinde farklı bir anlatım dilinin peşinde olduğunu, “Benim yapmak istediğim yeni bir anlatım biçimi, yeni bir dil bulmaktı” (Y. Kemal, 2020b: 101) ve “Halk dili benim için çok zengin, çok canlıydı, doğa gibiydi. Nasıl etmeli de bu büyük zenginliği yazı diline geçirmeliydi” (Y. Kemal, 2020b: 96) şeklindeki cümlelerinde ifade etmektedir. Yaşar Kemal'in, Bugünlerde Bahar İndi adlı, şiirlerinin bulunduğu kitabında yer alan Kırmızı Deynek şiirinde aradığı ve yaratmak istediği anlatım dilinden bahsetmektedir:

“...
Bir dil bulacağız her şeye varan
Bir şeyleri anlatabilen
...” (Y. Kemal, 2020c: 106).

Yaşar Kemal'in evinde kullanılan dil Kürtçe, köyünün ve yakın çevresinin kullandığı dil ise Çukurova Türkmencesidir. Kürtçeyi fazla konuşmadığını ifade eden yazar, ilkokula giderken, İstanbul ağız konuşmaya başlamıştır. Çukurova'da yaşadığı sürece evde ve kasabada iki farklı ağız yani Çukurova Türkmencesi ve yazarın deyimiyle İstanbulluca konuşmuştur. İlk hikâye kitabını Çukurova ağızıyla yazmış ve anlaşılmadığını fark edince, yeni bir anlatım dili aramaya başlamıştır (Y. Kemal, 2020b: 95-96). Yaşar Kemal'in eserlerinde kullandığı dil ve daha sonra arayışına girdiği dilin oluşumunda, okuduğu eserlerin önemli etkileri olmuştur. Yaşar Kemal, ilk okuduğu romanın Alphonse Daudet'nin Le Petit Chose adlı eseri olduğunu ve onu etkileyen ilk kitabın da Don Kişot olduğunu söylemektedir. Don Kişot'u ilk olarak on yedi yaşındayken okumuştur. Arif Dino, Yaşar Kemal'e yüzlerce kitap hediye etmiştir. Bu kitapların içerisinde ise üç adet Don Kişot bulunmaktadır. Arif Dino, Yaşar Kemal'in sonradan başucu kitabı olacak ve siyasi yöneliminde etkisi olacak Don Kişot'u, ömrünün sonuna kadar tekrar tekrar okuması için üç adet hediye ettiğini söylemiştir (Y. Kemal, 2020b: 93-94). On yedi yaşında Batı edebiyatıyla tanışmasını, “Bunları büyük bir doymazlıkla okuyor, Balzac'ları, Tolstoy'ları, Çehov'ları, Stendhal'leri, Dostoyevski'leri çevirilerinden okuyor, onları da destanlar, Karacaoğlanlar gibi özömsüyordum” (Y. Kemal, 2020b: 100) şeklinde anlatmaktadır. Benim şairlerim dediği Karacaoğlan, Dadaloğlu'ndan sonra Abidin Dino'nun tanışması

üzerine Nazım Hikmet'i de şairleri arasında ekleyen Yaşar Kemal, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Abdal Zeyniki gibi Nazım Hikmet'e de hayran olmuştur. Yaşar Kemal'in ifadesiyle en büyüklerin dili, yalın ve dolaysızdır (Y. Kemal, 2020b: 100-101). Yaşar Kemal, Nazım Hikmet'in şiirlerinde kullandığı dili hakkında düşüncelerini, “O şiirler öylesine yalınlığa varmıştı ki, sözcüksüz yazmış derdiniz” (Dino ve Kemal, 2013: 47) şeklinde ifade etmektedir. Dilde yalınlığın ve dolaysız anlatımın peşinde olan Yaşar Kemal'in, Hüyükteki Nar Ağacı romanında masalcı ve destancıların anlatım dilinin etkileri bulunmaktadır. İnce Memed, Akçasazın Ağaları ve Deniz Küstü'nün dilinin birbirinden farklı olduğunu ifade eden Yaşar Kemal, yaratmak istediği dile ulaşmak için kendini kendi dilinin akışına bırakıp, romanlarının kendi özgün dillerinin, romanın yaratım süreciyle beraber oluşacağını düşündüğünü söylemektedir (Y. Kemal, 2020b: 158-161). Romanları için yarattığı ülke olarak bahsettiği Çukurova (Y. Kemal, 2020b: 132) toprağının dilini yoğurarak yazı diline çevirmiş ve var olan bir dili, doğayı ve insanları yarattığı gibi yeniden yaratmıştır. Yalın bir dile ulaşabilmek için “halkın anlatım dili ile sanatçının dili arasındaki var olan devamlılık öykünme olarak değil, özümseme” şeklinde gerçekleşmelidir (Ergül, 2014: 189). Dilde bu yönde bir devamlılığı sağlayan Yaşar Kemal, eserlerinde doğduğu ülkenin üzerine yeni bir ülke daha kurmuştur. Bereketli olduğu kadar üzerinde yoksullukları, ölümleri barındıran Çukurova'yı kendine has bir dil ile anlatmış ve evrenselleştirmiştir. Yaşar Kemal edebiyatta gerçekçi tavrı sürdüren diğer yazarlardan, kullandığı bu anlatım dili ile farklılaşmaktadır.

“Doğrusu hep romanlarımı ayakta yazdım” (Y. Kemal, 2020b: 157) diyen Yaşar Kemal, eserlerini her zaman en iyi üretebildiği anlarda yani yürüdüğü anlarda üretmiştir. Çok sevdiği böcekler, bitkiler, hayvanlar, tüm doğa ve insanların arasında yürürken bir yandan gözlem yapmakta bir yandan da düşüncelerinde eserlerine yeni yeni parçalar eklemektedir. Yaşar Kemal roman ve hikâye fikirlerini zihninde adeta kuluçkaya yatırmaktadır. Doğacakları günü bekleyen eserler yazarın hep aklındadır ve gün yüzüne çıkacakları günü beklemektedir. Bu duruma İnce Memed romanının oluşumu örnek verilebilir: “1951 yılında İstanbul'a geldiğimde İnce Memed'den bir sayfa bile yoktu elimde. Ama konu olduğu gibi kafamdaydı. Ve İnce Memed'i yazmak istiyordum” (Y. Kemal, 2020b: 70). Yazmaya başlamadan önce çevresiyle özellikle de Arif Dino'yla günlerce süren konuşmalar yaptığını ve doğru zamanın geldiğini hissettiği anda yazmaya başladığını anlatmaktadır. Parça parça kurgusunu oluşturduğu eserinde beğenmediği kısım olduğunda o parçayı çıkartarak, eserin tümünü ele alan yazar, ilerleyen zamanlarda gençliğinden farklı olarak sadece beğenmediği kısımlar üzerinde çalıştığını, eseri tekrar tekrar yazmadığını ifade etmiştir (Y. Kemal, 2020b: 106-157).

Romanlarını, yazmayı bitirdiğinde birkaç ay sonra okuyabildiğini söyleyen yazar, Demirciler Çarşısı Cinayeti romanını bitirdiğinde içsel bir boşluğa düştüğünü söylemiştir (Dino ve Kemal, 2013: 54). Bu durum tüm olay örgüsünü zihninde kuran ve anlatmak istediklerini istediği gibi kurgulayabilmiş, günlerce belki yıllarca eserini zihninde taşıyan bir yazarın yaşadığı bir rahatlama olarak görülebilir. Yaşar Kemal, aklında kurduğu her romanını kâğıda aktarmayı tercih etmemiştir. Örneğin, ortaokulda karşılaştığı Kotek adında kör bir dilencinin hikâyesini kendisinden dinlemiş ve çok üzölmüştür. Bu dinlediği olayı eserlerinde yazamamıştır. İnsanın kendisini anlattığı bir eserde ise yaşananları tek taraflı ele alma tehlikesinin barındırdığını düşünmesinden dolayı bu tarz bir eser yaratmaktan çekindiğini ifade etmiştir (Y. Kemal, 2020b: 27-78). Tabiatdaki her varlığın kendine has doğası olduğunu düşünen Yaşar Kemal'in, bir ahenk içerisinde hareket eden doğanın içerisinde uyumun dışına çıkmak ve farklılaşmak isteyen bir tür varlığın olup olmayacağına yönelik merakı bulunmaktadır. Bu konuda daha bilgi sahibi olabilmesi mümkün olsaydı, doğanın topluluktan ayrılan üyelerini anlatan bir roman yazmak istediğinden bahsetmiştir (Y. Kemal, 2020b: 124). Okuyucunun taleplerine göre eserlerini biçimlendirmeyi tercih etmeyen Yaşar Kemal, eser ve okuyucu arasında olmasını istediği bağı şu cümleleriyle anlatmaktadır: “Hep, iyi, sağlam, gerçek bir edebiyat nasıl olmalı, diye düşündüm. Bizde bir söz var, çanağında balın olsun, arısı Bağdat'tan gelir” (Y. Kemal, 2020b: 162). Yaşar Kemal, eserlerinin daha çok okuyucu çekmesi için ayrıca bir çabaya girişmemektedir. İnsanı, doğayı, yaşamı bir toprak gibi olan eserlerine gömerek, yeşerdiklerini görmek istemiştir.

3.1.4. Yaşar Kemal ve Çocuk

Bir insanın yaratıcılığına, yaşamının çocukluk evresi eşsiz bir kaynak oluşturmaktadır. Yaşar Kemal de eserlerinde bu kaynağın zenginliğinden faydalanmış, adeta eserindeki zamanı hayatın çocukluk evresinde dondurmuştur. Yaşamı, insanları, kötölükleri ve iyilikleri gerçekçi bir şekilde ele alırken, çocuk olmayı ve çocuğun bakış açısını eserlerinde hızla ilerleyen gerçekliğe yönelik bir fren olarak kullanmıştır.

Çocuk olmanın anlamı bazı coğrafyalarda sadece yaş olarak, sayısal bir değeri ifade etmemektedir. Bazen çocuk olmak, Dünya üzerinde yetişkinlerden daha az süre bulunmuş olmakken bazen de diğer insanlardan farklı görölmeyerek, yetişkin yerine konmaktır. Bazen ise yaşam şartları çocuğu, yetişkin olmaya mecbur bırakmaktadır. Yaşar Kemal'in doğduğu köy de çocuklara yetişkinmiş gibi yaklaşılan bir coğrafyadır. İnsan vücudunda mevcut bazı hastalıkların veyahut ağrıların uzun süre devam etmesi sonucu, insan bu ağrılara alışmakta ve varlığına alışılan bu durumu dile getirmeyi bırakmaktadır. Yaşar Kemal, çocukluğunda tanık

olduğu haksızlıkları, sömürülen insanları ve doğayı çoğu eserinde çocuk karakterlerin ağzından tekrar tekrar dile getirerek tüm bu durumlara alışmayı reddetmiş ve görünürlüklerini arttırmaya çalışmıştır. İnce Memed romanı dışında, romanlarındaki insanların daha çok çocuk ve yaşlı olduğunu ifade etmiştir (Y. Kemal, 2020b: 170). Yaşar Kemal'in çocuğun yaşamındaki problemleri işlediği romanları, “İnce Memed, Dağın Öte Yüzü, Kimsecik dizileri, Hüyükteki Nar Ağacı, Binboğalar Efsanesi, Yılanı Öldürseler, Al Gözüm Seyrele Salih, Deniz Küstü, Kuşlar Da Gitti” şeklinde sıralanabilir (Çiftlikçi, 1993: 616).

Yaşar Kemal'in çocuğun dünyasına yer verdiği hikâyeleri, Sarı Sıcak, Yatak, Beyaz Pantolon, Yeşil Kertenkele ve Kalemeler olarak sıralanabilir (Çiftlikçi, 1993: 134). Sarı Sıcak hikâyesinde çocuğun tarlada çalışmasını isteyen baba, çocuğuna şiddet uygulamaktadır. Yatak hikâyesinde hem okuyup hem de fabrikada çalışan iki çocuk, okuyan çocukların çalışmalarının yasaklanması üzerine işsiz kalmışlardır. Beyaz Pantolon hikâyesinde annesiyle yaşayan Mustafa, ayakkabıcıda çalışarak geçimlerine katkı sağlamaktadır. Yeşil Kertenkele hikâyesinde babasız ve içine kapanık bir çocuğun psikolojik durumuna yer verilmiştir (Yalçinkaya, 2016: 35-48). Yaşar Kemal'in Kalemeler adlı hikâyesinde ise temizlik işçisi Rüstem Çavuş, kızı Neriman'a çöpten bulduğu kalemeleri vermiştir. Okuldaki kişiler ise bu kalemeleri Neriman'ın diğer çocuklardan çaldığını düşünmüşlerdir. Neriman, utanç ve gurur duygularının birleşimi sonucu babasının kalemeleri çöpten almış olmasını açıklamak istememiş ve olay sonunda okuldan atılmıştır (Çiftlikçi, 1993: 135).

Çocukluğunda destanları, türküleri, ağıtları hayranlıkla dinleyen Yaşar Kemal, başka çocuklarla birlikte bazen bir haftadan daha uzun süren destanları dinlerken, hiçbir çocuğun bu süreçte uyumadığını ve dikkatlice dinlediklerini söylemektedir (Y. Kemal, 2020a: 93). Yaşar Kemal çocukluğunun krallığını şu şekilde anlatmaktadır:

“Bana hiçbir zaman çocukmuşum gibi köyde kimse davranmadı. Başka çocuklara da... Ben köyden ayrılıp şehre düşünce çocukların çocuk olduğunu anladım. Elbette çocuktuk biz de... Ama hiç kimse bize küçültücü bir davranışta bulunmadı. Bizim köyde çocuklar da insandı. Bizi çok şeylerde büyüklerden ayırmıyorlardı. Büyük destancıları bizler de büyüklerle birlikte sabaha kadar dinliyorduk. Kimse bize bunlar çocuk, bu büyük destanları anlamazlar demiyordu” (Y. Kemal, 2020b: 49).

Yılanı Öldürseler adlı romandaki, on yaşından küçük olan Hasan, tüfeğini ve atını alarak kimseye haber vermeden evden gitmiştir. Yolculuğu sırasında bir lokantacı ile Hasan'ın arasında geçen diyalog, Yaşar Kemal'in eserlerinde çocuk karakterlere yetişkin gibi davranılmasına örnek verilebilir:

“Buyur ağa” dedi.

Hasan daha önce lokantalara gelmişti.

“Bir kap getir,” diye emir verdi.

Lokantacı:

“Baş üstüne ağa,” dedi” (Y. Kemal, 2019e: 60-61).

Hasan'a küçük yaşta amcaları tarafından tüfek ve at hediye edilmiştir. Babası Halil ise çevredeki insanlar tarafından tanınan ve saygı görülen bir kişidir. Lokantacının, Hasan'ın Halil'in oğlu olduğunu öğrenmeden de Hasan'a “buyur ağa” şeklinde hitap etmesi bu o bölgede çocuklara yetişkinmiş gibi davranıldığını yansıtmaktadır. Daha sonra da yine Hasan, yolculuğu esnasında bir eve misafir olmuştur. Bu evde de bir yetişkinmiş gibi ağırlanan Hasan'ın, yolculuk sebebiyle yorgun olmasına rağmen uyumamaya çalışmasına eserde şu şekilde yer verilmiştir: “İlk olarak burada onu çocuk gibi görmemişler, ona büyük bir insanmış gibi davranmışlardı. Hasan bu davranıştan dolayı değişivermişti bir anda. Uykusunu kaçırmak için konuşmaya başladı” (Y. Kemal, 2019: 65). Kendi çocukluğunda, çocuklar için ayrı destan ve masal olmadığından bahseden Yaşar Kemal'in, çocuk edebiyatı hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir: “Masallar da herkes içindi. Doğa çocuklar için ayrı bir güneş, çiçek, ağaç, bulut, kuş yaratmadığı gibi, halk da çocuklar için ayrı bir sanat yaratmamıştı. ...Sonradan yaratılmaya çalışılan o “çocuk edebiyatı” deyimini biz uydurduk. Çocukları insan saymadığımızdan” (Y. Kemal, 2020a: 93-94).

Yaşar Kemal insanlıktan umudunu kaybetmemeyi, yaşadığı tüm zorluklara rağmen, her kötülüğün içinde bir güzel yan aramayı yaşamı boyunca sürdürmüştür. Çocukluğunda beraber büyüdüğü destanlarda da saf kahramanlarla tanışmış ve yaratıcılığıyla birleştirerek eserlerinde yer vermiştir (Dirlikyapan, 2015: 179). Bu tarz bir anlayışa sahip olan bir yazarın yarattığı insanlar da çocukluğun o saf ve temiz varoluşuna sahip insanlar olarak eserde yerlerini almışlardır. Onun yarattığı çocuklar nasıl yetişkin yerine konuyorsa, yarattığı yetişkinler de bazı insani durumlar karşısında çocuksuluklarını kaybetmemiş insanlardır. Eserde yaratılmış insanlar gibi eserin yaratıcısının da çocuksuluğunu yitirmemesi gerektiğini düşünen Yaşar Kemal, en yaratıcı insanların tüm yaşamları boyunca çocuksu yönlerini yitirmemiş insanlar olduğunu düşünmektedir (Dino ve Kemal, 2013: 46). Onlarla tanışmakla kendisini çok şanslı gördüğü, çocuksuluklarını kaybetmediklerini düşündüğü iki insan vardır: Arif Dino ve Nazım Hikmet. Nazım Hikmet'in çocuk yönünden, “Her davranışıyla yaman bir çocuktur” (Dino ve Kemal, 2013: 47) şeklinde bahsetmektedir. Yaşar Kemal, Arif Dino'dan bahsederken, “Ben Arif Dino'yu, onun erişilmez çocuksuluğunu, bulunmaz pırıl pırıl yüreğini yaşadım. İnsan gerçeğine ulaşabilmek yollarını ondan öğrendim, daha doğrusu onun kılavuzluğunda yola çıktım” (Dino

ve Kemal, 2013: 47) cümlelerini kullanmış ve hayatındaki, eserlerindeki öneminin altını çizmiştir. Yaşar Kemal'in şiirlerinin yer aldığı Bugünlerde Bahar İndi adlı kitabında, kendi çocukluğuna duyduğu özlemi içeren şiirleri bulunmaktadır. İlk olarak bu tarz şiirlerine, Sebep adlı şiirinin şu dizeleri örnek verilebilir:

“...
Çocukluk rüyalarımı aynalar çaldı
İstiyorum geri vermiyor.
...” (Y. Kemal, 2020c: 39).

Yaşar Kemal bu dizelerde, artık bir çocuk olmayan kendisini, aynada yetişkin olan halinin yansımasıyla görmekte ve çocuk olduğu zamanlara geri dönmek istediğini belirtmektedir. İkinci olarak da Ey Ahali adlı şiirinde Yaşar Kemal, kendi çocukluğunu kaybettiğini ve çocukluğunu aradığını anlatmaktadır:

“Duyduk duymadık demeyin
Bir çocuk kayboldu
Elinde defne dalı
Parmakları tanyeri
Saçları darma dağınık
Dalgaları yağmur içinde
Bulup getirene
Görüp haber verene
Aydınlık yepyeni bir dünya verilecektir.
Ey ahali bulan var mı, gören var mı
İyiye doğruya güzele selam durulacaktır” (Y. Kemal, 2020c: 58).

Yaşar Kemal'in bu şiiri, yazarın kendi çocukluğunu arıyor olmasının yanında, toplumda değişen çocukluk anlayışının ya da toplumun bakış açısında bulunan çocuk saflığı içeren yönlerinin yitirilmiş olması anlamlarını da taşımaktadır. Yaşar Kemal, bazen kendi çocukluğundaki bir kartalı anlatmış bazen şahit olduklarını bir çocuğun usanmışlığı olarak yansıtmış bazen de özlem duyduğu eski günlerini eserinde bir çocuğa yaşatarak özlemini gidermeye çalışmıştır.

3.2. Türkiye'nin Ekonomik Dönüşümünün Etkilerine Genel Bir Bakış (1930-1980)

Boratav, Türkiye iktisat politikalarına bakıldığında 1930-1939 yılları arasını korumacı devlet dönemi olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri sonucu 1940-1945 yılları arasını ise ekonomide gerileme ve yeni oluşumların “kuluçka dönemi” olarak ifade etmektedir. 1930'lu yıllarda başlayan sanayileşmenin gelişimi, savaş dönemi ile kesintiye uğramıştır (Boratav, 2007: 59-83). Bu ekonomik gelişme kesintisinin sebebi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen, ekonomi ve güvenlik konularında her an savaşa girebilecek gibi tedbirler almış olmasıdır (Avcı, 2000: 36). Bu dönemde kaynakların büyük bir kısmı savunma harcamalarına yönlendirilmiştir (Arslan, 2016: 6).

Türkiye'de 1940 yılında Milli Koruma Kanunu ve 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu çerçevesinde politikalar yürütülmüştür. Devlet, gıda başta olmak üzere her alanı etkileyebilir hale gelmiştir. Türkiye 1946 yılında çok partili döneme geçiş yapmış, ekonomide korumacı anlayışın çözülme başlamasıyla birlikte dış yardımlar ekonomide var olmaya başlamıştır. Türkiye, 1947 yılında Uluslararası Para Fonu'na (IMF) ve Dünya Bankası'na üye olmuştur (Boratav, 2007: 94-100; Öztürk, 2013: 138-158). 1948 yılında uygulamaya konulan Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım alan Türkiye, bir yandan sanayide gelişme yaşarken bir yandan da ekonomide dışa bağımlı gelmiştir (Ertem, 2009: 394-395; Uzunkaya, 2019: 181).

1950 ile 1960'lı yıllar ekonomide liberalleşme ve sanayileşmenin özel sektör bazlı gelişiminin yaşandığı yıllar olmuş ve 1950'li yıllarda tarımda traktör kullanımında yaygınlaşma yaşanmıştır (Boratav, 2007: 105; Kanca, 2012: 48). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de, “1952'de 31.145 olan traktör sayısı, 1973'te 156.139'a, 1983'te 491.000'e, 1986'da 610.315'e ve 1992'de 723.000'e yükselmiştir” (Keleş, 2013: 70).

1960'lı yıllarda Türkiye'de ithal ikameci politika benimsenmiş ve kamu yatırımlarına yönelme biçiminde ekonomide uygulanmıştır. 1980'li yıllarda ise 24 Ocak Kararları, neo-liberal program ve ekonomide ticarete serbestleşme dönemine geçiş yapılmıştır (Boratav, 2007: 147; Özel, 2011: 82-89).

Ekonomide meydana gelen dönüşümler, çalışma ortamında ve toplum üzerinde yaşayan bireylerin yaşamları üzerinde dönüşümler yaratmaktadır. Gelişmelere iç göç açısından bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de iç göçler öncelikle kırdan sanayide iş imkanları bulmak amaçlı olarak kentlere doğru gerçekleşmiş ve bu göçlerde tarımda makineleşmenin getirmiş olduğu işsizlik ve yoksulluk da etkili olmuştur (Bostan, 2017: 5). Şen, Türkiye'de iç göçün nedenleri şu şekilde sıralamaktadır:

“Tarıma yeni teknolojilerin girmesi, entansif tarım, toprak yetersizliği, toprağın mirasla parçalanması, hızlı nüfus artışı ve yaşam biçiminin sınırlılığı, kentlerdeki sosyal ve kültürel olanaklardan yararlanma isteği, kentlerin iş bakımından daha cazip olması, haberleşme ve ulaşım imkânlarındaki gelişmeler ve çeşitli düzeylerde verilen yönetimle ilgili kararlar ve uygulamaya konulan politikalar” (Şen, 2014: 232).

Tüm canlıların yaşamdaki temel içgüdülerinden biri hayatta kalmaktır. Yalnızca insanlar değil, tüm canlılar yaşamalarını sürdürebilmek adına bulundukları yerlerden başka yerlere göç etmektedirler. Göç, ekonomik, toplumsal ve siyasal sebeplerle gerçekleştirilirken terk edilen yerde, gidilen yerde ve göç gerçekleştiren birey üzerinde dönüşüme sebep olan bir olgu olarak var olmaktadır. İnsanlar, bazen doğdukları toprakların verimsizliği sebebiyle daha verimli bölgelere göç etmişler bazen tarım işçiliğiyle geçimlerini sağlarken makinelerin yerlerini alması sebebiyle işsiz kalmış ve iş bulabilecekleri yerlere göç etmişler bezen de eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşabilmek için göç etmişlerdir. Tüm bu göçlerin temelinde yaşamlarını sürdürmek ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşabilmek isteği bulunmaktadır.

Ruşen Keleş, kentte yaşayan nüfusun artması ile dar anlamdaki kentleşme tanımını ifade ederken, geniş anlamdaki kentleşmeyi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci” (Keleş, 2013: 31).

Türkiye’de kentleşmenin nedenlerine bakıldığında, nüfus artışı, tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması, tarımda makineleşme, kan davası ve terör gibi etkenler itici güçleri oluşturmaktadır. İstihdam imkanları, eğitim, sağlık hizmetleri ve kültürel faaliyetler ise kentin çekici güçler olarak ifade edilmektedir. İletici güçler ise ulaşım, haberleşme, mal ve hizmet dağıtımındaki gelişmelerden oluşmaktadır (Tiken, 2011: 32-36; Keleş, 2013: 71).

1950 yılı öncesinde, 1923 yılında Ankara’nın başkent ilan edilmesinin kentleşme üzerindeki etkisinde söz edilebilmektedir. Kentsel nüfus oranı 1935 yılında %23,5 iken, 1950 yılına gelindiğinde %25, 1980 yılında ise %43,9 olarak kayıtlara geçmektedir (Işık, 2005: 61). Kentte yaşayan nüfusun artmasıyla, kentte birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Servet Tiken’in çalışmasında kentleşmenin beraberinde getirdiği sorunlar, “kent yoksulluğu, konut ve barınma sorunu, gecekondulaşma, çevre kirliliği, ulaşım sorunu, kentsel altyapı ve hizmetlerin eksikliği, denetimsiz kentsel büyüme ve kentsel değişim” olarak ifade edilmektedir (Tiken, 2011: 127-153).

1960 yıllar gecekondulaşmanın artmakta olduğu yıllardır. 1948 yılında büyük kentlerde 25-30 bin gecekondu bulunurken, 1960 yılına gelindiğinde bu rakam 1,5 milyona ulaşmıştır (Keleş, 2013: 511). Aynı yıllarda kayıt dışı istihdamın, “hasat dönemi dışında kente gelip kısa süreli geçici işlerde çalışılması gibi nedenlerle” ortaya çıkmış olduğu ifade edilmektedir (Mahiroğulları, 2017: 550).

Kentleşme ifadesiyle, “temelde insanların kentle bütünleşmesi” açıklanmaktadır (Es ve Ateş: 2004: 214). Kente göç eden insan, farklı bir topluluğun içine girmiş, farklı kültürlerle karşılaşmış ve alışık olmadığı bir yaşamın içine girmiş bulunmaktadır. Kente gelen insan, ilk olarak varsa hemşehrlik ilişkileri veya kente daha önceden gelmiş olan akrabaları ile kente ilk tutunma dönemini yaşayacak ve kentli kimlik edinme dönemine başlayacaktır. Birey bu süreçte, değer çatışması, ekonomik yetersizlik sonucu oluşan yoksulluk kültürü ve eğitim düzeyindeki düşüklük gibi etkenler ile kentleşememe sorunu ile karşılaşabilecektir (Es ve Ateş: 2004: 223-225).

Bir toplumun ekonomik dönüşümleri, toplumun birçok açıdan dönüşüm yaşamasına neden olmaktadır. Bu dönüşümlerin yansımaları da mevcut dönemin edebi eserlerinde yer almaktadır. Çalışmada incelenen romanlar bünyelerinde Türkiye’nin 1932-1978 yılları arasını yansıtan unsurlar içermektedir ve bu nedenle ifade edilen yıllarda Türkiye’deki ekonomik dönüşüme ve bu dönüşümün yarattığı etkilere genel bir bakışla yer verilmiştir. Bu sayede, toplumun geçirdiği dönüşümlerin, bu dönüşümlerin nedenlerinin ve toplum üzerindeki etkilerinin edebi eserlerdeki görünümüne ulaşılabilir.

3.3. Bulgular: Orhan Kemal ve Yaşar Kemal Romanlarında Çocuk Olgusu

3.3.1. Murtaza

Orhan Kemal’in Murtaza adlı romanı 1952 yılında yayımlanmıştır. Roman, 356 sayfadan ve üç bölümden oluşmaktadır. İlk hali uzun hikâye olan Murtaza, yazarın düzenlemeleri ile roman halini almıştır. Roman, üçüncü tekil anlatıcı (Hâkim bakış açısı) tarafından anlatılmaktadır. Romanda toplumsal değişimin temelinde yaşanan olaylar, değişime karşı uyumsuzluk gösteren ve sabit düşüncelere sahip bir tiplere etrafında gerçekleşmektedir. Olanlar ve kendine göre olması gerekenler arasında kalan Murtaza tiplmesi aracılığıyla büyük kent yaşamı ve çalışma koşulları anlatılmıştır.

Romanda olayların anlatılış sırası açısından bakıldığında, roman karakterlerinin geçmişi hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayan geri dönüşlere yer verilmiştir. Romanın birinci bölümünde yer verilen Murtaza’nın çocuklarının doğum yılları, Murtaza’nın İkinci Dünya Savaşı’nda askere gitmesi ve üçüncü bölümün başında bahsi geçen yıllar ile birlikte, romanda

anlatılan olayların 1941-1947 yılları arasında geçtiği anlaşılmaktadır. Çukurova'nın mekân olarak seçildiği romanda kapalı mekânlar daha çok tercih edilmiştir. Olay örgüsü içerisinde işçi mahallesi, apartmanlar, fabrika ve işçi kahvesi gibi mekânların betimlemelerine büyük ölçüde yer verilmiştir.

Romanın birinci bölümü, mahalle bekçiliği yapan Murtaza'nın karakteri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayacak bir anlatımla başlamaktadır. Mahalle bekçisi Murtaza, katı kurallara sahip, aşırı seviyede dürüst, askeri disiplini her şeyin önünde tutan, geçmişten elde ettiği değerlerine göre bir hayat yaşamayı tercih eden bir insandır. Değişen zaman, mekân ve toplum yapısı içerisinde kendisine adeta kalın çizgilerle bir yaşam karesi çizmiştir ve bu sert köşelere sahip kare içerisinde kendi doğrularına göre yaşamını sürdürmektedir. Roman boyunca Murtaza'ya ukala, soytarı, Don Kişot, tatlı manyak, dehşetli bir megaloman gibi benzetme ve yakıştırmalar yapılmaktadır. Murtaza'nın normal yaşantısında da askeri adımlarla yürüyor oluşu, yürüyüşüne kadar kendine has bir insan olduğunu göstermektedir. Göçmen olması sebebiyle Murtaza'nın konuşmalarında geldiği yörenin ağzının etkisi net bir şekilde belli olmaktadır. Murtaza yirmi yaşındayken, 1925 yılından sonra yaşanan mübadelede Yunanistan'ın Alasonya kasabasından Türkiye'ye annesi ve erkek kardeşiyle birlikte göç etmiştir. Çukurova'da bir köye yerleştirilen Murtaza, annesini sıtmadan kaybeder. Murtaza'nın kardeşiyle de yolları köydeki her şeyi satıp şehre gitmeleriyle ayrılmıştır. Murtaza kendisine rol model olarak Balkan Savaşı'nda şehit olan dayısı Kolağası Hasan Bey'i seçmiştir. Üniformaya sahip olarak sivil vatandaşlardan farklılaşma isteği ve toplumu disipline etme isteği içinde olan Murtaza mahalle bekçiliği yapmaktadır. Mahalle sakinlerine karşı ezici ve aşırıya kaçan disiplinli tutumu sonucu artan şikayetler ile Murtaza fabrika işçi kontrol şefi görevine yönlendirilmiştir. Romanın ikinci bölümünde, fabrika çalışanlarından da aynı şikayetler gelmeye başlamıştır. Murtaza'nın disiplin anlayışının fabrika açısından işe yarayacağı düşünüldüğünden şikayetlere rağmen görevine devam edebilmiştir. Kendi görev bilincinin çocuklarınca da kabul edilmesini isteyen Murtaza'nın fabrikada çalışan kızları Cemile ve Firdevs, çırçır makinesi ile çalışırken uyuyakalmışlardır ve bunu gören Murtaza öfkeli bir şekilde Firdevs'i yere fırlatmıştır. Firdevs aldığı ağır darbe sonucu beyin kanaması geçirerek ölmüştür. Murtaza, annesinin ölümünde vicdan azabı çekmediği gibi kızının ölümünde de vicdan azabı çekmemiştir. İki oğlu ve dört kızı olan Murtaza için erkek çocukları ön plandadır. İki oğlunun ismi de Hasan'dır. Büyük oğlu Hasan'ın, dayısı Kolağası Hasan Bey gibi subay olmasını istese de bu isteği gerçekleşmez. Murtaza tüm umudunu küçük oğlu Hasan'a bağlamıştır. Romanın üçüncü ve son bölümünde toplumun içinde bulunduğu siyasi dönüşümlere yer verilmiştir. Fabrika işlerini de etkileyen bu dönüşüm içerisinde Murtaza,

benimsediği düşüncelerinde sabit kalmayı tercih etmiştir. Murtaza'nın küçük oğlu Hasan'ın bakkaldan çeyrek ekmek çalması sonucu Hasan mahkemeye çıkartılmıştır. Umutlarını bağladığı küçük oğlu Hasan'ın da Murtaza'yı hayal kırıklığına uğratmasıyla, romanın sonunda Murtaza hâkimden oğlunun cezalandırılması istemektedir.

Murtaza adlı romanında Orhan Kemal, toplumun yaşam ve çalışma koşullarının değişime uğradığı bir dönemi ele almıştır. Bu dönemi ise kendi doğrularını benimsemiş, içinde bulunduğu zamanın dışında yaşayan, emirleri her koşulda yerine getiren ve görev bilincini yaşamının her alanına yaymış olan Murtaza tiplmesi ile anlatmayı tercih etmiştir.

3.3.1.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı

Orhan Kemal'in Murtaza romanında, bir bireyin kendi hakikatlerinin ortaya çıkarttığı mahaller olarak ifade edilebilecek olaylar anlatılmaktadır. Bu olaylar ile toplumsal yapıda meydana gelen değişimin karşılıklı etki ettiği çalışma ortamına, büyük kent yaşamına ve tüm bu etkenlerin birey üzerindeki etkisine ulaşılabilmektedir.

Murtaza, eşi ve altı çocuğuyla beraber bir işçi mahallesinde yaşamını sürdürmektedir. Evleri sivrisineklerle dolu bir göle bakmaktadır ve mahalleli bu sivrisineklerle dolu göl yüzünden sıtma ile mücadele etmektedir. Aynı mahallede bekçilik görevini sürdüren Murtaza'nın amacı çevresindeki her şeyi kendisine benzetmektir. Bekçilik görevinin sınırları, Murtaza tarafından bu şekilde anlaşılmaktadır:

“Bu harap evler kalabalığından ibaret mahalleyle birlikte şu çamurlu sokakların ötesinden geçen anacaddeyi, anacaddenin iki yanındaki dev apartmanlarla konak yavrularını, kapı önündeki özel arabaları beklemek, bütün bunlara göz dikmiş “muzır vatandaşlar”ı kollamak görevini vermişti” (O. Kemal, 2020b: 11).

Mahallesinde sabaha kadar çalışarak işini yetiştirmeye çalışan bir ayakkabıcının, kendi evinde gece ışık yakmasını bile kurallarına aykırı bulan Murtaza, apartman sakinlerine karşı daha esnek kurallar benimsemektedir.

“Üstlerdi onlar. Onlara karşı sözü yoktu. Onlar sabahlara kadar oturabilir, oyun oynar, kahkahalar atar, ya da çalgı çalabilirlerdi. Yoktu ekmek düşünceleri. Sonra onlar bilirlerdi Allahlarını da, peygamberlerini de. Bunun için de Allah'ın sevgili kullarıydılar. Arka sokaklarda oturan "muzır vatandaşlar" Allah'ın sevgili kulları olsalardı, onlar da oturur, keyif çatarlardı böyle köşklerde apartmanlarda” (O. Kemal, 2020b: 26).

Murtaza'nın kendisinin de yaşadığı mahalledeki bireylere "muzır vatandaş" şeklinde hitap etmesinden, kendisini içinde bulunduğu topluluktan farklılaştırma isteği ve üniformasından aldığı güç anlaşılabilir. Murtaza, kadınlara karşı da ezici üslubunu sürdürmektedir. “Murtaza, “vazife bir sırasında” kadınlara zerrece önem vermezdi” (O. Kemal, 2020b: 13). Kendi eşine karşı da aynı muameleyi sürdüren Murtaza, erkek çocuk sahibi olmak konusunda ve çocuklarının sevmediği karakter yapıları için her zaman eşini suçlamaktadır. “Olamadın istediğim evsafa bir tarla,” dedi. Çürüttün tohumumu” (O. Kemal, 2020b: 355) şeklindeki ifadelerinden Murtaza'nın kendisini eşinden daha üstün vasıfta bir insan olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Murtaza, şehit dayısı Kolağası Hasan Bey'in kanını taşıyor olması ve askeri disiplini hayatın her alanına yaymak istemesi sebebiyle oluşan makineleşmiş görev bilincinin, çocuklarına da geçmesini istemektedir. “Yok anlamadım! Anlayacaksın? Herhangi bir vatandaş doğar anasından vazife için, ölür vazife uğruna!” (O. Kemal, 2020b: 108). Murtaza'nın iki erkek çocuğunun isimleri de Hasan'dır. İki erkek çocuğunun da Kolağası Hasan Bey gibi vazife için ölmelerini istemektedir. Murtaza ve eşinin altı çocuğu vardır. İlk çocukları Emine, ikinci çocukları Hasan'dır. Emine ve Hasan arasında iki yaş farkı vardır. 1928, 1929 ve 1932 yıllarında sırasıyla Firdevs, Cemile ve Zehra doğmuştur. Son olarak da altıncı çocukları Hasan doğmuştur. “Çocuklara, daha da çok erkek çocuklarına karşı çok yumuşaktı. Çünkü erkek çocuklar büyüyecek, içlerinden birçoğu subay olacak, olamayanlarsa er olup düşmanla dövülecek” (O. Kemal, 2020b: 64). Romanda Murtaza'nın bebekken Hasan'ın altını değiştirdiğinin anlatıldığı kısımlar ve Zehra kıyafetlerini kirlettiği için annesinden dayak yiyecekken yine Murtaza'nın Zehra'yı koruduğu kısımlar yer almaktadır. Murtaza'nın kendi belirlediği sınırlar içerisinde kalındığı sürece çocuklarına karşı genelde iyi davrandığı görülmektedir. Murtaza'nın büyük oğlu Hasan ile ilgili, ilk ve ortaokuldan sonra askeri liseye göndermek ve subay olduktan sonra şehit olması gibi hayalleri vardır. “İlk'i bitirdikten sonra Orta'ya değil, sanat okuluna attı kapağı. Bu yetmezmiş gibi, bir de futbolu takmış mıydı kafasına? Futbol diyor başka bir şey demiyordu” (O. Kemal, 2020b: 24) ifadelerinden Hasan'ın babasının hayallerini gerçekleştirmediği anlaşılmaktadır. Murtaza'nın sonraki süreçte oğlu Hasan için düşünceleri ise, “Değil mi ki günün birinde Hasan Bey dayısının yolunu tutup düşman topraklarına kılıçla saldırma şansını kaybetmişti, gebersindi isterse!” (O. Kemal, 2020b: 148) şeklindedir. Büyük oğlu Hasan, babası ile evde dahi karşılaşmak istememektedir. Murtaza'nın çevredeki insanlar tarafından soytarı olarak görüldüğünü düşünen Hasan, babasından çoğunlukla utanmaktadır. Beşinci çocukları Zehra, ilkokula gitmektedir. Babasının bebek Hasan'ı kendisi ve diğer kardeşlerinden çok daha fazla sevdiğini düşünmektedir. Firdevs ve Cemile ise fabrikada çocuk işçi olarak çalışmaktadırlar. “Fabrika çırcırlarında, yani “kütü”

denilen tohumlu pamuğun tohumundan ayrılma işinin yapıldığı bölümde çalışan Cemile'yle Firdevs sarı, kavruk şeylerdi ki, üç yıldır, her gün on iki saat, bazen daha çok çalışmaktan kurumuşlardı. Büyüğü on üçündeydi, küçüğü on ikisinde” (O. Kemal, 2020b: 148) cümlelerinden Firdevs ve Cemile'nin günlük on iki saat gibi uzun sürelerle, çıırır gibi tehlikeli bir iş yapmakta oldukları anlaşılmaktadır. Altı çocuktan sadece ikisi yani Firdevs ve Cemile işçi olarak çalışmaktadırlar. Kazandıkları parayı ise kardeşlerinin eğitim masrafına ve ev giderlerine destek olmak için babalarına vermektedirler. Murtaza kızlarının on iki saat çalışmalarına üzülmemektedir fakat eğer onlar olmazsa geçim sıkıntısı çekeceklerini ifade etmektedir.

“Haftadan haftaya mavi zarflar içinde aldıkları haftalıklarını babalarına tek kuruş eksiksiz getirmek zorundaydılar. Çünkü ablalarıyla ağabeyleri okuyordu. En büyük kız, Sanat Enstitüsü'nün dikiş bölümündeydi; iki yaş küçüğü Hasan, Erkek Sanat Okulu'nun tesviye bölümünde. Bu iki kardeşten ötürü Murtaza, fabrikada çalışan Firdevs'le Cemile'yi zaman zaman şöyle avuturdu:

...Yarın olacak ablanız terzi, ağabeyiniz tesviyeci, kazanacaklar çok para. Onlar da ettirecekler size rahat, olacaksınız hanım, oturacaksınız köşklerde” (O. Kemal, 2020b: 148).

En büyük kızları Emine ise Sanat Enstitüsünde öğrencidir ve burnu havada biri olarak tasvir edilmektedir. Roman boyunca aile içerisinde yaşanan olaylarda kenarda kalmayı tercih eden bir karakterdir. Murtaza'nın uzun zamandır görüşmediği erkek kardeşi Recep evlerine gelip, İzmir'den varlıklı bir ailenin oğlunun Emine ile evlenmek istediği haberini vermiştir. Bu durum Murtaza için onur duyucu bir durum olarak algılanmıştır ve bu evliliğe olumlu gözle bakmıştır.

Murtaza görev ve disiplin bağımlılığı sebebiyle mahalle sakinleri tarafından Emniyet Müdürüne şikâyet edilmiştir. Şikâyet ise Murtaza'nın bekçilik görevinin sınırlarını aşan fiillerde bulunmasını içermektedir. Bu şikâyet üzerine Murtaza'nın aşırı disiplinli yaptırımlarının işe yaracağı düşüncesiyle fabrikada gece kontrol şefi olması için uygun bir dille ikna edilerek bekçilik görevinden istifa ettirilir. Övülme karşında çok mutlu olan Murtaza, istifa etmesi için de bu yolla ikna edilmiştir. Murtaza yeni işini öğrenmek için Kontrol Nuh ile fabrikada gezerken, “Bu yandaysa, sıra sıra yatan pamuk balyalarının üzerinde birtakım çocuklar oynuyor, gülüp şakalaşarak altüst oluyorlardı” (O. Kemal, 2020b: 157) şeklinde anlatılan durum ile fabrika çocuk işçilerin betimlemesi yapılmış ve iş dışındaki vakitlerinde çocukların oyun oynadıkları ifade edilmiştir. Fabrikada oyun oynanmasını disipline aykırı bulan Murtaza, Kontrol Nuh'a çocuklar hakkında soru sorduğunda Nuh, “Bu çocuklar pamukçu. Irgatbaşlıları var, biz karışmayız, yani onlar bizi alakadar etmez” (O. Kemal, 2020b: 157) şeklinde cevaplamıştır. “On, on bir yaşındaki kızlı oğlanlı çocuklarla, altmışını aşkın kadınlı erkekli

yüzlerce işçinin harıl harıl çalıştığı iplikhanede hafif yağlı bit vınlı her şeyi kapsamıştı” (O. Kemal, 2020b: 190) ifadeleri ise fabrikada mevcut çalışma ortamı ve işçiler hakkında bilgi verici niteliktedir. Babalarıyla aynı fabrikada çalışan Firdevs ve Cemile babalarını fabrikada her gördüklerinde kendi aralarında babaları hakkında “geberesice” gibi ifadeler kullanmaktadırlar. Murtaza bekçi iken mahalle sakinleri nasıl ondan şikayetçi oldularsa fabrika işçileri de aynı şekilde Murtaza'dan şikayetçi olmaya başlamışlardır. Fabrikanın başındaki Fen Müdürü ise Murtaza'dan ve kapsamlı kontrolcülüğünden memnundur. Hatta ona fabrika gece kontrollüğü görevine ek olarak fabrika spor mükellefleri komutanlığı görevini de vermiştir. Tekrar üniformaya kavuşan Murtaza, Fen Müdürü'nün bu isteğini çok istekli bir şekilde kabul etmiştir. Bir gün Irgatbaşı, Firdevs ve Cemile'yi çırçır makinesinde çalışırken uyuyakalmış olduklarını görmüştür ve çok disiplinli Murtaza'yı kışkırtıcı bir şekilde bu durumdan haberdar etmiştir. Bu duruma çok sinirlenen Murtaza, görevini her şeyin önünde tuttuğu için kendini kaybetmiş bir şekilde kızlarının yanına gitmiştir ve çok kötü sonuçlanacak bir davranışta bulunmuştur.

“Cemile, babasının yıldırım gibi geldiğini görünce makinesinden atlayıp kaçtı. Firdevs hala uyumaktaydı. Murtaza kızı saçından desteleyip havaya kaldırdı, sonra da yere çarptı. Uykusu başından sıçrayan kızıdan sadece vahşi bir çılgılık, bir korku çılgılığı yükseldi. Murtaza hıncını alamamıştı. Küçüğün ardına düşmek için hamle ettiyse de bırakmadılar” (O. Kemal, 2020b: 250).

Bu olay yaşandıktan sonra Cemile, yürümekte zorlanan Firdevs'i eve taşımıştır. Eve gittiklerinde ise maddi sebeplerden hemen hastaneye götürülemeyen Firdevs'e dualar okunmuş ve kurşunlar dökülmüştür. Aynı gece fabrikada bir hırsızlık olayı yaşanmıştır ve Murtaza bu durumu çözmek için eve gidememiştir. Eve döndüğünde ise Firdevs'in durumunun ağır olduğunu ve her şeyi yaptıklarını ama hastaneye gitmek zorunda olduğunu söylemişlerdir. Fabrikadan avans alan Murtaza, Firdevs'i doktora götürmüştür fakat artık çok geç kalınmıştır. Firdevs beyin kanaması sonucu hayatını kaybetmiştir.

Murtaza romanının son bölümü, yaşanan olayların üzerinden beş, altı yıl geçmiş bir şekilde başlamaktadır. 1946 ve 1947 yıllarında yaşanan siyasi dönüşüm Murtaza'nın çalıştığı fabrikada da etkisini göstermeye başlamıştır. Bulunduğu ortamlarda çevresinden farklılaşan Murtaza, bu sefer de siyasi görüş açısından diğer işçilerden ayrılmıştır. İşçiler siyasi sebepler bularak Murtaza'yı fabrikadan göndermek istemektedir. Bir gün bu sebeple çıkan bir olayda Murtaza, büyük oğlu Hasan'ın da onun istifasını isteyenlerin arasında olduğunu görmüştür ve ona kalabalığın içinde vurmuştur. Bunun üzerine Hasan, “Kendine gel diyorum sana! Yeter, yeter artık! Utanıyorum senden. Senin gibi bir babam var diye yerlere geçiyorum. Maskara

oldun dünyaya. Bizi de kendin gibi rezil ediyorsun” (O. Kemal, 2020b: 344) şeklinde konuşarak yıllardır içinde biriktirdiği düşüncelerini babasına söylemiştir. Hasan'ın babasından farklı olarak kullandığı düzgün Türkçe, burada dikkat çekici noktalardan birisidir. Bu olaydan sonra Murtaza için sadece küçük oğlu Hasan, ona yaşam kaynağı olabilecektir. Geçen süre içerisinde ise çocukların durumu şu şekilde anlatılmaktadır: “Çocukları, az önce fabrikada babasına dikilen Hasan, fabrika tesviyehanesinde usta yardımcısıydı şimdi. Sonra Cemile hala çırcırlarda çalışıyor, ölen ablası Firdevs'i zaman zaman hatırlasa bile ne ağlıyordu, hatta ne de içinden acı bir şeyler geçiriyordu. Firdevs ablası bir anıydı içinde” (O. Kemal, 2020b: 345).

Cemile'nin, kardeşi Firdevs'i hatırladıkça ağlayamamasının sebebi ölen kişinin kendisi olmasını istemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Cemile ölseydi, çalışmak zorunda olduğu işten ancak bu şekilde kurtulabileceğini düşünmektedir. “Cemile'nin küçüğü kız da imdi büyümüş, ilkokulu bitirmiş, bir zamanlar ablasının, şimdi İzmir'de evli bulunan ablasının gidip geldiği enstitüye gidip geliyor, Murtaza da Cemile'yi şöyle avutuyordu: Kardeşin bitirecek enstitüyü, olacak terzi. Alacak yanına seni, edeceksin rahat” (O. Kemal, 2020b: 346).

Zehra da ablası Emine gibi enstitüye gitmektedir ve Cemile yine babasından benzer telkinleri duymaktadır. Evlerinin geçimini nasıl sağladıkları konusunda ise çocukların aile geçimine katkısı hala sürmekte olduğu şu cümlelerden anlaşılabilmektedir: “İzmir'de evli kızının aydan aya yolladığı elli lirayı da katarak geçinip gidiyorlardı. Gerçi, Murtaza da ihmal etmiyordu evini ama, o başka. Cemile'yle ağabeyi Hasan vermeseler vermezlerdi. Veriyorlardı, sağ olsunlardı” (O. Kemal, 2020b: 347).

Murtaza'nın altı çocuğu içerisinde iki kızı, çocuk işçi olarak fabrikada çalışmaktadır. Romanda Firdevs ve Cemile diğer kardeşlerinin yükünü sırtlanan ve diğer kardeşlerine göre daha şanssız konumda bulunan bir yerededirler. İki kız çocuğu fabrikada işçi olarak çalışmaları sebebiyle okula gidememektedirler. Çırçır gibi tehlikeli bir makineyle çalışmalarına rağmen Firdevs, iş kazası sebebiyle değil, babasının şiddetine maruz kaldığı için yaşamını kaybetmiştir. Romanda çocuğun çalışma yaşamına dahil olmasının nedenleri aile ve yoksulluk olarak yer almaktadır. Çocuğun değil ama ailenin başından geçen göç hikayesi de çocuğun çalışma yaşamına dahil olmasında etkili olmaktadır.

3.3.1.2. Çocuk ve Suça Yönelme

Murtaza'nın tüm umutlarını bağladığı küçük oğlu Hasan, görünüşte tam da babasının istediği gibi konuşan bir çocuktur. Babasını gördüğünde, “Tekmildir beylik eşyam, yoktur vukuatım komutanım!” (O. Kemal, 2020b: 349) gibi babasının seveceği türden söylemlerde bulunarak babasını mutlu etmektedir. Fakat annesinin yanına gittiğinde ise babası hakkında

“moruk” kelimesini kullanması, küçük Hasan'ın görüldüğü gibi bir çocuk olmadığını göstermektedir. Murtaza'nın da bu durumu fark etmesi Hasan'ın bakkaldan hırsızlık yapması sonucu gerçekleşmiştir. “Murtaza'nın bütün umutlarını bağladığı küçük oğlu Hasan, mahalle bakkalından çeyrek ekmek çalmış, kovalanınca da kaçarken, birden hızını alamayarak köşeden çıkıveren bir taksinin çarpmasıyla kan içinde, çaldığı çeyrek ekmek bir yana, o bir yana yuvarlanmıştı” (O. Kemal, 2020b: 351). Bu olay gerçekleştikten sonra Hasan'ın annesi hemen Murtaza'ya haber vermiştir ve hâkim karşısına çıkartılan Hasan'ın yanına gitmişlerdir. Bu tarz yaşanan olaylarda hâkimin daha anlayışlı bir tavır sergilemesinden dolayı herkesin beklentisi Hasan'ın ceza almayacağı yönünde olmuştur. Bunu destekler şekilde de hâkim, “Oğlunuz o gün çok açmış, onun için bu çocukluğu yapmış değil mi?” (O. Kemal, 2020b: 355) gibi olumlu sonuca yönlendirici bir soru sormuştur. Fakat Murtaza bu soruyu, “Şimdi sizden ederim istirham, edesiniz mahkûm, atasınız hapsilere!” (O. Kemal, 2020b: 356) şeklinde cevaplayarak salondan asker adımlarıyla çıkmıştır ve roman son bulmuştur.

Var olan gerçeklik içerisinde kendi hakikatlerinin peşinden giden Murtaza tiplemesinin etrafında yaşanan olayların anlatıldığı Murtaza adlı romanında Orhan Kemal, hem toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri hem de aile içerisinde yaşanan değişimleri anlatarak romandaki olaylara geniş bir yelpazede bakabilmeyi sağlamaktadır. Romanda çocuğun suça yönelmesinin sebepleri aile ve yoksulluk olarak belirlenmektedir. Aile içerisinde ataerkil bir zihniyeti temsil eden Murtaza, çocuklarının özellikle erkek çocuklarının kendi çizdiği yoldan gitmelerini istemektedir. Fakat Murtaza, mahallede ve fabrikada olduğu gibi çocuklarını da istediği kalıplara göre şekillendirmeyi başaramamıştır. Murtaza'nın en sevdiği çocuğu olan küçük Hasan ise babasını en çok hayal kırıklığına uğratan çocuğu olmuştur. Hasan'ın evde, babasının yanında farklı, dışarıda farklı davranmasından kurnaz ve zeki bir çocuk olduğu anlaşılmaktadır. Her şeye rağmen bir çocuk olan Hasan, bakkaldan hırsızlık yapmıştır ve bu durum babası Murtaza için affedilemez bir eylem olmuştur. Sıtma olan annesinin ölümünde ve beyin kanaması sonucu ölen kızı Firdevs'in ölümünde çizgisinden dışarı çıkmayan Murtaza, oğlu Hasan'ın da bu hırsızlıktan ceza almasını soğukkanlılıkla istemiştir.

3.3.2. Suçlu

Orhan Kemal'in 1957 yılında yayımlanan Suçlu adlı romanı, 334 sayfa ve yirmi iki bölümden oluşmaktadır. Suçlu adlı romandaki olayların devamının konu alındığı Sokakların Çocuğu adlı roman ise 1963 yılında yayımlanmıştır. Orhan Kemal'in bir çocuğu suça yönlendiren faktörlerin katmanlarını ele aldığı romanı Suçlu, çevresel ve bireysel etkenlerin bir çocuğun hayatını şekillendirme yetisinin sınırlarını sunmaktadır. Romanda olaylar üçüncü tekil

anlatıcı (Hâkim bakış açısı) tarafından anlatılmaktadır. Olayların yaşandığı mekân olarak İstanbul seçilmiştir. Anlatılan olaylarda açık ve kapalı mekânlara yer verilmiştir. İstanbul'un birçok semtinin kullanıldığı mekân betimlemelerine ek olarak ev, mahalle ve hapishane betimlemelerine de yer verilmiştir. Romanın birinci bölümünde yer alan 1932 tarihi ve romanın başkışısı Cevdet'in on üç ve on dört yaşında başından geçen olayların ele alınmasından dolayı romandaki olayların 1932 ve 1933 yıllarını kapsadığı anlaşılmaktadır.

Roman, Cevdet ve ailesinin tanıtımı ile başlamaktadır. Cevdet on üç yaşındadır ve evin tek çocuğudur. Babası İhsan Efendi ellilerinde ve PTT'den emeklidir. Emeklilikten sonra çalışmaya devam eden İhsan Efendi, satın alma, tahsilat ve tebligat gibi işlerden sorumlu olduğu fabrika posta memurluğu görevini sürdürmektedir. Cevdet'in annesi ise bir yıl önce ölmüştür. Bu ölümün ardından İhsan Efendi, evlerinde hasta karısına yardımcı olması için hizmetçi olarak işe alınan Şehnaz ile evlenmiştir. Cevdet'in annesi, İhsan Efendi tarafından sık sık şiddete uğramıştır ve Cevdet, annesinin ölümünden babasını sorumlu tutmaktadır. Cevdet ilkökul dördüncü sınıftayken, sınıfta kalmıştır. Şehnaz'ın fikir olarak katkıda bulunduğu ve babasının uygulamaya koyduğu okuldan alınma durumunu yaşayan Cevdet, işportacılık yapmaktadır. Cevdet, tüm gün İstanbul'un farklı semtlerinde boynunda işportasıyla dolaşmakta ve sürekli Amerika'ya gitme hayali kurmaktadır. Bu hayallerinin kaynağı ise filmler, kitaplar ve dergilerdir. Demir Maskeli Haydut, İki Çocuğun Devrialemi, Kırmızı Eşarp Çetesi gibi eserlerin güçlü karakterlerinden biri olduğunu hayal eden Cevdet, güçlü bir insan olmayı ve hayranlık uyandıran işler yapmayı arzulamaktadır. Cevdet'in aile yaşamı, okul hayatından uzak olması ve okuduğu kitaplar, izlediği filmler onun suça yöneltmesinin kapılarını aralayan ilk etkenleri oluşturmaktadır. Bir gün mahallede bir kışkırtma sonucu kavgaya karışan Cevdet'i babası evden kovmuştur. İhsan Efendi, görevi gereği banka ve fabrika arasında bir çanta içerisinde para taşımaktadır. Kocasını sevmeyen ve aldatan Şehnaz, sevgilisi Şoför Adem ile bir gece İhsan Efendi'nin sorumluluğundaki paranın bir kısmını çalmışlardır. Olay sonucu İhsan Efendi tutuklanmıştır. Babasına kızgın olduğu için paraları Cevdet'in çalmış olabileceğinden şüphelenen polis, Cevdet'i sorguya almıştır. Kimseyi suçlu olmadığına inandırmayan Cevdet, suçu kabul etmiştir ve babasını kurtarmıştır. Cevdet'in bu davranışında kitap ve filmlerden, hapishanenin fazla korkulacak bir yer olmadığını ve hapishaneden kaçmanın kolay olduğu gibi bir çıkarımda bulunması etkili olmuştur. Olay sonrası Cevdet cezaevi sübyan koğuşuna yerleştirilmiş ve aylarca hapis kalmıştır. Babası İhsan Efendi ise tutukluluğu bitip eve döndüğünde Şehnaz'ın gitmiş olduğunu görmüş ve kriz geçirmesi sonucu felç kalmış ardından da kısa süre içerisinde ölmüştür. Romanda Cevdet'in hayatına arkadaş olarak yerleştirilmiş başka çocuk karakterler de bulunmaktadır. Cevdet'in mahalleden tanıdığı Cevriye,

haminnesiyle yaşayan bir çingene kızıdır. Cevdet'in işportacılık yaparken tanıştığı, işportacı Kosti ise anne ve ablasıyla yaşayan bir göçmen çocuğudur. Kosti'nin hayali bir gün ünlü bir müzisyen olmaktır. Cevdet hapishanede ise Hasan ile tanışmıştır. Orta birinci sınıfta olan Hasan üvey annesinin iftirası üzerine ceza almıştır. Cezaevinde Cevdet'e yardımcı olan Hasan hapishaneden çıktıktan sonra da Cevdet'e yardım etmiştir. Hasan ve Kosti avukat bularak, kaçak Şehnaz ve şoför Adem'in yakalanmasını ve Cevdet'in hapishaneden çıkmasını sağlamışlardır. Cevdet, tüm yaşanan olaylara rağmen sonrasında, hayallerinin peşinden gitmek için Cevriye ile birlikte bir gemiye gizlice binmiştir ve fazla zaman geçmeden de yakalanmışlardır. Utanç içinde kalan Cevdet, rezil olduğunu hissetmiş ve bu tarz gerçekçi olmayan hayallerinin peşinden gitmeyi bırakacağını söylemiştir. Roman, sonu itibarıyla Cevdet için umut vadeden bir olayla sonlanmaktadır.

Orhan Kemal'in Suçlu romanında, çocukken çocuk kalamayıp, erken büyüme zorunda kalmış ama hayal kurmayı bırakmamış çocuklara yer verilmiştir. Çocukların umutlarını bağladıkları bu hayaller ise gerçeklikten uzaklaşma dereceleri ve çocuğu etkileyen bireysel ve çevresel faktörlere göre çocuklara zarar verici hale gelebilmektedir. Suçlu, ileride büyük suçlar işleyecek olan bir insanın, çocukluk evresinde onu suça yönelten etkenlerin anlatıldığı bir romandır.

3.3.2.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı

Cevdet hakkında roman boyunca vahşi, sert, haşin, dik başlı, aksi gibi sıfatlar kullanılmıştır. Gururlu ve onurlu bir karaktere sahip olan Cevdet, başkalarından nasihat ve yol göstericilik almayı sevmeyen bir çocuktur. Annesi öldükten sonra evlerinde kiler yerine kullanılan bir odada kalmaktadır. Okulu bıraktırılması sonucu Cevdet'in okumasını içten içe isteyen babası onu işportacılık işine yönlendirmiştir. “İhsan Efendi'nin aklından kendi oğlu geçti: Cevdet, ilki bitirseydi de böyle bir yerlere verseydi, ne iyi olurdu!...” (O. Kemal, 2014: 47). Cevdet'i çalışma hayatına yönlendiren ilk etken, ilkokul dördte sınıfta kalması üzerine üvey annesinin tavsiyesi üzerine okuldan alınmasıdır.

Cevdet'in hayatını işportacılık ve okuduğu kitaplar, izlediği filmler kapsamaktadır. Cevdet, annesinin ölümünden sorumlu tuttuğu babasından, üvey annesinden ve bu yaşadıkları için onu hor gören arkadaşlarından intikam almak istemektedir. “Okulu bıraktı bırakalı bu dergilerle kitapları yer, yutar gibi kim bilir kaç sefer okumuştum. Kendini bir parça, bir parça değil adamakıllı onlardan sayıyor, “düşman”larından öç alabilmek için çabucak büyüme istiyordu” (O. Kemal, 2014: 15). Cevdet işportasıyla gün boyu İstanbul'un farklı semtlerinde

dolaşmakta ve Amerika'ya gitmek, güçlü olmak, intikam için geri dönmek gibi hayaller kurmaktadır. Cevdet'in bir gün içinde yaptıkları şu şekilde ifade edilmiştir:

“Zeytin ekmeğe karar verdi. En yakın bir bakkal dükkânından alıp köprünün dubaları üstünde yedikten sonra, tramvaya asılır, Sultanahmet'e giderdi. Top oynuyordu çocuklar. O da oynamak isterdi ama olmuyordu. Şu işporta... İşportacılıktan zengin olunurmuş gibi, babası boynuna takmıştı” (O. Kemal, 2014: 50).

Cevdet bir gün kendisi gibi işportacılık yapan Kosti ile tanışmış ve arkadaş olmuştur. Kosti ilkokul üçüncü sınıfa kadar okumuştur. Kosti'nin babası ölmüştür, annesinin gözleri iyi görmemektedir ve ablası dikiş yurduna gitmektedir. Kosti, çalışma hayatına başlamaya mecbur kalmış bir çocuktur. Cevdet ve Kosti birbirlerine eski arkadaşlarından bahsederlerken Cevdet'in, “Avukat, doktor, eczacı olacaklarmış. Olurlarsa olsunlar. Bir avukat, doktor, eczacı mı daha şerefli, yoksa Aslan Tomson mu?” (O. Kemal, 2014: 54) ve “Kimin ne olacağını kimse bilemez. Kırmızı Eşarp Çetesi'ndeki Bill de benim gibi işportacıydı. Ama sonra?” (O. Kemal, 2014: 63) cümlelerinden okula gidememesi ve arkadaşlarının onu işportacılık yaptığı için hor görmesi üzerine hayal ürünü kahramanlara sığınmış olduğu görülmektedir. Kosti, Cevdet'e işportasındaki ürünlerin çeşitliliğinin az olduğunu söylemiştir. “Kosti'nin sayesinde. Beni tanıdığı tüccara götürdü, veresiye çeşitlerimi çoğalttı. Sattıkça ödeyip yenisini alacağım!” (O. Kemal, 2014: 81). Cevdet işportasında iğne, iplik, düdük, sabun ve çengelli iğne gibi ürünler satmaktadır. Cevdet'in mahalleden arkadaşı Cevriye ise haminnesi ile bir kulübede yaşamaktadır. Cevriye hiç okula gitmemiştir ve hayatla ilgili birçok şeyi Cevdet abisinden öğrenmektedir. Cevriye'nin haminnesi keman çalmaktadır ve Cevriye'ye zorla dans ettirmektedir. Cevriye kazandığı tüm parayı haminnesine vermektedir. Dans etmek istemediği ve kaçtığı günlerde ise bazen dilencilik yapmaktadır.

Cevdet, babasını kurtarmak için cezaevine girdikten sonra bir avukatın yardımıyla hapishaneden çıkmıştır. Avukat, Cevdet'i yanına alıp okutmak istemektedir fakat Cevdet bu teklifi, “...Kimler yana alınır? Beslemeler, hizmetçiler, evlatlıklar!” (O. Kemal, 2014: 280) gibi bir anlayışla reddetmiştir. Hapishanede tanıştığı Hasan'ın babası ise Cevdet'e fabrikada çalışmasını teklif etmiştir. Orta bire kadar okuyan Hasan, okulu çok sevmektedir ve doktor olmak istemektedir. Hasan'ın babası bir fabrikada montördür ve evi geçindirmekte zorlanmaktadır. Bir gün Hasan babasına, “Sana daha fazla yük olmamalıyım babacığım. Çünkü, ortayı bitirmekle iş bitmiyor. Lise var, üniversite var. Buysa para işi!” (O. Kemal, 2014: 246) şeklinde cümleler söylemiştir ve babası da zaten Hasan'ın çalışmasını istemektedir. Babası, Hasan'ı, “Metin ol oğlum! Dünyaya ve insanlara faydalı olmak için okuman şart değil!” (O.

Kemal, 2014: 247) gibi cümlelerle teselli etmektedir. Tüm teklifleri kabul etmeyen Cevdet ise işportacığa devam etmiş ve Cevriye'nin evinde bir süre kalmıştır. Kimseye borçlu kalmayı istemeyen Cevdet, işportacılıktan kazandıklarıyla eve yiyecekler almaktadır. “...sabahleyin onlar gibi erkenden kalkıyor, işportasını boynuna takıp evden onlarla birlikte çıkıyordu. Akşamlarıysa onlardan çok geç dönüyordu. Dönünce de eli boş geldiği yoktu. Et, sebze, kesekağıdıyla meyve...” (O. Kemal, 2014: 306).

Cevdet, ona yapılan yardımlara karşı nankör davrandığının düşünüldüğünü anladığında işportasını satıp, İstanbul'dan gitmeye karar vermiştir. Gemiyle Amerika'ya gitme planını gerçekleştiremeyen Cevdet, son olarak Hasan'la fabrikada çalışmaya karar vermiştir. Romanda sadece Cevdet değil, Kosti, Cevriye ve Hasan da çalışma hayatının içerisinde. Çocukların eğitim hayatına bakıldığında okula hiç gidemeyen, çalışmak için okuldan ayrılan ve çalışması için ailesi tarafından okuldan alınan çocuklar vardır. Romanda çocuğun ait olduğu aile, çocuğun anne ya da babasının ölmesi, okul hayatından uzak olmak ve ev ihtiyaçlarının karşılanması konusunda pay sahibi olmak çocuğun çalışma hayatında yer almasının nedenlerindendir.

3.3.2.2. Çocuk ve Suça Yönelme

Cevdet, babası İhsan Efendi'nin aldatılması ile ilgili mahallede dedikodular çıkması üzerine diğer çocuklar tarafından sürekli kışkırtılmaktadır. Mahalledeki çocukların oyun alanı olan Perili Konak denilen evin duvarına, diş doktorunun oğlu Erol ve diğer çocuklar, İhsan Efendi'nin bir resmini çizmişler ve altına açık açık Cevdet'in babası olduğunu yazmışlardır. Cevdet, yazıyı ve resmi her seferinde siliyor fakat çocuklar tekrar çiziyorlardır. Cevdet bir gece bütün çocukların evlerinin camlarını kırmak için plan yapmış fakat bekçiye yakalandığı için camları kıramamıştır. Gün geçtikçe kızgınlığı artan Cevdet, bir gün yine bir kışkırtma sonuncu Erol ile kavga etmiştir ve Erol'un babası Cevdet'i karakola şikâyet etmiştir. Komiser, bir daha yapmaması adına Cevdet'in gözünü korkutmak için hapishaneye atmaktan bahsetmiştir. Cevdet'in hapishane konusundaki düşünceleri ise: “Okuduğu macera kitaplarından aklında kaldığına göre pek öyle korkulacak yer değildi. İnsan hayatta her şeyi, hapishaneyi bile görmeliydi. Jano'yla Yanık Amerika'da hapse girmemişler miydi?” (O. Kemal, 2014: 148) şeklindedir. İki Çocuğun Devrialemin'den tanıdığı Jano ve Yanık karakterleri gibi hapishaneden kolayca kaçabileceğini düşünen Cevdet, hapishaneyi korkutucu bir yer olarak hayal etmemektedir. Acınan ve yardıma muhtaç biri olmak istemeyen Cevdet'in isteği, “Bilmem ama istiyorum bunu. Herkes benden korkmalı, titremeliler. Ben sokakta giderken, birbirlerine gösterip, 'işte,' demeliler, 'bu var ya?' Bu, o işte!” (O. Kemal, 2014: 177) ifadelerindeki gibi korkulacak türde güçlü bir insan olmaktır.

Cevdet'in babası İhsan Efendi'nin fabrikaya teslim ettiği paranın eksik çıkması üzerine, İhsan Efendi tutuklanmıştır. Bu olayın öncesinde ise Cevdet'le babası tartışmışlar ve İhsan Efendi, Cevdet'i evden kovmuştur. Asıl suçlular olan şoför Adem ve Cevdet'in üvey annesi Şehnaz'ın da içinde olduğu mahalleliden polisin aldığı bilgiye göre çocuğun babasından intikam almak için hırsızlık suçunu işlemiş olabileceği sonucuna varılmıştır. Polisin sorgusuna Cevdet, Cevriye ve Kosti ve Kosti'nin ailesi de alınmıştır. Cevdet suçlu olmadığına kimseyi inandıramamıştır. Bir yandan babasını kurtarmak düşüncesiyle diğer yandan kitap ve filmlerdeki karakterlerinde hapishaneye girmiş olmaları ve hapishanenin korkulacak bir yer olmadığını düşünmesi sebebiyle suçlamayı, “Babamın suçu yok,” dedi. “Paraları ben çaldım, sonra da yaktım” ve “İntikam almak için! Beni dövmüştü, evden kovmuştu. Sonra asıl sebep: Annemin yerine başka anne getirmişti!” (O. Kemal, 2014: 181) ifadelerini vererek kabul etmiştir. Cezaevinin sübyan koğuşuna gönderilen Cevdet, hapishanenin hayallerindeki yere benzemediğini çok geçmeden anlamıştır. Koğuşta yatacak yeri olmayan Cevdet'e, Hasan yardım etmiş ve hapishane konusundan tüm bildiklerini ona anlatmıştır. Hasan ise üvey annesinin kızının ölümüne sebep olduğu gerekçesiyle ceza almıştır. Fakat suçsuz olan Hasan'a üvey annesi iftirada bulunmuştur.

Koğuştaki kavgalar genelde, “En çok esrar, afyon satışları yüzünden, kumar yüzünden, kayıntı yüzünden...” (O. Kemal, 2014: 194) gibi sebeplerden dolayı yaşanmaktadır. Cevdet, Hasan'a okuduğu kitaplardaki ve izlediği filmlerdeki karakterler gibi olmak istediğinden bahsettiğinde Hasan, onların hayal ürünü olduğunu, gerçek hayatta öyle şeyler yaşanmayacağını, derslerine çalışmaları gerektiğini ve cezaevinden çıkınca sınavlara girip sınıflarını geçmeleri gerektiği yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Kısa süre içerisinde Cevdet, Hasan'ın anlattıkları yönünde hayaller kurmaya başlamıştır. Cevdet'in, “Hapishanelerde benim gibiler çok. Fakir fukara. Avukat tutmaya paraları olmadığı için çıkamıyorlar. Avukat olursam, hapishaneleri dolaşır, suçsuzları çıkarırdım!” (O. Kemal, 2014: 201) ifadelerinden kitap ve filmlerden etkilendiği gibi yakın arkadaşlarının yönlendirmelerinden de etkilendiği anlaşılmaktadır. Koğuşta çocuklar arasında baskın güç olarak tanınan Böcek'in asıl adı Mustafa'dır. Mustafa on dört yaşında, cılız, çevresindekiler tarafından pek dikkate alınmayan bir çocuktur. Çevresindeki insanlar onu, Böcek ismiyle anmaktadırlar. Kendi mahallesinde de kendisine benzeyen bir adam cinayet işlemiştir ve herkesin saydığı biri haline gelmiştir. Böcek de kendisi için aynı durumun geçerli olacağını düşünerek bir cinayet işlemiştir. Hasan'ın cezaevinden çıkması üzerine yalnız kalan Cevdet, Böcek'in kışkırtmaları sonucu kavgaya karışmıştır. Kavga sonucu yenilen Böcek'in artık koğuşta baskın bir gücü kalmamış ve koğuştaki o baskın güç Cevdet'e geçmiştir. Cevdet, bir süre sonra Böcek ile barışmayı istemiştir

ve arkadaş olmuşlardır. “Kuvvet başka şeydi. Şayet Mustafa'yı dövmeseydi bugün onunla arkadaş olabilir miydi?” (O. Kemal, 2014: 230) cümlelerinden Cevdet'in zihninde güç ve kuvvet ile sorunların çözülebildiği algısının oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Üçüncü sınıfa kadar okuyan Böcek, sonrasında marangozlukla uğraşmıştır. Cevdet, cezaevindeki yetkililerle konuşarak Mustafa'nın cezaevinin marangozluk atölyesinde çırak olarak çalışmasına ön ayak olmuştur.

Hasan'ın ve Kosti'nin çabasıyla genç bir avukat para almadan Cevdet için çabalamış ve sonunda gerçek suçlular yakalanıp Cevdet serbest bırakılmıştır. Cevdet ile özellikle ilgilenen avukat, olaya bir araştırmacı gözüyle yaklaşmaktadır. Cevdet'i yanına alıp, okutacağını söylemesine rağmen Cevdet, avukatın tüm tekliflerini geri çevirmiştir. Cevdet'in teklifleri her geri çevirmesi sonucu avukat tespitinde yanılmadığını söylemektedir. Avukatın tespitleri şu şekildedir: “...aklından Romain Rolland'ın ünlü romanındaki Jean Christophe geçiyordu. Bu romanı, bu romandaki delikanlı tipini çok sevmişti. Jean Christophe'un haysiyet yanıyla Cevdet arasında bir benzerlik bulmuş, hatta bunu karısına söylemişti” (O. Kemal, 2014: 311). Cevdet'in isyan eden bir paranoyak çocuk olduğunu söyleyen avukat, Hasan ile bir konuşmasında Cevdet hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Gururlu ve itimsiz olan paranoiaque çocuklar, daha teşekkürleri anında sahte bir ruha sahiptir. Kıskanç, hırçın ve asi olduklarında, aile, okul veya atölye disiplinine uyamazlar... (Hasan'a baktı) Duyuyor musun? Cevdet'te bu var. Ne mektep ne de muntazam mesai isteyen bir işyeri. (Devam etti) Zeki olurlarsa, fena insan olurlar. Ve isyanların başına geçerler!..” (O. Kemal, 2014: 312-313).

Hasan gittikten sonra kitap okumaya devam eden avukatın, “Suçlu çocuk, umumiyetle, içgüdülerinin gelişmesinde en fena şartları ortaya atan düzensiz ve karışık bir aile içinde yaşar...” (O. Kemal, 2014: 314) şeklinde okuduğu kısmın, Cevdet'in içinde bulunduğu durum ile örtüştüğü görülmektedir.

Cezaevinden çıktıktan bir süre sonraya kadar işportacılığa devam eden Cevdet, yardıma muhtaç olması, ona yardım eden insanlarca nankör olarak görülmesi ve onlara olan borçlarını ödemek adına Amerika'ya gitme hayalini gerçekleştirmek istemektedir. Cevriye, Cevdet'i çok sevmektedir ve her zaman onun isteklerini yerine getirmeye hazırdır. Bir gün kalabalığa karışarak, Amerika'ya gittiğini düşündükleri Norveç gemisine gizlice binmişlerdir. Yaşlı bir tayfa onları fark etmiş ve gizlenmeleri için yardım etmiştir. Ancak kaptanın Cevdet ve Cevriye'nin varlığından haberdar olması üzerine ilk Türk limanına yanaşarak polise gemide iki kaçak olduğu haber verilmiştir. Cevdet ile Cevriye kendilerini karakolda bulmuşlardır. Çocuklar İstanbul'a gönderilmişlerdir. Cevriye, haminnesine teslim edilmiştir ve Cevdet ise

onun hapisneden çıkmasında yardımcı olan avukat tarafından gerekli işlemler yapılarak kurtarılmıştır. Romanda göç olgusuna, Cevdet'in dergi, kitap ve filmlerdeki karakterler gibi güçlü olmak adına Amerika'ya gitmek istemesi sonucu işlediği suçta yer verilmektedir. Romanın sonunda Cevdet, tüm yaptıklarından pişman olmuş ve artık gerçekçi olmayan hayallerinden uzaklaşacağını ifade etmiştir.

Suçlu romanında yer alan çocuklardan Cevdet ve Hasan'ın suçlu olarak yargılanmalarında ilk etken aileleri ve içine doğdukları yaşam şartlarıdır. Çocuğun anne ya da babasının ölmesi durumunda çocuk sahipsiz kalmakta ve her türlü tehlikeye veya yönlendirmeye açık hale gelmiş olmaktadır. Diğer suçlu çocuklardan biri olan Mustafa'nın ise çevreden gördüğü baskılar sonucu, kendine suç işleyen bir örnek seçmesi ile suça yöneldiği anlaşılmaktadır. Cevdet'in, Kovboy'un İntikamı, Kırmızı Eşarp Çetesi, İki Çocuğun Devrialemi ve Demir Maskeli Adam gibi eserlerdeki karakter ile kendini eşleştirmesi ve onlar gibi olmak istemesi de çocuğu suça yönelten etkenler arasındadır. Cevdet, amaçlarını kurgusal karakterler üzerinden şekillendirdiği gibi çevresinde iletişimde olduğu arkadaşlarından da etkilenerek hayallerini değiştirebilmektedir. Çocuğu suça yaklaştıran diğer bir etken ise çocuğun okul hayatından uzak olmasıdır. Cevdet'in yaşam standartları daha iyi durumda olan eski arkadaşlarının hayalleri avukat, doktor ve eczacı olmak iken Cevdet kurgusal bir karakter olan Aslan Tomson olmak istemektedir. Orhan Kemal'in Suçlu romanında, ileride büyük suçlar işleyecek bir insanın çocukluk evresi ele alınmış ve bu çocuğu suça yönelten faktörler olarak aile, okula gitmemek, yakın arkadaşlar, göç etme isteği, dergi, kitap ve filmler gibi etkenlere yer verilmiştir.

3.3.3. Sokakların Çocuğu

Orhan Kemal'in 1957 yılında yayımlanan Suçlu adlı romanının devamı niteliğinde olan Sokakların Çocuğu, 1963 yılında yayımlanmıştır. 238 sayfa ve on dört bölümden oluşan Sokakların Çocuğu romanında olaylar üçüncü tekil anlatıcı (Hâkim bakış açısı) tarafından anlatılmaktadır. Zaman açısından bakıldığında, birinci bölümün 1933 yılından başlaması ve son bölümde yer alan olayların üzerinden on beş yıl geçtiği bilgisi üzerine, romanda olaylar 1933 ve 1948 yılları arasında gerçekleşmektedir. Açık ve kapalı mekânların birlikte kullanıldığı romanda, mekân olarak İstanbul seçilmiştir. İstanbul'un farklı semtlerinin betimlemelerinin yapılmasının yanında ev, atölye, iş hanı ve hapisane betimlemelerine de yer verilmiştir.

Orhan Kemal'in Suçlu romanında, Cevdet adlı bir çocuğu suç ile bütünleşmiş bir hayata hazırlayan etkenler ele alınmıştır. Sokakların Çocuğu romanında ise hapisane içerisinde

çocukluktan yetişkinliğe geçiş yapan Cevdet'in, suç ile bütünleşen hayatı sonuç olarak sunulmuştur.

Roman, Cevdet'in annesiz, babasız ve evsiz kalması sonucu yapayalnız hissetmesinin ve eski anılarını düşünmesinin anlatımıyla başlamaktadır. Suçlu adlı romanının sonunda Cevdet'in, kurgusal eserlerdeki kahramanların yaşam tarzlarına özenmeyi bırakacağını ifade etmesine rağmen, Sokakların Çocuğu'nda eski hayallerine kaldığı yerden devam ettiği görülmektedir. Cevdet, arkadaşı Hasan'ın babasıyla yaşadığı evde kalmaktadır. Hasan'ın babasının bulunduğu bir işte çalışan Cevdet, demir atölyesinde çıraklık yapmaktadır. Yaptığı işi sevmeyen Cevdet, bir süre sonra arkadaşı Kosti ile tekrar işportacılık yapmaya başlamıştır. Cevdet'in bir gün Sinema Soygunu adlı bir kitapla tanışması ile yeni hayaller kurmaya başlaması hayatının gidişatını büyük ölçüde etkilemiştir. Kitapta kendisi gibi bir çocuğun, silahla bir sinema gişesini soyduğu anlatılmaktadır. Cevdet, yaşamını kötü yönde etkilediğini düşündüğü çevresindeki insanlardan intikam almak, kendisine yardım edenlere borçlu kalmamak için onlara geri ödeme yapmak, güçlü ve hayranlık uyandıran bir insan olabilmek adına kitaptaki çocuk gibi bir soygun gerçekleştirmeye karar vermiştir. Bir gün işportasını satın, karşılığında aldığı para ile bir oyuncakçı dükkânından oyuncak silah satın almıştır. Beyoğlu'nda bir sinemanın gişesine soygun yapmak için giden Cevdet, çok kolay bir şekilde yakalanmış ve cezaevi çocuklar koğuşuna gönderilmiştir. İkinci kez cezaevi ile tanışan Cevdet kendisini ilkinden çok daha zor koşulların içinde bulmuştur. Kumar, esrar satışı, çocuk istismarı gibi işleri yürüten Öküz Memet adlı bir koğuş ağasıyla büyük bir kavga içerisine giren Cevdet, uzun süren kışkırtmalar ve manipülasyonlar sonucu bir sustalıyla Öküz Memet'i öldürmüştür. Cezaevine girişinin ilk zamanlarında ziyaretine gelen arkadaşlarından geriye cinayet sonrası sadece Cevriye kalmıştır. Cevriye, cezaevindeki Cevdet'e yiyecek, para ve selam göndermeye devam etmiştir. Cevdet ise artık tamamen kimsesiz olduğunu hissetmektedir ve dışarıdaki hayatla tek bağının Cevriye olması sebebiyle gün geçtikçe Cevriye'ye daha büyük bir özlemle bağlanmaya başlamıştır. Cevdet, sigara içmeye ve yaşı büyük mahkumlar arasındaki koğuş ağalarına özenmeye başlamıştır. Cinayet sonrasında diğer çocukların saygısını kazanan Cevdet'in kişiliği bu süreçte dönüşmeye başlamıştır. Cinayet ile ilgili duruşma sonrası Cevdet, bir Anadolu cezaevine sürgün edilmiş ve Cevriye ile olan bağı tamamen kopmuştur. Cevdet zaman geçtikçe daha vahşi bir insana dönüşmüş ve yeni yeni suçlar işlemiştir. Sık sık başka cezaevlerine sürgün edilen Cevdet, her gittiği koğuşun ağasını alt edip yerine geçmiştir. Aradan on beş yıl geçmiş, Cevdet yetişkin olmuş ve namı tüm cezaevlerine yayılmıştır. Cezaevinde esrar satışı ve kumar gibi işleri yürüten Cevdet, koğuşun en varlıklı, güçlü, saygın ve etrafına korku salan bireyi olmuştur. Yine başka bir cezaevine sürgün edildiği sırada Cevdet, yolda Cevriye'yi anımsatan

bir kız görmüştür fakat kız Cevriye değildir. Adı Fatma olan bu kız, Cevdet'ten onu uzaklara götürmesi için yardım istemiştir. Roman, Cevdet'in bu yardım isteğini kabul ettiği bir sonla bitmiştir. Orhan Kemal'in ölümünden sonra düzeltmeleri arasında bulunan farklı sonun olduğu metin de romana eklenmiştir. Bu farklı sonda ise Cevdet, Fatma'nın isteği karşısında tepkisiz kalmış ve jandarmalarla yoluna devam etmiştir.

Orhan Kemal'in Sokakların Çocuğu romanında, bir çocuğu adım adım suç işlemeye götüren etkenler ve sonrasında suç işlemeyi bir hayat tarzı olarak benimsemiş bir yetişkine dönüşmesi konu alınmıştır. Romanda aile, arkadaşlar, kitap ve filmlerin çocuklar üzerindeki etkileri anlatılırken, cezaevi çocuk koğuşlarında çocukların içinde bulunduğu ortam ayrıntılı bir şekilde yansıtılmıştır.

3.3.3.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı

Cevdet, on dört yaşındadır ve arkadaşı Hasan ve fabrikada montör olan babasının evinde kalmaktadır. Hasan ise Cevdet ve kendisi için okumak ve avukat veya doktor olma hayali kurmaktadır. Kimseden akıl almayı sevmeyen Cevdet ise Hasan'ın okula gitmek ile ilgili verdiği tavsiyelere karşı sinirlenmekte ve gittikçe Hasan'dan uzaklaşmaktadır. Hasan'ın babası Cevdet için bir atölyede iş bulmuştur. Cevdet ise bu işte çalışmaya başlamış fakat sevmeyerek yaptığı bu işte, gün boyu hayaller kurup dalgın bir şekilde atölyede bulunmaktadır. “Montör Amcasının Tahmis'teki handa Kosti Usta'nın atölyesinde bulduğu işi de sevmiyor. Tozlu, ufacık bir ampulün sarı sarı aydınlattığı loşlukta alabildiğine dönen volanlar, volanlar, volanlar. Yere kıvrım kıvrım dökülen elektrik ışıklı demir yongaları” (O. Kemal, 2020a: 14).

Cevdet, çıraklık görevini sürdürdüğü atölyede diğer çalışanlara su götürmek, Kosti adlı ustasının verdiği para ile atölyeye gerekli malzemeleri satın almak gibi işleri yapmakla sorumludur. “Kosti Usta haftada yirmi lira verecekti ama, ne çıkardı yirmi lira haftalıktan?” (O. Kemal, 2020a: 23) ifadesinden Cevdet'in çıraklıktan haftalık yirmi lira aldığı anlaşılmaktadır. Cevdet'in çalıştığı atölye ortamı şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yüksek bacaklı demir tornalar, frezeler. Durmadan dönüyorlardı. Gaga burunlu kalfa, kupkuru rezeci, çıraklar. Sevmiyordu, burasını da sevmiyordu. Üç gündür hep böyle, istediği kadar erken gelsin, yine de en son o gelmiş oluyordu. Hasan'ın babası, "İş, saat yedide başlar," demişti. "... Senin işin şimdilik çıraklık. Gözünü açar, aklını işe verirsən çok geçmeden zanaatı kavrar, adam olursun!" (O. Kemal, 2020a: 18).

Bir süre sonra Cevdet, kendini Hasan'ların evinde fazlalık hissetmesi ve atölyede çalışmayı sevmemesinden dolayı haftalığını alıp işten ayrılmaya karar vermiştir. Ustası Kosti

de aynı hafta Cevdet'e haftalığını verip, başka bir iş bulmasını söylemiştir. “Başiboş olmalıydı o. Gezip dolaşmalı, sıkıldıkça başını alıp gitmeliydi sıkıldığı yerden. Sorulmamalı, karışılmamalıydı!” (O. Kemal, 2020a: 78-79) şeklinde düşünen Cevdet, arkadaşı Kosti ile işportacılık yapmaya başlamıştır. “Tahtakale'deki dükkândan işporta, işportalık öteberi alacaklar, sonra da İstanbul kazan onlar kepçe!” (O. Kemal, 2020a: 81) cümlesinden de işportacılık için gerekli malzemeleri temin ettikleri yer hakkında bilgi verilmiştir. Cevdet, bir gazete bayiiinin önünden geçerken Sinema Soygunu adlı bir kitabı görmüş ve satın almıştır. Kitapta Pol adındaki sokak çocuğunun yaptığı bir soygun anlatılmaktadır. Kendisine yeni bir hayal bulan Cevdet, işportacılık yapmaktan zamanla uzaklaşmıştır. “İğne, iplik, sabun, jilet, ayna falan filanla olmuyordu ki. Bütün gün koca İstanbul'u gez, dolaş, tabanların patlasın, sonunda eline geçen ne?” (O. Kemal, 2020a: 154) ve "Boynunda tahta işportası. Pek bir şeyler satabildiği yoktu ama, dolaşıyordu İstanbul'u gene de” (O. Kemal, 2020a: 178) ifadelerinden işportacılıktan kazandığı paranın Cevdet tarafından yeterli görülmediği anlaşılmaktadır. Cevdet daha sonrasında soygun hayalini gerçekleştirebilmek için gerekli olan oyuncak silahı alabilmek adına işportasını Tahtakale'deki dükkâna götürüp satmıştır.

Cevdet'in çalışma hayatına devam etmesinde ailesinin ve kalacak bir evinin olmaması temel etkidir. Bu etkenin devamında yoksulluk, dergi, kitap ve filmler çalışma yaşamına dahil olmasının nedenleri olarak romanda yer almaktadır. Çalıştığı süreçte okuldan uzak kaldığı süre uzamış ve zihnine kendisi için çalışmaktan başka bir yolun olmadığı algısı yerleşmiştir. Çevresindekilerin yardımıyla elde ettiği bir zanaat öğrenme şansını ise kitaplardan örnek aldığı, suç işleyerek hızlı ve kolay yoldan güç ve para sahibi olma isteği yüzünden kaybetmiştir. Cevdet'in, ailesinde kendisine rol model olarak seçeceği bir bireyin eksik olması ile ailesinin koruması olmadan, daha iyi yaşam şartlarını sağlayacak türde bir hayat tarzına yönlendirilememesi sonucu, kendisine rol model olarak kitap ve filmlerdeki kahramanları seçmiş ve hayatında bu konularda hissettiği boşluğu onlarla doldurmuştur.

3.3.3.2. Çocuk ve Suça Yönelme

Arkadaşlarından, arkadaşlarının ailelerinden ve hapisneden çıkmasına yardımcı olan avukattan aldığı yardımların karşılığını ödemek isteyen Cevdet hem borçlarını ödemek hem de herkesin ona hayran olacağı fiillerde bulunmak istemektedir.

Sinema Soygunu adlı kitaptaki Pol adlı bir sokak çocuğunun bir sinemayı soyduğunu okuyan Cevdet, işportacılığı bırakıp artık Pol gibi olarak borçlarını ödemek ve güçlü bir insan olmak istemektedir. İşportasını satan Cevdet, Beyoğlu'nda bir Japon mağazasından oyuncak silah almıştır. “Beğendi içlerinden en sahiciye benzeyen birini. Tamam, bu, buydu işte. Kabzası,

tetiği. Sahici gibi. Kim, nerden bilecekti sahici olmadığını?” (O. Kemal, 2020a: 182). Cevdet'in sinemaya gidişi ve ardından yaşadıkları şu şekildedir:

“Kim o?”

Dışarıda bir çocuk sesi:

“Aç!”

Bir çocuktu nihayet. Ne korktu, ne de aklına bir şey geldi. Açtı kapıyı. Birden bir tabanca namlusu:

“Eller yukarı!”

Korkmadı, gülüverdi ama, ayağı da alışkanlıkla mı, korkuyla mı yoksa, imdat ziline düğmesine basmıştı” (O. Kemal, 2020a: 184).

Sinema sahibiyle çalışanların, bekçi ve polislerin olay yerine gelmesi sonucu Cevdet yakalanmış ve ertesi gün gazete manşetlerinde “Bir Gangster Taslağı” başlığıyla yer almıştır. Cevdet, cezaevinin çocuk koğuşuna gönderilmiştir. Bu süreç ile Cevdet'in uzun hapisane yaşamı da başlamış olmaktadır.

Bir manavda çalışırken cinayet işleyen ve cezaevinin çocuk koğuşuna gönderilen Öküz Memet adlı bir çocuk, Cevdet'i koğuşa girdiği ilk andan itibaren kışkırtmaya başlamıştır. Öküz Memet'in koğuşa yaptığı işlerden, “Çocuk satışı, esrar, afyon, kumar... Bütün bunlar bir insanı gün geçtikçe semirtmeye yeter de artar bile” (O. Kemal, 2020a: 189) ifadesinde bahsedilmektedir. Koğuş ağalığını öncesinde elinde bulunduran Beton, Öküz Memet'i alt etmenin fırsatını kollamaktadır. Cevdet'in tüm kışkırtmalara rağmen pes etmeyişi Beton'un dikkatini çekmiştir ve zamanla Cevdet'e yakınlaşmış ve arkadaş olmuşlardır. Gittikçe yaşamaya karşı pes eden Cevdet'in koğuştaki durumu şu şekilde anlatılmaktadır: “Tayının yarısını yiyor, yarısını satıyordu. Sigarası filan olmadığından, parasıyla ya kara zeytin ya da peynir alıyor, ekmeğine katık yapıyordu. Gün geçtikçe zayıflıyor, gün geçtikçe sinirleri geriliyordu. Aldırmıyordu. Ne çıkardı? Ölüp giderdi en çok” (O. Kemal, 2020a: 201). Daha sonra arkadaşları ve ailelerinin onu ziyareti sonucu biraz daha kendini iyi hissetmiş ve yalnızlık düşüncesinden biraz da olsa sıyrılabilmiştir.

“Cevdet bizim koğuşa bir tane! O benim en yakın arkadaşım. Biz onunla Öküz'ü madara edeceğiz! Öyle değil mi Cevdet?”

“Öyle. Bütün paralarını, her şeyini alacağız. Koğuşun kralı olacağız...”

“Yaşsa Cevdet. Sen olmasan ben bu işe cesaret edemezdim!” (O. Kemal, 2020a: 210).

Beton ve Cevdet'in bu konuşmasında görüldüğü üzere Beton, Öküz Memet'in tüm kışkırtmalarına karşı dayanabilen Cevdet'i, kendi amaçları için kullanmanın planlarını kurmuş ve Cevdet'e daha da yakın davranmaya başlamıştır. Çocuklar, Öküz'ün hesabına büyük

mahkumlar için sustalı saklamaktadırlar. “Bu arada Beton, Öküz’ün zulası diye, tuvalet duvarını diklemesine oyup içine soktuğu pırıl pırıl demirli bir sustayı çıkarıverdi” (O. Kemal, 2020a: 215) ifadesinden Beton’un, sustalıları sakladıkları yeri Cevdet’e öğretmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zaman ilerledikçe hapishane alışkanlıklarını öğrenen Cevdet, büyükler koğuşunun ağası Maksut ile tanışmış ve onunla arkadaş olmuştur. Maksut’a hayranlık duymaya başlayan Cevdet, onun gibi bir koğuş ağası olmayı istemektedir. “O da onun gibi, nice çocuklar koğuşu, sonra da büyüyünce genel koğuşların efesi olacak, haraç yiyecek, esrar, afyon sattırarak, kumar oynatıp mano toplayacaktı” (O. Kemal, 2020a: 218-219). Öküz Memet ise, Cevdet hakkında istismar edilen çocuklardan biri olduğu yönünde bir dedikodu çıkarmıştır. Bu durumu Beton’un Cevdet’e haber vermesi üzerine büyük bir kavga gerçekleşmiştir. Öküz Memet beden gücü itibarıyla kavgada baskın gelince Cevdet tuvaletteki sustalıyı almış ve Öküz Memet’i öldürmüştür.

Cevdet, cinayet sonrası tecrit cezası almıştır. Tecrit cezasının bittiğinde ise duruşması hemen yapılmıştır ve bir Anadolu cezaevine gönderilmiştir. Cinayet sonrası arkadaşlarından da haber alamayan Cevdet’e, sadece Cevriye yiyecek, para ve selam yollamaktadır. Anadolu’da bir cezaevine gittiğinde ise Cevriye ile de bağları tamamen kopmuştur.

“Gittiği her cezaevinin koğuşunda koğuş kabadayısına fırsat vermeden konuveriyordu. Baskın basanın demişti Maksut. Baskın basanırsa, Cevdet bitmez tükenmez baskınlar yapacak, hapisten çıkmayı düşünmeyecekti. Niçin çıkacaktı sonra? Cevriye’den başka kimi kalmıştı yeryüzünde?” (O. Kemal, 2020a: 223).

Dışarıdaki yaşamdan gittikçe uzaklaşan Cevdet, gün geçtikçe daha saldırgan ve vahşi bir insana dönüşmeye başlamıştır. “Çeşitli kavgalar, vurma, vurulmalar... Sırası geliyor, el elden üstün vuruluyordu da. Birinde tam sekiz bıçak yiyerek cezaevi revirine eller üstünde, can çekişerek götürüldü” (O. Kemal, 2020a: 223) cümleleri Cevdet’in saldırganlığı ve suç işlemeyi bir alışkanlık haline getirmiş olduğunu yansıtmaktadır. On beş yıl gibi uzun bir sürenin ardından Cevdet, olmayı hayal ettiği koğuş ağası Maksut gibi bir insana dönüşmüştür. Cevdet’in namı, diğer cezaevlerindeki koğuş ağalarına korku verecek hale gelmiştir. “Her gittiği cezaevinin efesine şimşek gibi saldırıyor, üste çıkıyor, başlıyordu esrarı, afyonu kendi hesabına sattırıp kumarı kendi hesabına oynatmaya” (O. Kemal, 2020a: 224) şeklinde fiiller gerçekleştiren Cevdet, zamanla çok fazla para kazanmaya başlamıştır ve hapishane ortamında çok daha rahat şekilde yaşamaktadır. Kaçma tehlikesi yüksek olan mahkumlardan biri olması sebebiyle Cevdet’e, farklı cezaevine gönderilirken yaya olarak yolculuk yaptırılmaktadır. “Gittiği herhangi bir cezaevinde üç beş aydan çok tutulmuyor, sırtındaki cezaya yükletilen yeni

cezalarla katıllıveriyordu jandarmaların arasına...” (O. Kemal, 2020a: 225-226) cümleleri Cevdet'in, suç işlemeyi ve hapishane yaşamını benimsemiş olduğunu anlatmaktadır.

Orhan Kemal'in Sokakların Çocuğu romanında, bir çocuğu adım adım suçlu bir yetişkin olmaya yaklaştıran faktörler ele alınmıştır. Cevdet, bir taraftan çevresi tarafından sevildiğini düşünmezken ve yalnız olduğunu sık sık hissederken diğer taraftan da hayal dünyasında kendini özdeştiirdiği bir kitap karakterine gittikçe daha fazla yaklaşmaktadır. Okul okumanın getirdiği maddi zorluklar ve büyüüp güç kazanmasının uzun bir süre gerektireceği düşüncesi Cevdet'i suç işleyerek, hızlı ve kolay yoldan güç elde etmeye yönlendirmiştir. Cevdet'in cezaevindeki koğuştta yaptığı arkadaşlıkları ve uğradığı kışkırtmalar ise cinayet işlemesindeki sebeplerdendir. Daha sonrasında yaşadığı yoğun yalnızlık ve sahipsizlik hissi onu dışarıdaki yaşama gün geçtikçe yabancılaştırmıştır. Cevdet, zamanla suç işlemeyi yaşamının merkezine yerleştirmiş ve hayatını bu şekilde sürdürmüştür.

3.3.4. Yılanı Öldürseler

Yaşar Kemal'in 1976 yılında yayımlanan romanı Yılanı Öldürseler, namus, aile onuru ve töre cinayeti kavramları temel alınarak, toplumsal baskının kademeli olarak küçük bir çocuğu suça yönlendirilmesini anlatmaktadır. Alt bölümlere ayrılmayan roman, 102 sayfadan oluşmaktadır. Romanda olayların aktarımında birinci tekil anlatıcı (Kahraman bakış açısı) ve üçüncü tekil anlatıcı (Hâkim bakış açısı) kullanılmıştır. Romanda kahraman bakış açısı, anlatıcının Hasan ile hapishanede tanıştığını ve Hasan ile sonraki buluşmalarından bahsedildiği kısımları kapsamaktadır. Romanın genelinde ise olaylar üçüncü tekil anlatıcıyla (Hâkim bakış açısı) yazar-anlatıcı tarafından aktarılmıştır. Olaylara zaman dizini açısından bakıldığında, olay örgüsünde geri dönüşlere yer verilmiştir. Olayların kapsadığı zaman aralığı 1936 ile 1976 yıllarını kapsamakta ve daha çok 1945 ile 1950'li yıllarda yoğunlaşmaktadır (Çiftlikçi, 1993: 264). Romanda, Adana'nın kuzeydoğusunda yer alan Anavarza kayalıklarının yakınındaki bir köy mekân olarak seçilmiş ve anlatımda açık mekânların yanında kapalı mekânlara da yer verilmiştir.

Romanda namus ve töre unsurları öne sürülerek aile onurunu korumak adına küçük bir çocuğa annesini öldürmesi için yapılan toplumsal baskılar aşamalı olarak anlatılmaktadır. Romanın başkişisi Hasan ile anlatıcı hapishanede tanışmışlardır. Hasan altı yaşındayken babası Halil'in öldürülmesine şahit olmuştur. Annesi Esme okuma yazma bilen, varlıklı bir ailenin kızıdır. Romanda Esme'nin çok güzel bir kadın olduğunun altı çokça çizilmiştir. Esme ile kendi köyünden olan Abbas, birbirlerini çok severler ama Esme'nin ailesi bu birlikteliği istemez. Bu durum sonucunda Abbas birçok kişiye saldırır ve hapse girer. Hasan'ın babası Halil ise başka

bir köydendir ve Esmeye aşık olmuştur. Esme, Halil'in teklifini geri çevirmiştir. Halil ise sonrasında Esme'yi evinden kaçırmıştır. Halil, istismar ederek ve zor kullanarak Esme ile evlenmiştir. Uzun süre kimse ile konuşmayan Esme, çocuğu doğduktan sonra çevresindekilerle konuşmaya başlamıştır. Halil Çukurova'da tanınan, gücüyle çevreye nam salmış, varlıklı birisidir. Abbas, hapishaneden kaçır ve Esme'nin yanına gelir. Bir süre Anavarza kayalıklarındaki mağaralarda görüşürler. Bir gece Hasan, Halil ve Esme yemek yerken, Abbas evlerine gelip ateş açar ve Halil'i öldürür. Abbas giderken Esme'nin elinden tutmuş ve onu da götürmüştür. Daha sonra Abbas'ın ölüsünü köy alanına getirirler. Esme ise Hasan'ın amcaları ve köy halkı tarafından şiddete uğramıştır. Hasan annesine bir defadan fazla ve çeşitli şekillerde uygulanacak olan bu şiddetin hep karşısında olacaktır. Fakat Halil'in ölmesinin suçlusu Esme olarak nitelendirilecek ve cezasının kesilmesi istenecektir. Başta büyükannesi olmak üzere amcalarının ve köy halkının baskıları ile on iki yaşındaki Hasan, çok sevdiği annesini öldürecektir.

Yaşar Kemal'in Yılanı Öldürseler romanında, küçük bir çocuğa aile onurunu korumak adına işletilmek istenilen cinayet ve çocuğun gelenek, hurafe ve dedikodularla adım adım zihninin bulanıklaştırılıp sağlıklı düşünemez hale getirilmesi sonucu çoğunluğun isteğini yerine getirmiş olması anlatılmaktadır. Romanda Hasan, ailesinin maddi açıdan varlıklı insanlar olması ve köydeki toplumsal konumları sebebiyle, çocukken çalışma yaşamına dahil olmamıştır. Bu durum çocuğun çalışma yaşamına dahil olmasının ailesinin ekonomik şartları ve toplumsal statüleri ile olan ilişkisini göstermektedir. Yaşar Kemal, Yılanı Öldürseler romanında toplumsal baskıların karşısında pes eden çocuğu anlatmıştır.

3.3.4.1. Çocuk ve Suça Yönelme

Roman, Hasan'ın Anavarza kayalıklarında uçurumda kartal yumurtası ve kartal yavrusu aramasıyla başlamaktadır. Hasan'a ilk tüfeği yedi yaşındayken hediye edilmiştir. Çok küçük yaşta ailesi tarafından silahla tanıştırılan Hasan, ilk olarak doğadaki canlılara zarar vermeye başlamıştır. Hasan, bu tüfekle neredeyse gördüğü her canlıya ateş etmiştir. “Hasan arıların da, yılanların da, Anavarza yamaçlarındaki tek mil kuşların börtü böceğin de baş belasıydı” (Y. Kemal, 2019e: 12) cümlesi Hasan'ın günlük yaşantısını ifade eder niteliktedir. Hasan'ın üç amcası vardır. Amcaları ve büyükannesi Hasan'ın yaptıkları karşılığında ona hiçbir olumsuz tepki göstermemektedirler. Hasan'ın yaşadığı mekân olarak seçilen köy, yeni göçebelikten çıkmıştır ve köydeki herkes akrabadır. Bu sebeple yaşanan olaylar ya da söylentiler köy halkı arasında çok hızlı yayılabilmektedir.

Halil'in öldürülmesi üzerine, bu ölümün suçlusu olarak Esme görülmeye başlanmış ve zamanla tüm köy Esme'ye düşman olmuştur. Hasan'ın büyükannesi, amcaları ve akrabaları annesi Esme ile konuşmamaktadırlar. Hasan ise kendini arada sıkışmış gibi hissetmekte ve çok bunalarak sürekli köyden uzaklara gitmektedir. “Herkes anasına düşman. İnsan bu düşmanlık içinde boğulur. Anasına olan düşmanlık kendine de geçiyor, boğulacak gibi oluyordu bu köyde” (Y. Kemal, 2019e: 12) ifadeleri yaşanan olayların Hasan üzerinde etki göstermeye başladığını göstermektedir. Büyükannesinin, “Oğlumun kanlısı Abbas kafiri değil, oğlumun kanlısı Esmedir,” dedi. “Varın temizleyin kanınızı...” (Y. Kemal, 2019e: 16) cümlesi Hasan'ın, babasının ölümünden sonra sürekli duyduğu bir ifade halini almıştır. Esme, köyden gitmeyi ya da yeniden evlenmeyi tercih etmesi durumunda giderken yanında oğlu Hasan'ı alamayacaktır. Annesinin kendisini bırakıp gitmemesine sevinen ve gururu okşanan Hasan diğer taraftan çevrenin tepkisi sebebiyle annesine karşı içten içe karışık duygular hissetmeye başlamaktadır. Halil öldürüldükten ve Esme köyden gitmeyi tercih etmedikten sonra olaylar şu şekilde ifade edilmiştir:

“Babasının çok tarlası vardı. İki traktörü, bir batosu, bir kamyonu, arabaları, atları, tohum makinaları vardı. Pamuk, susam, buğday, çeltik tarlaları Çukurovada dönümlerce uzanıyordu. Esme kocası öldürülür öldürülmez hemen işe koyuldu, işini bir güzel ele aldı. Esme okuryazardı, üstelik de köylerinde ilkokulu bitirmişti. Becerikliliğini hemen gösterdi. Kimseye, amcalara, akrabalara bir gereksinme duymadığını, duymayacağını da hemen gösterdi” (Y. Kemal, 2019e: 22).

Hasan'ın ortanca amcası olan Mustafa, Hasan'ı daha iyi nişancı olması için çalıştırmaktadır. Hasan'ın büyük amcası olan İbrahim ise Hasan'a bir Arap tayı hediye etmiştir. Hasan'ın annesi ile arası çok iyidir fakat Hasan gün içinde bir söylenti ile karşı karşıya kalınca o gün hemen annesine soğuk davranmaktadır. Büyükannesi ise sürekli, “Oğlunun elinde de sedefli tüfek, diyordu. Oğlunun altında Arap tayları, oğlunun belinde de gümüşlü hançer... Yazık, yazık ki, oğlun daha küçücük... Tüfeği kaldıramaz fıkara, bir kocaman avradı değil, bir karıncayı öldüremez fıkara...” (Y. Kemal, 2019e: 35) gibi ağıtlarıyla Hasan'ın zihninde olaylara istediği şekli vermeye çalışmaktadır. Eserin geneli itibarıyla Esme'nin çok güzel bir kadın olduğu birçok kez ifade edilmiştir. Hasan'ın amcası Mustafa'nın da Esme'ye karşı hisleri vardır. Bu sebeple Esme'yi birçok kez köyden gitmesi için uyarır.

“...Sen burada kaldıkça... Ben bile seni öldürürüm bacım. Git buradan da canını kurtar. Bir daha bu evde kan dökülmesin. Dayanamayacağız bacım Esme. Ben seni öldürmezsem, seni benim oğullarım öldürür, ben öldürmezsem seni, seni İbrahim öldürür, İbrahim öldürmezse seni, anamın akrabaları, dayılarım,

dayılarımın çocukları öldürür seni. Seni kimse öldürmezse anam seni, kendi öz oğlun Hasan'a öldürtür..." (Y. Kemal, 2019e: 36).

Esme, Hasan'ı bırakıp gitmek istemediği için başına gelebilecek tüm bu olası sonuçları kabul etmiştir. Hasan'ın büyükannesi ilk olarak akrabalarından Esmeyi öldürmelerini istemiştir. Akrabaların başarısız cinayet girişimi sonrası Esme savcılığa arzuhal vermiştir. Bu sefer Hasan ve annesi Esme kaçmaya karar vermişlerdir. Fakat Mustafa ve atlılara yakalanarak kaçma girişimlerinde başarısız olmuşlardır. Köyde artık herkes Esme'yi tamamen yok saymaya başlamıştır. Hasan ise sürekli duyduğu söylentilerden çok bunalmıştır. İkinci kez kaçmaya çalışırlar fakat yine başarısız olmuşlardır. Atlılar annesini kırbaçlarken Hasan, "Aaaah," diyordu içinden, "aaah, eşşek kafa, ne demeye almadım, tüfeği alsaydım bunların hepsini cansız yere sererdim" (Y. Kemal, 2019e: 42) cümlelerini söylerken her şeye rağmen annesini korumaya çalışmaktadır. Bu ikinci kaçma girişimden sonra Hasan'ın amcaları ve büyükannesi farklı bir yola başvurmayı denemişlerdir. Bu sefer Hasan'ın babasına olan sevgisini ve vefasını kullanacaklardır. Bunu ise hurafeler uydurarak yapacaklar ve sonuç olarak Hasan'ın zihni hem yaşanan olaylara hem de annesine karşı iyice karışmış olacaktır.

Amcası Mustafa'nın, "O, bilmez mi ki kanı yerde kalan bir insan mezarında kalamaz hortlar... Kanı yerde kaldığından beri her gece, her gece kardeşimi ak kefene bürünmüş, avluda dolaşırken gördüm" (Y. Kemal, 2019e: 48) şeklindeki ifadelerini duyan Hasan, babası Halil'in hortladığını düşünür. Sonraki günlerde bu düşünce tüm köyde bir söylenti olarak konuşulmaya başlamıştır. Daha sonrasında ise bir yıl kadar bir süre söylentiler kesilmiş olsa da bir gün Seferberlik kaçını Kerim'in, Halil'i gördüğünü ve onunla konuştuğunu söylemesi üzerine söylentiler tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Söylentiye göre Seferberlik kaçını Kerim'e Halil, "...karıma söyle, git söyle de ona, beni kurtarsın, onu kimse öldüremiyor, ne anam, ne kardeşlerim, ne akrabalarım, ne oğlum, hiç kimse, ne arkadaşlarım, dostlarım, onu hiç kimse öldüremiyor, bari o kendini öldürsün" (Y. Kemal, 2019e: 52) demiştir. Kanlısı yüzünden hortlayan Halil'i zebanilerin köpeğe, kartala, yılan, kediye, solucana, kurbağaya, sümüklüböceğe dönüştürdüğüne dair söylentiler Hasan'ı çok etkiler ve Hasan artık rüyalarında babasının türlü hayvanlara dönüştüğünü görmektedir. "Hasan uyurgezer gibi bir şey olmuştu artık. Kaçamıyordu kimseden, kendini yitirip gitmişti. Karmakarışık bir söz kalabalığının içinde sarsak sarsak, kendinden geçmiş dolanıp duruyordu" (Y. Kemal, 2019e: 55) ifadesi Hasan'ın söylentilerden etkilenme derecesini göstermektedir.

Hasan bir gün atına atlayıp nereye gittiğini bilmeden yola çıkar. Hasan, bir lokantacıyla konuşmasında şu sözleri işitir, "Ben biliyorum, emicelerin ananı sana öldürtecekler. Çünkü onlar senin dayılarından korkuyorlar. Dayılarından korkmasalar ananı çoktan öldürmüşlerdi"

(Y. Kemal, 2019e: 61). Lokantacı, Hasan'ın babasının arkadaşıdır ve Hasan'a küçük yaşına rağmen “buyur ağa”, “baş üstüne ağa” şeklinde ifadeler kullanmış ve annesini öldürmemesini tembihlemiştir. Aslında Hasan içten içe annesi öldürüldüğü sırada köyde olmamayı istemektedir. Yol alırken Hasan'ın aklından sürekli şu düşünceler geçer:

“Görmesin gözüm, görmesin gözüm... Öldürülmeli anam, öldürülmeli. Öldürülmeli. O öldürülmezse olmaz. Çukurovada kimse bizim yüzümüze bakmaz. Babam da çingiraklıyılan olaraktan Çukurova sıcakında, cehennemde yanar durur. O ölmeli. Anam ölmeli. Esme ölmeli. Esme ölecek...” (Y. Kemal, 2019e: 68).

Hasan'ın kendi içinde hesaplaştığını ve kendisini teselli etmenin yollarını aradığını, “Büyükanasının Esmeye ne düşmanlığı var ki...Oğlunu kurtarmaya çalışıyor o. Hortlaklıktan oğlunu kurtarmaya çalışıyor. Esme, kendisi için aynısını yapmaz mı?” (Y. Kemal, 2019e: 68) cümleleri göstermektedir. Hasan köylerine geri döndükten sonra evden çıkmamaya başlamıştır. Hasan'ın kendi isteğiyle yaptığı bu köyden uzaklaşma durumunu köy halkı, babası Halil'in Hasan'ı kaçırdığı şeklinde yeni bir söylenti ile anmaya başlamıştır. Hasan ise, “Ben gittim, ben kaçtım, ben kaçtım, ben kaçtım bu lanet yerden. Sizin yüzünüzden. Ne babamı gördüm, ne bir şey... Yalan, yalan, yalan... Yalaaaaan... Sizin hepiniz yalan söylüyorsunuz...” (Y. Kemal, 2019e: 69) şeklinde cevaplamakta ve gün geçtikçe daha fazla bu söylentilerden bunalmaktadır. Bir süre sonra Hasan artık yüzüne karşı söylenen söylentilere alışmış hatta kendisi de yeni söylentiler uydurmaya başlar hale gelmiştir. Hasan'ın duyduğu bazı söylentiler:

“... ”

“Eceliyle ölmez inşallah, yazık Halile...”

“Allah böyle oğul vereceğine, yerine bir kara taş verseymiş daha iyi olurmuş.”

“... ”

“Anayı öldürmek zor.”

“Öldüremez her babayiğit anasını...”

“... ”

“Ana da öldürülür mü?”

“Yok canım sen de... O eski bir ahmaklık. Kandırıp çocuğu anasını öldürtmek istiyorlar fıkara oğlana” (Y. Kemal, 2019e: 71).

Hasan ve annesi Esme zamanla gerçeği ve düşü ayıramaz hale gelmişlerdir. Hasan hem kendisine hem de annesine ve çevresine yabancılaşmıştır. Bir sabah köy halkı uyandığında tüm kırlangıç yuvalarının parçalanmış olduğunu görmüşlerdir. Tamir etmelerine rağmen ertesi gün yine parçalanmış halde yuvalar bulunmaktadır. Aynı şekilde kartal yuvaları da parçalanmıştır.

Bunların üzerine köyde bir karamsarlık başlamıştır. Sonrasında bir gece de köyde yangın çıkmıştır. Tüm bunları yapan kişi Hasan olmasına rağmen kimse bu olanları kimin yaptığını anlamamıştır. Hasan içinde yaşadığı bunalımı bu şekilde çevreye zarar vererek göstermektedir.

Bir gün amcası Ali, Hasan'a babası Halil'in tabancasını verir. Hasan ile konuşmaya başlayan Ali, Esme'yi öldürmeye çalıştığını fakat öldüremediğini anlatmıştır. “Elim titredi. Bir türlü tetiğe basamadım. Allahın ancak bin yılda, iki bin yılda bir tane yaratabileceği bir güzeldi anan, öldüremedim. Ben seni öldüremeyeceğim, bacım, dedim” (Y. Kemal, 2019e: 81). Amcası Ali ile babası Halil konuşmuş ve Esme'yi öldürmesini istemiştir. Amcası Ali'nin söylediğine göre Ali nereye gitse Halil de peşinden gelmekteymiş.

“Üç kere daha geldim, yemin ederek, ant içerek, üç defa daha geldim öldürmeye Esme'yi. Üçünde de Esme, öldür de kurtulayım Ali kardeşim, dedi, üçünde de elim varmadı. Yapamayacağım Hasan, al babanın tabancasını. Artık sen de büyüdün, erkek oldun. Babanın kanı bundan böyle senin boynuna...” (Y. Kemal, 2019e: 82).

Bu cümleleri ile amcası Ali, Hasan'ı tabancayla ve karışmış bir zihinle baş başa bırakmıştır. Hasan'ın büyükannesi ise bu sırada çareyi para karşılığında Esme'yi öldürtmekte aramıştır. Dağlardaki bazı insanlar çocuklara kendilerini bilir yaşa geldiklerinde silah kullanmayı öğretiyorlar ve çocukları yaşları sebebiyle ceza almayacakları ya da indirim yapılacağı düşüncesiyle suç işletmek için kullanıyorlardır. “Dağlardaki Cankızak köyünden bir Hacı eşkiya var. Hacı eşkiyanın yedi oğlu. Yedisi de çocuk. Sekiz dokuz, on, on beş yaşında... On sekizine kadar... Hiçbirisini ceza tutmuyor” (Y. Kemal, 2019e: 84) ifadelerinde bahsedilen Hacı eşkiya Hasan'ın büyükannesinin cinayet için anlaştığı kişidir.

“Hacı eşkiya çok zengin... Çocukları adam öldürüyor... Düşmanı olan Hacı eşkiyaya geliyor, eeeey Hacı eşkiya, diyor, şöyle şöyle, bu kıbal, şu durumda bir düşmanım var. Ver bir oğlunu bana da, öldürsün düşmanımı. Ne istersin... Yüz bin, diyor Hacı eşkiya. Bir kuruş aşağı olmaz. Bu yolda ölüm de kalım da var. Üstelik şimdi çocukları bile hapsediyorlar” (Y. Kemal, 2019e: 85).

Bu cümleler çocuklara para karşılığı işletilen cinayetlerin çok sayıda olduğunu gösterir niteliktedir. Hasan'ın büyükannesi de yüz lira karşılığında Hacı eşkiya ile cinayetin işlenmesi için anlaşmıştır. Fakat çocuk diğer öldürme teşebbüsünde bulunanlar gibi Esme'yi öldürememiştir.

Hasan'ın kırlangıç yuvalarını parçaladığını ve yangını çıkaran kişi olduğunu köydekiler artık konuşmaya başlamışlardır. Hasan'ın hissettiği çaresizlik gittikçe büyümektedir. Hasan artık ölmek istemektedir. Bir gün uçurumun kenarında kendinden geçmiş halde yürürken

sanrılar görmeye başlamıştır. Babası Halil ona şunları söylemektedir: “Oğlum değil misin, acımıyor musun bana Hasan? Ben kırmızı bir yılan olup kıyamete kadar böyle sürünmeye layık mıyım Hasanım, yavrum... Aaaaah, yılanı öldürseler, yılanı öldürseler Hasan... Aaah, Hasan...” (Y. Kemal, 2019e: 92). Hasan uyandıktan sonra da sanrılar görmeye devam etmektedir. Büyükannesinin Hasan'a, “...anan her gece bir erkeği yatağına alıyormuş, bütün köylü görmüş, görmeyen, duymayan, bilmeyen yok. Ne dersin buna Hasan...” (Y. Kemal, 2019e: 93) şeklinde söylediği bu sözler Hasan'ı bu sefer hiç olmadığı kadar etkilemiştir. Büyükannesi ne derse desin köy halkı da hemen ona inanıyor hatta olayı daha fazla abartarak konuşmayı sürdürüyordur. Bir gün Esmе tandır yakmıştır. Hasan da o sırada babasının tabancasıyla oynamaktadır. Hasan ürperti içinde elleri titrerken birden elindeki tabanca ateş almış ve sonra iki kere daha ateş almıştır. Esmе o gün oğlu Hasan tarafından öldürülmüştür. Bu olay yaşandığında Hasan yaklaşık on iki yaşındadır.

Hasan olaydan hemen sonra kayalıklara gidip bir Roma sandukasının içine saklanmış ve köpeği onu üç gün sonra bulmuştur. Jandarmalar onu aldığı sırada insanlar ona tuhaf bir varlığa bakar gibi bakmışlardır. Hapishanedekiler de aynı şekilde Hasan'a oldukça tuhaf gözlerle bakmışlardır. Hasan başlarda hapishanede kimseyle konuşmamaktadır. “Çocuğun macerası, duruşu, bakışı, ağırbaşlılığı onları derinden korkutuyordu. Korkuyla, saygıyla, ürkererek yaklaşıyordu ona en yırtık, en soytarı mahpus bile” (Y. Kemal, 2019e: 18) cümleleri Hasan'ın hapishanedeki betimlemesini yapmaktadır. Hasan birkaç ay hapishanede kalmıştır. Eserde olayların anlatıcısı ve Hasan hapishanede tanışmış ve arkadaş olmuşlardır. Anlatıcı, Hasan'dan bahsederken, “Hasan istese, bu kanlı katillerin içinde bile, bu zayıf bedeniyle, bu incecik, kopacakmış gibi duran boynuyla mahpushanenin dayısı olabilirdi” (Y. Kemal, 2019e: 21) ifadelerini kullanmaktadır. Hasan'ın hapishaneden çıktıktan sonra hali vakti yerinde bir şekilde yaşadığı ifade edilmiştir. Bu durum anlatıcının, “Kocaman bir konak yaptırmış ki, heeeeeey, konak derim sana... Otuz dönümlük bir portakal bahçesinin içindeymiş. Evlenmiş, çok güzel bir karısı varmış. Altı da çocuğu olmuş, üçü erkek, üçü de kız” (Y. Kemal, 2019e: 102) şeklindeki cümleleri ile ifade edilmektedir.

Küçük bir çocuğun, aile üyelerinin ve köy halkının baskıları sonucu adım adım annesinin katili olmasını anlatan Yılanı Öldürseler romanı, toplumsal baskı sonucu pes eden bir çocuk modelini anlatmaktadır. Çoğunluğa göre olması gerekenler, zamanla çocuğun zihninde yer edinmiştir. Bu ise zaman içerisinde çocuğun suça yönelmesine neden olmuştur. Hasan annesi hakkında çıkan söylentilerin ve babası hakkında uydurulan hurafelerin başta doğru olmadıklarını net bir şekilde bilebiliyorken, herkesin tek bir ağızdan çıkarcasına aynı şekilde konuşması ve konuşanların başlarında büyükannesinin ve amcalarının olması Hasan'ın baskılar

karşısında pes etmesinde büyük bir etken olmaktadır. Hasan hem insani değerlere hem de kendisi ve annesine yabancılaşmıştır. Hasan'ın büyükannesi, oğlu Halil'in katili Abbas'ı öldürtebilmiştir. Bu ölümün suçunun cezasına eserde değinilmemiştir. Abbas'ın ölmesi yeterli görülmemiş ve Esme'nin ölüm kararı verilmiştir. Bu durum sonuçta çocuğun suça yönltilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Hasan, toplumun inandığı doğruya gün geçtikçe inandırılmış ve kendi doğrusu olarak algılamaya başlamıştır. Tüm bunlar ise kaçınılmaz olarak ifade edilen sonu getirmiştir. Hapishaneye götürülen Hasan'a köy halkının tuhaf bakışları ise çok çelişkilidir. Toplumun çoğunluğu çocuğu suça yönltilmiş ve yine aynı toplum kendi yarattığı suç işleyen çocuğa garip gözlerle bakmıştır.

Çevre baskısı, namus düşüncesi, intikam, hurafeler, söylenti ve iftiralar çocuğu suça yönelten nedenler olarak romanda yer almaktadır. Yılanı Öldürseler eserinde işlenen cinayet, tek başına Hasan tarafından gerçekleştirilmemiştir. Hasan'ın akrabaları ve köy halkı bu suça Hasan'ı sürüklemişlerdir. Hasan toplumsal baskı sonucu pes etmiş ve çok sevdiği annesini öldürmüş bir çocuktur. Yetişkin olduğunda ise Hasan, kendisine ve ailesine güzel bir hayat kurabilmiştir fakat fazla insan içine karışmamaktadır. Hasan'ın hapishane yaşamından sonra güzel bir hayat kurabilmesi, ailesinin mal varlığı ve geçmişte akrabalarının isteğini gerçekleştirmiş olmasıyla sağlanmıştır.

3.3.5. Kuşlar Da Gitti

Yaşar Kemal'in büyük kent yaşamında var olmaya çalışan üç çocuğun yaşantısını ele aldığı romanı, Kuşlar Da Gitti 1978 yılında yayımlanmıştır. Roman, büyük kent insanının değişimine vurgu yaparken, çocukların hayata tutunurkenki bireysel çabalarının katmanlarını içermektedir. 79 sayfadan oluşan romanda olaylar, birinci tekil anlatıcı (Kahraman bakış açısı) ve üçüncü tekil anlatıcıyla (Hâkim bakış açısı) yazar-anlatıcı tarafından aktarılmaktadır. İstanbul'un mekân olarak seçildiği romanda olaylar, Florya düzlüğü başta olmak üzere çeşitli semtlerde geçer. Romanda açık mekânların anlatımı tercih edilmiştir. Azat buzat geleneği ekseninde gelişen olayların, kuş akımının yoğun olduğu ve avlanma için uygun zaman dilimi olan Eylül ile Aralık ayları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Romanın başkışileri Semih, Hayri ve Süleyman, geçimlerini aile desteği olmadan sağlamaya çalışan ve yaş bilgileri net şekilde ifade edilmemiş olan çocuk karakterlerdir. Romanda “uydurma bıyık yapar” ve “şu kadarcıkken bile” şeklinde çocukların yaşları hakkında ifadeler yer almaktadır (Y. Kemal, 2019d: 48-50). Romanda söz edilen çocuklar, toplumun göz ardı edilmiş karakterleri olarak ekmek parası, suç, hayaller ve değişen insanlık anlayışı içinde konumlandırılmışlardır. Olayların gözlemcisi konumunda Tuğrul ve anlatıcı yer almaktadır.

Anlatıcı, çocukları iyi sonuca ulaştırmak isteyen ve çocuklara yardım eden aktif gözlemci konumunda iken; kötü sonucun gerçekleşmesini bekleyen pasif gözlemci ise çocuklarla aynı yaşlarda olan Tuğrul'dur.

Kuşlar Da Gitti, satılmak için avlanan kuşların, lüks araçları ile gelen insanların uçurduğu oyuncak uçaklarıyla birlikte uçtuğu bir gökyüzüne sahip olan Florya düzlüğünün içerdiği zıtlığın tasviriyle başlamaktadır. Kökeni İstanbul'un tarihi kadar eski olan azat buzat geleneğini sürdürerek geçimini iyi şekilde sağlamış olan insanların yaşamış olması, bunu duyan Hayri, Semih ve Süleyman'ın bu geleneği iş olarak seçmeye yönlendirmiştir. Bu gelenekte avlanan kuşlar önce kafeslere kapatılmakta daha sonra satın alan kişinin kuşu serbest bırakması karşılığında sevap kazanacağına yönelik bir inanç yer almaktadır. İstanbul'un değişik inançları barındıran toplumunun her kesiminin eskiye göre bu geleneğe zamanla inancını kaybetmesi, çocukların kazanç elde etmelerinin önündeki en büyük engel olarak vurgulanmıştır. Çocuklar bir yandan dışarıya karşı direnirken bir yandan da kendi içlerinde birbirlerine karşı güven mücadelesi vermektedirler. Bir gün büyük bir şahini avlamaları karşılığında yüz lira teklif edilmesi olayların işleyişini hızlandırır. Çocuklar yaşadıkları olaylarla zamanla azat buzata bağlamış olduklarını umutlarını kaybederler. Tuğrul'un beklemiş olduğu son gerçek olur ve çocuklar satamadıkları kuşların başlarını kopararak mücadelelerine son verirler.

Yaşar Kemal, Kuşlar Da Gitti romanı ile yaşam mücadelesi karşısında pes eden çocuklardan izler sunar. Bu pes edişe giderken çocukların çalışma yaşamlarının, suça yönelmelerinin ve toplumun değişen insanlık anlayışının altını çizmektedir. Yazar, öldürülen kuşların giderken beraberinde insanlığı da götürmekte olduğuna dikkat çeker. Toplumun bazı değerlerine yabancılaşması, çocukların insani değerlerine yabancılaşmasının önünü açıcı bir etki yapmıştır. Çocuklar umutlarını bağladıkları kuşları öldürerek, hayallerini de öldürmüş olmaktadır. Başları koparılmış kuş yığını, bu ölümün anıtı olarak nitelendirilmiştir.

3.3.5.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı

Kuşlar Da Gitti romanında Yaşar Kemal, kent yaşamını gerçekçi bir bakış açısıyla ele alarak çocukların çalışma hayatını somut olarak sunmaktadır. Toplumsal değişimi ele alan yazar, değişimin toplumun küçük üyeleri üzerindeki etkilerini anlatmak için kullanmıştır.

Anlatıcı, İstanbul'un tarihi yazılırken azat buzat geleneği ile gökyüzüne salınan kuşlardan bahsedilmemesini tarih yazıları için büyük eksiklik saymaktadır. “Yakalayıp Hristiyanısa kiliselerin, Yahudilerse sinagogların, Müslümanısa camilerin önünde azat buzat, beni cennet kapısında gözet, satarlar” (Y. Kemal, 2019d: 11) ifadeleri ile azat buzatın İstanbul'un farklı inanışlı kesimlerine hitap eden bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Bu

gelenek insanın cennete ulaşabilmek için bir kuşa özgürlüğünü vermesi ve aynı kuşun yine bir insan tarafından avlanıp kafese kapatılıp özgürlüğünün elinden alınması çelişkisini barındırmaktadır. “Bak abi, bizim işimiz bu kuşları tutmak, ödevimiz. Biz kuşçuyuz, buraya kuş tutmaya geldik. Azat buzatı biz icat etmedik ki ta ezelden beri icat olunmuş, kuşçular kuş tutar, onu da, İstanbul azat buzat eder” (Y. Kemal, 2019d: 27) ifadeleriyle Semih, arkadaşlarıyla kuşlara karşı yaptıkları muameleyi açıklamaya çalışır. Hayri, Semih ve Süleyman'ın kuşları avlama biçimleri şu şekilde betimlenmiştir:

“Onlar da, herkesler gibi ağlarını germişler, kafeslerini ağın yöresine dizmişler, petaniyalarını bağlamışlar, ısıklıklarını çalıyorlar dudaklarını büzerek üstlerinden kuş kümeleri geçtikçe, dikenlerine kuşlar kondukça, onlar da coşkuyla, içleri sökülerek, gözleri dışarı uğrayarak ağlarını çekiyorlar. Dikenlere konan kuşlar ağın içinde kalıyor ve çırpınan kuşlara çocukların üçü üç yerden koşuyor, telaşla, coşkulu, hırslı, aç gözlü...” (Y. Kemal, 2019d: 10).

Romanda çocukların aileleri ile ilgili sadece Hayri'nin ailesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Hayri'nin babası Rize' de komşusunu öldürmüş ve hapse girmiştir. Annesi Zare ise mülklerini satmak durumunda kalmıştır. Ölen komşularının yakınları da Hayri'nin peşine düşmüşlerdir. Romanın bu kısmında çocuğun çalışma yaşamında ve suça yönelmesinde göç etmenin etkisi ön plana çıkmıştır. İstanbul'a kaçan Hayri, kundura onarıcısı Sado Efendiden eskiden nasıl kuş tuttuğunu ve kazanç elde ettiğini anlattığı anıları dinler ve bu işi yapmak ister. Kuşçuluğun birçok çocuk tarafından tercih edildiği ve bu iş sayesinde elde ettikleri gelir ile çocukların bazı ihtiyaçlarını karşılayabildiklerinden bahsedilir:

“Menekşenin çocuklarını, Floryanın, Cennet Mahallesinin, Yeşilyurdun, Şenlikköyün çocuklarını işte o zaman gör, güz gününde, yepyeni, pırl pırl kendi emekleri, yakaladıkları kuşlardan aldıkları paralarla pantolonlar, ceketler, ayakkabılar, gömlekler alır, pırl pırl, gıcır gıcır olup Basıncıköyde, Yeşilköyde kızlara volta atarlar...” (Y. Kemal, 2019d: 28).

Ailenin, çocukların çalışma hayatına erken yaşta katılması üzerinde en büyük etkenlerinden biri olmasına karşın, roman içerisinde çocukların daha çok bireysel hayatları ele alınmıştır. “Ne ola ki bunların derdi, biz buraya ekmek parası kazanmaya geldik...”, “O keyfinde, tabii keyfinde olacak, babası koskocaman bekçibaşı. Hem de Floryanın...” (Y. Kemal, 2019d: 16) cümleleri ekmek parasını kendi kazanmaya çalışan çocuklar ve onları izleyen daha iyi yaşam standardına sahip çocukları anlatır. Kuş avlayan çocukları her gün izleyen diğer çocukların içlerinden geçenler, Süleyman'ın “Biz kuşların kafasını ne zaman koparıp da yiyeceğiz, kebab edip yiyeceğiz, onu bekliyorlar. Biz açız ama, acımızdan ölsek de bu küçücük

kuşları pişirip yemeyiz...” (Y. Kemal, 2019d: 31) cümlelerinde vurgulanmıştır. Çocuklar gelecekte yaşayacakları güzel günlerin hayallerini, bu işten kazanacakları paralarla süslemektedirler. Semih kurduğu hayalde, önce tuttuğu bildircinleri satacak sonra da bir işporta tablası alacaktır. “İşportada tarak, bıçak, bir de el feneri, bir de gözlük, bir de jilet bıçağı, ne en çok satılır, daha da neler satacak satacak, paraları hiç harcamayacak, yemek bile yemeyecek, yemek yememek olmaz ama, bankalar dolusu parası olsa da, gene fırıncılardan ekmek çalacak” (Y. Kemal, 2019d: 51).

Biriktirdikleri paralarla önce dükkân açacaklar sonra, “...Semih şu bankalara var ya girerken müdürler ayağa kalkacak. Sonra çok para birikince, Semih Eminönünde, sonra da Beyoğlunda birer dükkân daha açacak, bir dükkânın başında Süleyman, ötekinde de Hayri olacak” (Y. Kemal, 2019d: 51) cümlelerindeki gibi saygınlık kazanacaklardır.

İstanbul'un tarihi kadar eski olan azat buzat geleneğine olan ilginin azalması çocukların kuş satmalarının önündeki en büyük engel olarak ifade edilmiştir.

“Şimdi artık, Eyüp Camisinin avlusu dışında kuşlar azat buzat satılmıyorlar. Onları artık çocuklar Eminönündeki kuş pazarına götürüyorlar. Kuşçular yüzlerce kuş arasından birkaç iyisini, kuş meraklılarına çok pahalıya satmak için alıp kalanını çocuklara gerisin geri veriyorlar. Ve çocuklar ağzına kadar kuş dolu kafesleriyle yorgun, umutları kırılmış, bu kadar kuşu ne yapacaklarını bilemeden geri dönüyorlar” (Y. Kemal, 2019d: 12).

Semih'in hiç kuş satamadığı bir günün sonunda söylediği, “Bu insanlar değişmiş. Din iman, vicdan, Allah kitap kalmamış bunlarda...” (Y. Kemal, 2019d: 19) cümlesi çocukların toplumundaki değişimi nasıl anlamlandırdığını göstermektedir. Çocukların eski insanlarla yeni insanların karşılaştırmalarını yaparak şehrin yeni insanlarını, iyi olmayan bireyler olarak nitelendirdikleri Semih'in, “...Eskiden insanlar iyiydi, eski kuşçular günde bin, bin beş yüz kuşu azat buzat satarlarmış. O kuşçu apartmanı var ya... Bizim gibi bir kuşçunun... Eskiden beş kafes yalnız Yeni Cami önünde tüketirlermiş...” (Y. Kemal, 2019d: 24) şeklindeki cümlelerinden anlaşılabilmektedir.

Çocukların, “Yazık,” dedi, “ne yazık ki, ne yazık. İstanbul'a çok yazık, yıkılacak. Onlar da bu kadar kötü olmasınlar. İstanbul küçücük kuşlar yüzünden yıkılacak, Van gibi olacak” (Y. Kemal, 2019d: 25) şeklindeki düşünceleri, insanların artık cennete gitmek için kuşları satın almayı iyilik olarak görememeleri ile şehrin de insanlar gibi kötüleşeceğini düşündüklerini göstermektedir. Çocukların umutlarının tükeneceği günü görmek isteyen Tuğrul'un, “Siz, siz, acınızdan ölürkene, şu küçücük kuşların kafalarını koparıp koparıp yiyeceksiniz.” (Y. Kemal, 2019d: 33) şeklindeki ifadeleri de çocukların kötü insanların varlığına olan düşüncelerini

kuvvetlendirici etki yapmaktadır. Çocuklara kuş satmalarında yardım eden ve eskiden kendisi de bu işi yapmış olan Mahmut, insanlığa olan inancını kaybetmek istemeyen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahmut'un, "...insanlara söz ettirmem. Olmaz. Bir yerlerde bir şeyler kalmıştır. Durmam, vardır..." (Y. Kemal, 2019d: 54) sözleri insanlara olan inancının derecesini göstermektedir.

"Mahmudun cami önlerinden, Sirkeci'den, kilise, havra önlerinden umudu yoktu. Kafesleri yüklendiler, Mahmut:

"Önce Kazlıçeşme gecekondularına gidelim," dedi. "Onlar Anadolu'dan yeni gelmişlerdir. Kim bilir, belki..." (Y. Kemal, 2019d: 60).

Mahmut çocuklarla birlikte kuş satmaya gidecekleri bir gün, İstanbul'un Anadolu'dan yeni gelmiş olan sakinlerinin yaşadığı gecekondu mahallesine gitmek istemesi, büyük şehir insanının Anadolu insanına göre daha fazla değişmiş olabileceğini ifade eder. Kazlıçeşme mahallesine gittiklerinde ise Mahmut'un tahmin ettiği gibi bir durumla karşılaşmazlar. Mahalle sakinleri kuşların para karşılığı alınıp karşılığında sevap kazanılacağını duyduklarında bu durumu ciddiye dahi almazlar. Kafeslerin etrafını saran kalabalıkta kimisi bağırır, kimisi alay eder kimisi de kafesleri kırıp kuşları gökyüzüne salmak ister. İnsanların icat ettiği sevap alışverişine kuşların alet edilmesini ve eziyet edilmesini günah olarak nitelendirirler. Toplumda değişen değerler bölgelere, inançlara göre farklılık gösterse bile azat buzat geleneği için durum aynı kalmış, farklı yollarla da olsa sonuç aynı yerde konuşlanmıştır. Çocuklar için emeklerinin karşılığını almalarının önünde engel olmayı sürdürmüştür. Romanda çocukların çalışma yaşamına dahil olmasının nedenleri aile korumasından uzak olmak, göç etmek, yoksulluk ve toplumsal değerlerde yaşanan değişimler olarak sıralanabilir.

3.3.5.2. Çocuk ve Suça Yöneltilme

Çocuklar Hayri'nin annesi Zare'nin eski ve çok kıymetli kilimini çalmışlar ve kilimi satıp çadır almışlardır. Paranın geri kalanını ise eğlence amaçlı harcamışlardır. Balıkçılardan da kuş avlamak için kullanacakları ağı çalmışlardır. Kuş avlamak için gerekli olan malzemeleri edinebilmek adına çocukların yaptığı ilk suç hırsızlık olmuştur. Çocuklar diğer ihtiyaçları için de bazen hırsızlık yapmayı seçmişlerdir. Semih'in, bir fırından ekmek çaldıktan sonra yakalanması ve sonrasında yaşanan olaylar şu şekildedir:

"Bir seferinde Semih'i yakalayan fırıncı, Semih öylesine konuştu ki, adam nerdeyse ağlayacaktı. O gün Semih'e üç tane na bu kadar, bu kadar somun verip, ne zaman aç kalırsan gel buradan ekmek al, dedi.

Semih de her gün fırından ekmeğini alıp, az ilerde okutunca, okutup ekme paralarını biriktirip doğru sinemaya gidiyorlardı üçü birden...” (Y. Kemal, 2019d: 51).

Çocukların kuşları sattıktan sonra gerçekleştirmek istedikleri hayallerin içinde belediye memuru, komiser gibi kişilerden engel olarak bahsettikleri görülmektedir. Semih’in hayalinde tuttuğu bildircinları sattıktan sonraki planları şu şekildedir: “...bir işporta tablası alacak, Semih ayağına tezdır, alimallah polislerin önünden kaçmayagörsün, tazı gibidir, onun ardından arabayla yetişemez. Belediye memurları, hem de serkomiser ölü Nihat. Burada o komisere çocuk düşmanı, herkes ölü Nihat, der” (Y. Kemal, 2019d: 51).

Hayri, annesine karşı suçlu hisseden ve bu sebeple az konuşan, içe kapanık ve gülmeyen bir karaktere sahip biri olarak ifade edilmiştir. “Uyku uyuyamıyor anası aklına düştükçe, o kadar ki Sirkeçide esrar aldı da bir adamdan, anasının derdinden, esrar içti, hem içti, hem de turistlere esrar sattı” (Y. Kemal, 2019d: 49) cümlesinden, Hayri'nin pişmanlığı sebebiyle yöneldiği diğer suçun esrar içmek ve satmak olduğu anlaşılmaktadır.

Anlatıcı, bir gün çocukların yanına gider o sırada gökyüzünde uçmakta olan şahini yakalamalarını ister ve karşılığında yüz lira verir. Çocuklar şahini yakaladıklarında ise Semih, kuşu kendisi alır ve gider. Anlatıcı çocuklara tekrar yakalamaları ve kuşu koymaları için yeni bir kafes almalarını söyleyerek yüz lira daha verir. Çocuklar başarısız olduğunda, onlara yakalamalarının önemli olmadığını söylediğinde, “Olmaz,” dedi Hayri, sert. “Olmaz abi, biz dilenci, hem de dolandırıcı değiliz” (Y. Kemal, 2019d: 43) şeklindeki ifadeleri Hayri ve Süleyman'ın dürüst kalmayı isteyen çocuklar olduklarını göstermektedir. Çocuklara yardım etmek isteyen anlatıcı onları eskiden azat buzat geleneği ile kuş satmış olan Mahmut ile tanıştırır. Çocukların kuş satmaya çıktığı bir gün Mahmut da onlarla birlikte gider. Satış yapamadıkları ve kuşların tika basa dolu kafeslerde ölmek üzere olduğu Mahmut'un öfkeleniği andaki sözler çocukların kuş satamamaları halinde çaresiz kalıp suça yönelebileme tehlikelerinin olduğunu haber vermektedir:

“Alın be!” diyordu. “Alın be kardeşler bir kuşun fiyatı ne ki, alın be kardeşler. Bakın bu çocuklar hırsızlık, ahlaksızlık, uğursuzluk, yankesicilik yapacaklarına, size iyilik yapmak fırsatı... Yaaa fırsatı... Kazandırınlar, diye bu kuşları yakaladılar. Haydiyin kardeşler, alın alın, alın kuşları da atın şu gökyüzüne... Atın da ne güzel uçsunlar... Alın, alın alın ha kardeşler... Ha kardeşler ha...” (Y. Kemal, 2019d: 70).

Çocukların şu an azat buzat gibi inanç ve iyi niyet ağırlıklı bir iş için kuş avladıklarını eğer avladıkları bu kuşları satamazlarsa çok daha acımasız olabileceklerini şu sözleriyle söylemeye devam eder:

“...Değil mi, bunlar da insan, bunlar da insanlık var, değil mi? Bu kuşları öldüreceklerine gider de hırsızlık yaparlar... Gider de adam öldürürler...”

Birden öfkesi tepesine çıktı, kudurdu, delirdi, insanlar kuşları tutmuşlar, durmuşlar ona şaşkınlıkla bakıyorlardı. Önce bir iki dakika öfkeden ne dediği anlaşılamadı, sonra sesi açıldı, keskinledi:

“Bu kuşlar yerine sizi öldürürler. Sizi...” (Y. Kemal, 2019d: 71).

Romanda çocukların suça yönelmelerinin nedenleri aile korumasından uzak olmak, göç etmek, yoksulluk ve toplumsal değerlerde yaşanan değişimler olarak sıralanabilir. Romanda çocuklar bir gelenek olarak yapılan bir iş ile çalışma yaşamına dahil olmuşlar ve değişen toplumsal değerler sonucu bu işte başarısız olmuşlardır. Çocukların işlediği suçlar ise onların büyük şehir hayatına tutunmalarında seçtikleri suni yardımcılarını oluşturmaktadır. Daha sonra gerçek iki yardımcı karakter hayatlarına girdiğinde ise yaptıkları işe karşı umutları artar. Buna rağmen en sonda yaşamış oldukları başarısızlık onları pes etmeye iter ve daha büyük suni yardımcılara başvurma ihtimallerinin tehlikesi açığa çıkar. Çocuklar satamadıkları kuşların kafeslerini açıp onları serbest bırakmak yerine kuşların kafaların koparıp, ölü kuşlardan büyük bir yığın oluşturmayı tercih ederek muhtemel tehlikenin izlerini hissettirmektedirler.

3.3.6. Hüyükteki Nar Ağacı

Yaşar Kemal'in, tarımda makineleşmenin insanlar üzerinde, çalışma yaşamında ve doğada yarattığı dönüşümleri anlattığı romanı Hüyükteki Nar Ağacı, 1982'de yayımlanmıştır. Romanda anlatılan olaylar, Türkiye'de tarımda makineleşmenin yaşandığı 1950'li yıllarda geçmektedir. Zaman açısından romanda yer alan verilere göre olaylar, Haziran ayı ile Ağustos ayını kapsayan iki-üç aylık bir zaman diliminde yaşanmaktadır. 93 sayfadan oluşan romanda olaylar üçüncü tekil anlatıcıyla (Hâkim bakış açısı) yazar-anlatıcı tarafından anlatılmaktadır. Romanda mekân olarak Çukurova seçilmiştir. Açık mekânların kullanıldığı romanda, Anavarza kayalıkları, Hemite kalesi, Yılankalesi, bataklıklar, tarlalar ve birçok köy anlatımda yer almaktadır.

Roman, yaşadıkları dağdaki topraklarından verim alamayan, iş bulmak ve para kazanabilmek için Memet'in Çukurova'ya gideceğini söylemesi ile başlamaktadır. Memet, eşi ve dört çocuğu ile yaşamaktadır. Memet Çukurova'ya, Hösük ve Aşık Ali ile birlikte gidecektir. Daha önce Çukurova'ya gitmiş ve hasta olarak geri dönmüş Yusuf ise ilk başta onları sıtma ve verem gibi hastalıklarla karşılaşabilecekleri bu yolculuktan vazgeçirmeye çalışmaktadır. Fakat sonra paraya ihtiyacı olması sebebiyle kendisi de bu yolculuğa katılmıştır. Memet, Aşık Ali, Hösük ve Yusuf yolda Memet çocuk ile karşılaşmışlardır. Memet çocuk, onların Çukurova'ya

gideceğini önceden öğrenmiş ve onlara katılmak için yolda beklemiştir. Memet çocuk, Keklikoğlu denilen bir Ağa'nın yanında çobanlık yapmaktadır. Memet çocuk, Ağa'dan gördüğü şiddet ve çalışmasının karşılığı olarak hakkını alamamasından dolayı, Çukurova'ya gitmek istemektedir. Memet çocuğun da aralarına katılmasıyla, beşlinin dağdan Çukurova'ya olan yolculuğu başlamıştır. Yolda kötü insanlarla ve iyi insanlarla karşılaşmışlardır. Fakat umdukları gibi bir iş bulamamışlardır. Çünkü Çukurova'da traktörler, biçerdöverler işçilerin yerini almıştır. Umutlarının azaldığı bir zamanda, bir köyde yaşlı bir kadın onlara kutsal bir nar ağacının olduğundan bahsetmiştir. Bu ağaç hastalıkları iyileştiren ve dilekleri gerçekleştiren bir ağaçtır. Bu ağacı bulup, yanında bir gece kalmaları gerekmektedir. Ağacı aramak için yol aldıkları bir gün otomobili olan bir Bey yanlarına gelip, onlara onurlarını kıracak sözler söylemiş ve çok ağır bir şekilde aşağılamıştır. Bu olaya çok üzölmüşlerdir. Memet çocuk bu olaydan sonra sessizleşmeye ve değişmeye başlamıştır. Sıtma olan Yusufun durumu ise yolculukta daha da ağırlaşmıştır. Kutsal ağacı aramaya koyulan beşli, Yusuf'un ölmemesi ve iş bulabilmek için umutlarını bu ağaca bağlamışlardır. Ağacı aramaya koyulduklarında, karşılarına böyle bir ağaç olmadığını söyleyenler çıksa bile ağacı aramaya devam etmişlerdir. Sonunda ağacı değil ama köklerini bulmuşlardır. Bu ağacın yanında bir gece kalmışlardır. Sabah olduğunda Memet çocuğun gittiğini görmüşlerdir. Yolculuğun başından beri Hösük, yanında babasından kalan işlemeli bir hançer taşımaktadır. Memet çocuk, giderken yanına Hösük'ün hançerini de almıştır. Roman, Memet, Aşık Ali, Hösük ve Yusufun dağa, kendi evlerinin olduğu yere dönmeye karar vermeleri ve geri dönmek üzere yola çıkmalarıyla sonlanmaktadır.

Yaşar Kemal'in Hüyükteki Nar Ağacı eseri, umut için çıkılmış bir yolculuğun romanıdır. Hüyükteki Nar ağacı ise bu umudun sembolü niteliğindedir. Romanda, kötü ve iyi karşıtlığı verilmiş, insana olan güvenin ve birbirini yarı yolda bırakmamanın altı çizilmiştir. Bereketli topraklara sahip Çukurova'nın üzerindeki yoksulluk, hastalık, ırgatlardan alınan ve traktörlere verilen tarlalar umuda yolculuk eden kişilerin gözünden anlatılmıştır.

3.3.6.1. Çocuk ve Çalışma Yaşamı

Çobanlık yapan Memet çocuğun yaşına eserde yer verilmemiştir. Eserde Memet çocuğun ailesi hakkında bir bilgi yer almamakta ve doğduğundan beri “el kapısında” olduğu ifade edilmektedir. Memet çocuk, Keklikoğlu adında bir Ağa'nın yanında çoban olarak çalışmaktadır ve Ağa'dan sürekli şiddet görmektedir. Çobanlıktan kazanacağı parayı da Ağa, Memet çocuğa vermemektedir. Tüm bunların üzerine Memet çocuk, Ağa'nın yanından ayrılıp Çukurova'ya gitmek istemektedir. Para kazandıktan sonra ise en büyük hayali bir çift öküz satın

almaktadır. Memet çocuk roman boyunca, “Bir çift öküz alırım, boynuzu büyük... Çok çalışırım” (Y. Kemal, 2018: 13) şeklindeki hayalini tekrar tekrar dile getirmektedir. Yolculukları süresince Aşık Ali, Memet çocuğa çok hoşgörülü davranmış ve Memet çocuğun bu hayalini sürekli tekrar etmesinden rahatsız olan Hösük'ü yol boyunca sakinleştirmiştir. Aşık Ali, Dadaloğlu'nun soyundan gelen bir aşıktır. Fakat tüm değişen değerlerin yanında zamanla aşıklık geleneğine olan ilgi ve saygı da azalmıştır.

Çukurova'ya ulaştıklarında ilk olarak Memet'in ablasının yaşadığı çiftliğe gitmişlerdir. Çiftliğin anlatımı şu şekildedir: “Çiftliğin avlusu, kırmızı, sarı boyalı traktörler, biçerdöverler, kötenler, at arabaları, kamyonlar, ciplerler zık gibi doluydu” (Y. Kemal, 2018: 16). Bu çiftlikle her gün birçok ırgat işten çıkarılmaktadır. Uzun yıllardır bu çiftliğe emek veren bir işçi, işsiz kalmasının verdiği üzüntüyle bir motorun parçasını alıp Anavarza Kayalıklarına atmış ve sonucunda tutuklanmıştır. Birçok işçi ise artık geriye kalan tek çarelerinin sadece ölmek olduğundan bahsetmektedir. İş bulmak umuduyla yanına gittikleri Memet'in ablası, ellerine bir ekmek vererek onları çiftlikten göndermiştir. Üretim sisteminde yaşanan değişim, insani değerlerde de dönüşüme neden olmuştur.

Gündüzleri sıcakla, geceleri sineklerle mücadele ettikleri yolculuklarında yirmi dönümlük, buğdayları yan yattığı için araçla biçilemeyen bir tarlada çalışmış ve karşılığında yirmi lira almışlardır. Yusuf hasta olduğundan dolayı fazla çalışamamış, onun yerine Memet çocuk çalışmıştır. Memet çocuk, tarla sahibinin yanına gidip en büyük endişesinden ve hayalinden bahsetmiştir: “Amca,” dedi, “benim de hakkımı verir misin? Hani çangal boynuzlu...” Yutkundu” (Y. Kemal, 2018: 33). Memet çocuğun hakkını alamama korkusunun Çukurova'da da devam ettiği görülmektedir. İşleri bittikten sonra, kazandıkları yirmi lirayı eşit olarak bölüşmüşlerdir. Para kazandığına çok sevinen Memet çocuk, parasını koyduğu cebinden elini çıkarmamış, gece uyurken de cebinin üstüne yatmıştır. Sonrasında başka köyleri dolaşp, iş aramaya devam etmişlerdir. Çok aç kaldıkları bazı zamanlar, Aşık Ali saziyla türkü söyleyerek para kazanmıştır. Yusuf'un hastalığı sebebiyle Hösük onu sırtında taşımaktadır. Yol kenarlarında sıtma sebebiyle ölmüş insanlar görmektedirler ve umutları gittikçe tükenmektedir. Geri dönme kararı verecekleri sırada dinlenmek için bir yere oturmuşlardır ve orada bir çiçeğin üzerinde, çiçekten daha büyük bir kelebek görmüşlerdir. Uzun süre kelebeği seyretmişlerdir. Fakat kelebek hiç hareket etmemektedir. Hepsî kelebeğin ölmüş olmasından korkmaktadır. Daha sonra kelebeğin uçuşması ile çok mutlu olmuşlardır ve yolculuklarına dair biten umutları birden geri gelmiştir. Bir köye ulaştıklarında, oradaki insanlar onlara yiyecekler vermiştir. Cennet adında yaşlı bir kadın, sıtmalı olan Yusuf için ve iş bulabilmeleri için bir nar ağacının yanına gitmelerini söylemiştir. Bu ağacın olduğu yerde sinekler barınmamaktadır. İş

bulamamaktan ve Yusuf'un hastalığından dolayı o kadar çaresizlerdir ki, ağacın olduğu yere doğru yola çıkmışlardır. Memet çocuğun ağaca ulaştıklarında isteyeceği dileği, “Ben de dua ederim nar ağacının altında, yanında çalıştıklarım hakkımı versinler diye. Onlar da benim hakkımı verirler. Ben de bir çift öküz alırım, çangal boynuzlu” (Y. Kemal, 2018: 60) şeklindedir. Nar ağacını bulmak için yolculuklarına devam ederken, bir bostancı ile karşılaşmışlardır. Bostancı, onlara çok iyi davranmış ve yemekler yedirmiştir. Aradıkları nar ağacından bostancı Ahmet'e bahsettiklerinde, Lokman Hekim soyundan olduğu söylenen Hasan'ın bu ağacın yerini bilebileceğinden söz etmiştir. Hasan'a sorduklarında ise böyle bir ağacın olmadığını söylese de ona inanmamışlar ve yolculuklarına devam etmişlerdir. Yolda harmanlarını savuran bir adam görmüşlerdir. Adı Resul olan bu adamın beklediği işçiler gelmemiştir. Bu yüzden beşliye yabayla harman savurma işini vermiştir. Memet çocuk ise bu işi yapamamıştır. Bu durum eserde, “Bu daha çocuk, harman savurmasını bilmez,” dedi Hösük. Memede döndü: “Memet çocuk, sen git de şu arabanın gölgesinde otur” (Y. Kemal, 2018: 89) şeklinde ifade edilmiştir. Bu işten de bir miktar para kazandıktan sonra nar ağacını aramaya devam etmişlerdir.

Dört yetişkin insanın ailelerine bakabilmek, para kazanabilmek için çıktığı yolculuğa Memet çocuk, küçük bir çocuk olarak yetişkinlerin yanında katılmış ve Çukurova'nın tüm zorluklarını onlarla birlikte yaşamıştır. Romanda göç olgusu, çocuğun iş bulabilmek adına Çukurova'ya göç gitmesi şeklinde yer almaktadır. Çobanken uğradığı haksızlıklardan kaçan Memet çocuğun, hayali de yetişkinlerin hayaline benzemektedir. İki öküz satın almak ve kendi kendine geçinebileceği bir hayatın hayalini kurmaktadır. Memet çocuğun eser boyunca sürekli tekrarladığı bir çift öküz alma hayalini, romanın sonlarına doğru daha az dile getirdiği görülmektedir. Hüyükteki nar ağacına olan umudu da zamanla azalmaktadır. Bu durum Memet çocuğun, “Kendisi ölmüş bu ağacın. Zaten kendine hayretmemiş ki bize...” (Y. Kemal, 2018: 92) cümlesi ile anlatılmıştır.

3.3.6.2. Çocuk ve Suça Yönelme

Nar ağacını aramak için yol aldıkları sırada kavakları olan bir köyde durmuşlardır. Kuyunun etrafındayken yanlarına bir otomobil gelmiş ve içinden elinde kırbacı olan bir Bey inmiştir. Bu adam onlara, dağlı olup olmadıklarına, ırgat olup olmadıklarına yönelik sorular sormuştur. Hangi iş olursa olsun yapabileceklerini söyleyen beşliye, kırbacını havada şaklatarak, “Ulan bakın hele sizde çalışacak can kalmamış, her biriniz açlıktan uyuz ite dönmüşsünüz” (Y. Kemal, 2018: 63) demiştir. Bunun üzerine Aşık Ali çok kibar bir dille adama cevap vermiştir. Aşık Ali'nin yanında sazını gören adam, onun aşık olduğunu anlamıştır ve

aşıklık geleneği üzerinden onu aşağılamıştır. Adam onlara “dilenciler” diye bağırması ve köyden kovulmaları emrini vermiştir. Bu olay üzerine hiç konuşmadan bir süre yollarına devam etmişler ve utanç içinde hissetmelerinden dolayı birbirlerinin yüzüne bakamamışlardır. Memet çocuk ise bu olaydan sonra gittikçe dalgınlaşmaya ve sessizleşmeye başlamıştır. Bostancı Ahmet'in yanındayken karpuz yiyecekleri sırada Hösük, işlemeli hançeri karpuzu kesmek için çıkarmıştır. Memet çocuk, o anda hançeri görünce gözlerini ondan ayıramamıştır. O günden sonra Memet, Yusuf, Aşık Ali ve Hösük onun halindeki değişimleri fark etmişlerdir. Bostancı Ahmet'e nar ağacını anlattıkları zaman, Memet çocuk Ahmet'in yanına gidip ağaçtan isteyeceği yeni dileğinden bahsetmiştir:

“Ne mi isteyeceğim, bak Ahmet kardeş, bak, sana deyim mi, ben o kutsal nar ağacının al çiçeklerinden, kavaklı köy var ya, o köyü yakmasını, o otomobilli adamı da öldürmesini isteyeceğim.”

“Ne yaptı ki o adam size?”

“Sövdü. Aşık Ali hak aşığıdır. Ona da, türkülerine de, sazına da sövdü. O nar ağacı onu öldürmezse... Onu ben...” (Y. Kemal, 2018: 75).

Memet çocuk, bu sözleri üzerine şaşırarak Ahmet'e şaka yaptığını söyleyip konuyu kapatmıştır. Bostancı Ahmet sayesinde tanıştıkları Hasan'a nar ağacını sormuşlardır. Hasan ise öyle bir ağaç olmadığını fakat eskiden Çukurova'nın denize kadar nar ağacı ormanı ile dolu olduğundan ve zamanla o vadadaki bütün ağaçların söküldüğünden bahsetmiştir. Hasan'ın bu sözleri beşlinin umutlarını kırmamıştır ve yollarına devam etmişlerdir. Daha sonra harman savurma işini yaptıkları Resul'e de nar ağacından bahsetmişlerdir. Resul, nar ağacını Molla Hacı dedikleri kişiye anlatmıştır. Molla Hacı, nar ağacının var olduğunu ve eskiden köylerine çok iyiliği dokunduğunu ama sonra ağacın kurduğunu söylemiştir. Kökünü de görmeye razı olan Memet, Aşık Ali, Hösük, Yusuf ve Memet çocuk hüyükte doğru gitmeye devam etmişler ve sonunda nar ağacının köklerine ulaşmışlardır. Mutluluktan dualar okumuşlardır fakat sadece Memet çocuk onlara katılmamıştır. O gece orada kalmışlardır. Sivrisinekler esen rüzgârdan dolayı onları gece rahatsız etmemiştir. Sabah uyandıklarında Memet çocuğun ve Hösük'ün hançerinin gitmiş olduğunu fark etmişlerdir. Aşık Ali bunun üzerine, “Böyle yapacağı belliydi,” dedi. “Keşki başına kötü bir iş gelmeseydi... Olacak olur” (Y. Kemal, 2018: 93) demiştir. Roman, Memet, Aşık Ali, Hösük ve Yusuf'un kendi dağlarına geri dönmek için yola çıkmalarıyla son bulmaktadır. Memet çocuğun, hançeri alıp onurlarını kıran, kavaklı köydeki Bey'e zarar vermeye gidip gitmediğine dair bir bilgiye eserde yer verilmemiştir. Hösük'ün babasından kalan ve tek varlığı olan hançerinin, işlemeli ve kıymetli bir hançer olması sebebiyle Memet çocuğun, hançeri maddi değeri için çalmış olabileceğine dair de eserde kesin bir bilgi yoktur. Memet

çocuğun çobanlığı bırakma sebebi haksızlığa uğramasıdır. Memet çocuk, onura kıymet veren, haksızlıkların karşısında bir çocuktur. Kavaklı köyde yaşadıkları olay sonucu, Memet çocuğun gözle görülür değişimi ve nar ağacından dilek olarak o adamın ölmesini isteyecek olması, hançeri alma sebebinin kavaklı köydeki Bey'in yanına gidip ona zarar verecek olması ihtimalini artırmaktadır. Her iki ihtimalin de kesin olmamasıyla birlikte Memet çocuk, sonuç olarak kendisine ait olmayan bir nesneyi gizlice almış ve gitmiştir.

İlk olarak Memet'in ablası, ikinci olarak da kavaklı köyde karşılaştıkları Bey onları dilenci yerine koymuştur. Çukurova'da kullanılan üretim yöntemi değişmiş ve bu değişim Çukurova insanlarının da değişmesine neden olmuştur. Memet romanda eskiden baktığı bir sarı öküzden bahsetmektedir. Bu öküz, Memet gittikten sonra peşinden ağlamıştır. Ablasının yanına bu son gittiği sefer de ise sarı öküzün, satın alınan bir traktör için kurban olarak kesildiğini öğrenmiştir. Romanın sonunda ise Memet, “Ben ondan ayrılırken arkasına döndü döndü de ağladıydı, tıpkı insan gibi...” (Y. Kemal, 2018: 93) cümlesini söylemiş ve insanlığın varlığına dair bir sorgulamaya dikkat çekmiştir. Yaşar Kemal'in, Hüyükteki Nar Ağacı'nda yarattığı beş insan, bir kelebeğin uçuşu ile umutlarını geri kazanabilen insanlardır. Memet çocuğun kimsesiz olması, yaşadığı yoksulluk ve uğradığı haksızlıklar çalışma yaşamına dahil olması ve suça yönelmesinin nedenleri olarak romanda yer almaktadır.

SONUÇ

Sosyal politika ile hoşgörü, merhamet, sahip çıkmak gibi insani olan ve yardım statüsünde bulunan eylemler hak niteliğini kazanmıştır. Sosyal politikanın endüstri ve işçileri içine alan dar kapsamı 1945 yılından sonra genişlemiş ve yoksulluk, gelir dağılımı, sağlık, eğitim gibi birçok alanı kapsar hale gelmiştir. Çocukların sosyal politika düzenlemeleri içerisinde doğrudan yer alabilmesi için ise öncelikle çocukların, çocuk olarak tanımlanabilmesi gerekmektedir.

Çocuk, Antik Çağ'da anne ve babasının toplumsal tabakadaki konumuna bağlı olarak bazen eğitim alan bir çocuk bazen tarla işçisi bazen de çirkin ya da hasta olarak nitelendirildiği için ölüme terk edilen bir çocuk olarak yaşamıştır. Orta Çağ'da ise çocuk beş yaşından sonra kendisini yetişkin dünyasının içinde bulmuştur. John Locke ve J.J. Rousseau gibi düşünürlerin çocuk eğitimi üzerine yazdıkları eserlerle çocuğun yetişkin dünyasından ayrılması 17. yüzyılda gerçekleşmiştir. Ayrıca matbaanın keşfiyle gerçekleşen okuma-yazmanın yaygınlaşması ve okulların çoğalmasıyla yetişkinler ile çocukların arasında farklılaşma oluşmuştur. Çocukluk ilk olarak burjuvazi ve aristokrasi içerisinde doğmuş bir kavram olmuştur. Çünkü varlıklı aileler, çocuklarının ihtiyaçlarıyla ve eğitim hayatlarıyla özel olarak ilgilenebilmişlerdir.

18. ve 19. yüzyılda endüstrinin gelişimi ile çocuk işçiliği artmış ve çocuğa yönelik sosyal politika bu dönemde gelişmeye başlamıştır. Bu dönemlerde çocuklar, ucuz işgücü olmaları ve küçük bedenleriyle dar yerlere sığabilmeleri gibi nedenlerle yaşam sürelerini kısaltan ve sakat kalmalarına neden olan zor şartlarda çalıştırılmışlardır. Çocukların çalışma yaşamına dair ilk düzenleme 1779 yılında İsviçre'de çocukların tekstil atölyelerinde çalışmalarının yasaklanması yönünde gerçekleşmiştir. İngiltere'de 1802 yılında Çocukların Bedeni ve Manevi Sağlıkları Hakkındaki Kanun yürürlüğe konmuştur. Bu düzenlemeler çocuğun çalışmasına yönelik olarak uygulanmıştır. Çocuğun birçok açıdan korunması ise 1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile başlamıştır. 1959 yılında Birleşmiş Milletlerin Çocuk Hakları Bildirgesi ilan etmesi ve 1989 yılında Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin kabul edilmesi çocuğun korunması açısından sosyal politikanın önemli bir aşamalarını oluşturmaktadır. Sonrasında ILO tarafından, 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi 1973 yılında kabul edilmiş, 1992 yılında Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) başlatılmış ve 1999 yılında 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi kabul edilmiştir.

Türkiye'de ilk olarak madende çalışan çocuklara yönelik olarak, 1921 yılında 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun yürürlüğe

konulmuştur. 1930 yılında, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'yla çalışma yaşı ve çalışma süreleri konularına sınırlamalar getirilmiştir. 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu'yla Türk İş Hukuku'nda çocuğun çalışma sürelerine yönelik hükümler yer almıştır. Savaşın etkileri nedeniyle yürürlüğe konulan ve 1940 ile 1960 yıllarında yürürlükte kalan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu, kendinden önceki işçilere yönelik hükümleri uygulama dışı bırakmıştır ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmalarının önü açılmıştır. Sonrasında 1475 sayılı İş Kanunu 1971 yılında yürürlüğe girmiştir. Günümüzde Türkiye'de çocukların çalışma yaşına yönelik düzenlemeler 4857 sayılı İş Kanunu ile Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te düzenlenmiştir.

1921 yılından itibaren yürürlüğe konulan kanunlar çocuğun çalışma yaşamının şartlarının sınırını çizerek şekilde düzenlenmiştir ama çocuğu çalışma yaşamının tamamen dışına çıkaramamıştır. Uygulama ve kontrol mekanizmalarının eksikliği sonucu kanun düzenlemeleri yıllar boyunca değişime uğramıştır. Çocuğun çalışma yaşına ve çalışma şartlarına yönelik koşullardan ziyade çocuğu tamamen çalışma yaşamı dışına çıkartan düzenleme, kanun, proje ve sözleşmelerin hükümlerinin sıkı denetimli bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

1994 yılı itibariyle çocuk işgücüne yönelik yapılan TÜİK anketleri, Türkiye'de çocuk işgücüne yönelik çalışmaların yapısının ve alınması gereken önlemlerin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Anketlerden verimli ve gerçeği yansıtan sonuçların alınabilmesi için anketin gerçekleştirildiği dönemlerin seçimi önemli bir durumdur. 2021-2025 ILO Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı'nda mevsimlik tarım işlerinde çalışan çocuk işçilere yönelik çalışmalar olması ve 2017-2023 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'na göre gezici ve geçici tarım işçiliğinin çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edilmesi, mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan çocukların belirlenmesinin önemini göstermektedir. Bu açıdan anketlerin yapıldığı dönemlerin mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olduğu dönemlerde yapılması çalışmaların verimliliği açısından önemli görünmektedir. Tarih boyunca yürürlüğe giren kanunlarda, çocuk işgücü ve çalışma koşullarına yönelik sınırlandırılmalar getirilmiştir. Kanunların, yaşamda karşılığının bulunması ise denetimler sayesinde gerçekleşmektedir. Çocuk işgücünün azaltılması ve sonrasında tamamen ortadan kaldırılması yürürlükteki kanunların, sözleşmelerin ve yürütülen programların denetimine ve kontrolüne bağlı olan hedeflerdir.

Çocukluğun değişimine, çocuğa verilen tanımlara ve haklara ulaşmak için tarihe ve sosyal politika düzenlemelerine bakmak gerekmektedir. Fakat yalnızca bu kaynaklara bakmak

yeterli olmayacaktır. Edebiyat, bilimi, felsefeyi, sosyolojiyi, ekonomiyi ve tarihi tamamlayan bir yapıya sahiptir. Feodal yapının yüceltilen şövalye anlatılarına karşı olarak yazılan Don Kişot ile roman ortaya çıkmıştır. Roman, oluşumu itibarıyla bütünlüklü bir yapının parçalanmasının sonucu ortaya çıkmıştır. Konu ve şekil olarak önceden sınırları çizilmiş bir edebi tür olmaması sebebiyle de toplumsal konulara yönelik düşünceler kurgu ile birleştirilerek romandaki yerini alabilmiştir.

Türk Edebiyatında roman, mesnevi, destan, masal ve hikâye temelinde gelişmiş, Batı Edebiyatı eserlerinin çevirileri ile beslenmiş ve 19. yüzyılın ikinci yarısında doğmuştur. Roman, toplumu etkileyen ve toplumdan etkilenen, karşılıklı etkiye sahip bir yapıdır. Bu sebeple toplumun gerçeklerini edebi kurgu ile birleştirerek sunan toplumcu gerçekçi akımını benimsemiş yazarlar roman türünde eserler vermiş ve toplumu tüm gerçekçiliğiyle yansıtmaya çalışmışlardır. Toplumun gerçeğini romanda aramak, toplum, çalışma yaşamı ve suç gibi konularda araştırılan dönem hakkında bilgi sahibi olmak için önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. İncelenen dönemin gerçekleriyle, romanlarda anlatılanların mukayese edilmesi ile gerçek hayattaki düzenlemelerin toplum üzerindeki etkisine, bireylerin hayat öykülerindeki sonuçlarına ve gerçeğin edebiyata ne kadar yansıtıldığına ulaşılabilecektir.

Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in eserlerinde hayatın içinde var olmaya çalışan çocuklar yer almaktadır. Her iki yazar da romanlarında kendi çocukluklarına yer vermiştir ve her iki yazarın eserlerinde çözümler, kurtuluşlar ve çıkış yolları insanda bulunmaktadır.

Çalışmada incelenen romanlarda Yaşar Kemal, gerçekliği ağıt, masal, destan ve türkülerle şekillendirerek aktarmaktadır. Yaşar Kemal romanlarında, namus adına cinayet işleme, büyük kent yaşamı içerisinde hayata tutunma ve onuru ile çalışarak, hak ettiği karşılığı almaya çalışan çocuklara gerçekçi bir bakış açısıyla yer vermiştir. Romanlarda pes eden çocuk modeli bulunmaktadır. Çocuk bazen aşağılanma, yoksulluk ve toplumda değişen değerler sonucu yaşam mücadelesi karşısında pes ederken bazen de çevre baskısı karşısında pes etmektedir. Çocuğa eserlerde olay örgüsü içerisindeki konumu açısından bakıldığında, Yılanı Öldürseler ve Kuşlar Da Gitti romanlarında çocuk ön plandayken, Hüyükteki Nar Ağacı romanında ön planda yer almamaktadır. Çalışmada incelenen romanlarda, Çukurova ve İstanbul mekân olarak seçilmiştir. Eserlerde yer alan Çukurova'daki çocuk, çevre tarafından yetişkin yerine konulmaktadır ve çocuğun yetişkinlerinkine benzer hayalleri bulunmaktadır. İstanbul'un mekân olduğu eserinde ise çocukların da yetişkinlerinkine benzer hayalleri vardır ama çevre tarafından tam olarak yetişkin yerine konmamaktadırlar. Yaşar Kemal'in çalışmada incelenen romanlarında aile korumasından uzak olmak, göç etmek, yoksulluk, çocuğun haksızlığa uğraması, toplumsal değerlerde yaşanan değişimler, çocuğun kimsesiz olması,

üretimde makineleşme sonucu işsizliğin artması gibi etkenler çocuğun çalışma yaşamı üzerinde etkili olmaktadır. Romanlarda çocuğu suça yönelten nedenler ise aile korumasından uzak olmak, göç etmek, yoksulluk, haksızlığa uğramak, toplumsal değerlerde yaşanan değişimler, çocuğun kimsesiz olması, çevre baskısı, namus düşüncesi, intikam, hurafeler, söylenti ve iftiralar şeklinde sıralanabilir. Yaşar Kemal'in Yılanı Öldürseler, Kuşlar Da Gitti ve Hüyükteki Nar Ağacı romanlarının yayımlanma yılları sırasıyla 1976, 1978 ve 1982'dir. Romanların yayımlandığı yıllarda çocukların çalışma yaşamına yönelik olarak, 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu ve 1977 yılında yürürlüğe giren 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanun'u uygulanmaktadır.

Orhan Kemal, gerçekliği eserlerinde gündelik bir dil kullanarak ele almakta ve çocukların yaşadığı kötü olaylar tüm gerçekliği ile anlatılmaktadır. Çocuğa eserlerde olay örgüsü içerisindeki konumu açısından bakıldığında çocuk, Murtaza romanında ön planda değilken, Suçlu ve Sokakların Çocuğu romanlarında ön planda yer almaktadır. Çalışmada incelenen romanlarda çocukların çalışma yaşamında yer almalarının nedenleri aile ve yoksulluk, çocuğun anne ya da babasının ölmesi ve kalacak bir evinin olmaması, geçmişte ailenin yaşadığı göç, ataerkil zihniyet, okul hayatından uzak olmak, dergi, kitap ve filmler ile ev ihtiyaçlarının karşılanması konusunda pay sahibi olmak olarak sıralanabilir. Romanlarda Çukurova ve İstanbul mekân olarak seçilmiştir. Romanlarda çocuğu suça yönelten nedenler ise aile, yoksulluk, okul hayatından uzak olmak, hızlı ve kolay yoldan güç elde etmek istemek, arkadaş çevresi, göç etme isteği, çevresinde suç işleyen kişiler bulunması, dergi, kitap ve filmler, hapisane ortamı ve dışarıya yabancılaşma olarak yer almaktadır. Orhan Kemal'in Murtaza, Suçlu ve Sokakların Çocuğu romanlarının yayımlanma yılları sırasıyla 1952, 1957 ve 1963'tür. Romanların yayımlandığı yıllarda çocukların çalışma yaşamına yönelik olarak, 1936 yılında yürürlüğe giren 3008 sayılı İş Kanunu, 1940 ile 1960 yılları arasında yürürlükte kalan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ve çıraklar için 1926 yılında yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu uygulanmaktadır.

Çalışmada incelenen 1932-1978 yıllarını anlatan romanların olay örgüsü içerisinde, çocuğun çırçır fabrikasında işçilik, çobanlık, tarım işçiliği, kuş satmak, işportacılık ve demir atölyesinde çıraklık gibi işlerle çalışma yaşamına dahil olduğu belirlenmiştir. Bu yıllar ülkenin toplumsal dönüşümden geçtiği, insani değerlerin değişime uğradığı, siyasi ve ekonomik açıdan dönüşümün yaşandığı dönemlerdir. Yaşar Kemal ve Orhan Kemal toplumdaki dönüşümün içinde yaşamış olan yazarlardır. Toplumcu gerçekçi yazarlar bu dönüşümün, köy ve kent yaşamının gerçeklerinin çocuğun dünyası üzerindeki etkilerini eserlerine aktarmışlardır. Çocuk, köylünün ağa ve beylerle olan güç çatışmasının, insanın toplumla, kentle, doğayla,

üretimle ve kendisiyle olan çatışmasının içinde kalarak, bu durumların kötü sonuçlarından etkilenen bir konumda yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkede siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler yaşanmıştır. 1950’li yıllarda yaşanan tarımda makineleşme ile köylerden kentlere göçler artmıştır. Tarımda makineleşme insanların köylerde iş bulamamasıyla yoksulluğa sebep olmuş ve üretimde yaşanan bu değişim insani değerlerin değişimine de yol açmıştır. 1950 ile 1980 yılları hızlı kentleşmenin yaşandığı yıllardır ve aileleriyle kente göç eden çocuklar ya da ailesi önden göç eden ve sonrasında kentte doğan çocuklar yoksulluk, gecekondulaşma, toplumdan dışlanma ve eski değerlerin yozlaşması gibi durumların içerisinde kalmıştır. Bu yıllarda toplumdaki bireylerin gelir dağılımı arasındaki fark gittikçe artmaktadır. Kentte üretimden daha çok tüketim kültürü ön planda yer almaktadır. Bu durumda barınma ve temel ihtiyaçların karşılanması için aile üyelerinde yalnızca babanın ve annenin çalışması yeterli olmamaktadır. Çocuk bazen mecburiyetten çalışmakta bazen diğer kardeşlerini okulda okutmak için çalışmakta bazen de ailesinin dağılması sebebiyle kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğu için çalışmaktadır. Aile, çocuğun çalışma yaşamına dahil olmasındaki en önemli nedenlerdendir. Aile üyelerinden birinin ya da hepsinin ölmesi, çocuğun ailede sevilmemesi ve fazlalık görülmesi, üvey anne ya da baba tarafından sevilmemesi, ailenin gelir seviyesinin düşük olması, çocuğun anne ve babasının eğitim durumu gibi etkenler sonucu çocuk çalışma yaşamına dahil olmaktadır. Romanlarda, dişinin oğlu ya da müteahhidin kızı olarak ifade edilen çocuklar okula giden, gelir seviyesi yüksek ve gelecek hayalleri olan çocuklardır. Çocukların ailesinin eğitim durumu arttığında çocuğun psikolojik gelişimine verilen önem de artmaktadır. Çocuğun, aile içindeki bireylerden şiddet görmesi sonucu çalışmak zorunda kalması durumu da bulunmaktadır. Çocuğun suça yönelmesi ise zor yaşam şartları içerisinde kalan çocuğun başvurduğu suni yardımcıları olarak var olmaktadır. Çocuk bazen çevresinde suç işleyen bir kişiyi kendisine örnek olarak seçmektedir. Güçsüz, kimsesiz ve yalnız hisseden çocuk kendisini kanıtlamak adına suça yönelmekte ve devamında pişman olsa bile, suç ile bütünleşmiş bir yaşamdan başka bir çaresi olmadığını kabullenerek suç işlemeye devam edebilmektedir. Çocuğun kendine örnek seçtiği kişi bazen de bir film ya da kitap karakteri olabilmektedir. Çocuk kimi zamanlarda temel gıda ihtiyaçlarından yoksun olması sebebiyle hırsızlık yapmaktadır. Cinayet suçu çocuğun inanç, töre, namus gibi etkenlerle bezenmiş toplumsal baskı sebebiyle, yaş nedeniyle çocuğun ceza almayacağı düşüncesiyle ve çocuğun hapisane koşulları içerisinde maruz kaldığı kışkırtmalar sebebiyle yaşanabilmektedir. İncelenen romanlarda çocuk, zor durumda kaldığında suç işlemektedir. Bu durum çocuğun kendi rızasıyla suça yönelmesi değil, çocuğun içinde bulunduğu şartlar sebebiyle suça yöneltilmesini ifade etmektedir.

İncelenen romanlarda çalışan çocukların okul yaşamından uzak oldukları belirlenmiştir. Romanlarda, sınıfta kalan çocuk ailesi tarafından çalışmaya yönlendirilmiş, aile içinde okula giden çocuklar olduğunda kardeşlerden bazıları okula gitmeyip çalışmak zorunda kalmış, büyük kent yaşamı içinde ailesiz bir şekilde yaşayan çocuklar okul yaşamından uzak kalmış ve köyde kimsesiz büyüyen çocuk yetişkinlerle aynı işlerde çalışarak yaşama tutunmaya çalışırken okul yaşamından uzak kalmıştır. Romanlarda hayatlarının kurtuluşunun okumak olduğunu düşünen çocuklar da bulunmaktadır. Fakat çalışma hayatına girdikten sonra içine girdikleri koşulları değiştirmenin imkansızlığını kabullenen ve okuldan tamamen uzaklaşan çocuklar da bulunmaktadır.

1941-1947 yıllarının anlatıldığı Murtaza romanında, fabrikada çırçır makinesi ile günde on iki saat çalışan, on iki ve on üç yaşında iki çocuk yer almaktadır. Romanda, dönemin çırçır fabrikasında on yaşından altmış yaşına kadar herkesin aynı ortamda aynı şartlarda çalıştığı ifade edilmektedir. Romanda anlatılan yıllar, 1926 yılında yürürlüğe giren ve çıraklarla ilgili hükümleri içeren 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun ve 1940 ile 1960 yılları arasında yürürlükte kalan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun uygulandığı yıllardır. 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu hükümleri nedeniyle on iki yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde çalıştırılması mümkün hale gelmiştir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı ve sonuçlarının, çocukların çalışma yaşamına dahil olması üzerindeki etkisini göstermektedir. Yetişkinlerin maruz bırakıldıkları etkenlere çocuklarda aynı biçimlerde dahil edilmiştir.

Suçlu romanının 1932-1933 yılları arasında geçen olaylarında on üç yaşında olan çocuk, işportacılık yaparak kendi geçimini sağlamaktadır. Bu dönemde çocuğun çalışmasıyla ilgili 1926 yılında yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu ve 1930 yılında yürürlüğe giren 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu hükümleri uygulanmaktadır. Bu kanunlar çocukların fabrika ve imalathanede çalışma yaşı ve şartlarının düzenlemesi ile çıraklarla ilgili hususları içermektedir. Sokakta çalışan ve işportacılık yapan çocuk bu kanunun hükümlerine dahil değildir.

1933-1948 yılları arasının anlatıldığı Sokakların Çocuğu romanında ise on üç-on dört yaşında olan çocuk haftalık olarak yirmi lira karşılığında demir atölyesinde çıraklık yapmaktadır. Sonrasında bu işten ayrılarak işportacılık yapmıştır. Bu yıllar arasında 1926 yılında yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu, 1930 yılında yürürlüğe giren 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1936 yılında yürürlüğe giren 3008 sayılı İş Kanunu ve 1940 ile 1960 yılları arasında yürürlükte kalan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu hükümleri uygulanmaktadır. Çocuğun çıraklık ve işportacılık yaptığı yıl, olay örgüsünde 1933-1934 yılları arasında bulunması sebebiyle çocuğun çalışma yaşamında 818 sayılı Borçlar Kanunu ve 1593

sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu hükümleri etkili olmaktadır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, on iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak çalıştırılmasını yasaklamaktadır. Romanda çocuk on iki yaşından büyüktür ve demir atölyesinde çırak olarak çalışabilmektedir. 818 sayılı Borçlar Kanunu'na göre çıraklık sözleşmesi çocuğun vasisi tarafından onaylanması gerekmektedir. Çocuğun babası ile annesi ölmüştür ve yasal vasisinin kim olduğuna romanda yer verilmemiştir. Çocuğa, demir atölyesindeki çıraklık işini çocuğun arkadaşının babası bulmuştur.

Yılanı Öldürseler romanında 1945-1950 yılları arasında yoğunlaşan olaylarda çocuğun ailesinin köyün varlıklı insanlarından olması, çevre tarafından saygınlıklarının bulunması gibi nedenlerle çocuk çalışma yaşamına dahil olmamıştır. Yaşar Kemal'in 1978 yılında yayımlanan Kuşlar Da Gitti romanında, birkaç aylık bir zaman dilimi anlatılmış ve yıl bilgisi verilmemiştir. Romanın yayımlandığı yıllarda ise 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu ve 1977 yılında yürürlüğe giren 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanun'u hükümleri uygulanmaktadır. On iki yaşından küçük çocukların mutlak olarak, on altı yaşını doldurmamış çocuklarınsa sekiz saatten fazla çalıştırmasının yasaklandığı 1475 sayılı İş Kanunu'nun uygulanma alanı, romanda sokakta kuş satarak geçinen çocukları kapsamamaktadır. Çocukların geçimlerini sağladıkları azat buzat geleneği ile kuş satmak, toplumsal değerlerin zamanla değişime uğraması sonucu talep görmeyen bir iş haline gelmiş ve çocuklar zamanla bu işe ve insanlara olan inançlarını kaybetmişlerdir.

1950'li yıllardaki tarımda makineleşme döneminin anlatıldığı Hüyükteki Nar Ağacı romanında anlatılan yıllar, 818 sayılı Borçlar Kanunu ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun uygulandığı yıllara karşılık gelmektedir. Romanda çocuk, tarım işçisi ve çoban olarak çalışmaktadır ve bu dönemde çocuğu bu iş alanlarında koruyacak bir uygulama bulunmamaktadır.

1926 yılında yürürlüğe giren 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile yürürlükten kalkmıştır. 765 sayılı Kanun bu süreçte birden fazla kez değişim yaşamıştır. Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kurulmasına yönelik girişimler 1979 yılında başlamış ve 1987 yılında 1. Çocuk Mahkemesi Ankara'da açılmıştır. Çalışmada incelenen romanlarda suça yöneltilen çocuğun, hırsızlık, cinayet, esrar satışı, suç üstlenme ve izinsiz gemiye binme gibi suçlar işlediği belirlenmiştir. Romanlarda anlatılan 1932-1978 yıllarında uygulanan kanun hükümleri ile günümüz hükümleri karşılaştırıldığında farklılaşma, çocuğun çocuk mahkemesinde yargılanması, 765 sayılı Kanun'un, on bir yaşını bitirmemiş olanlar hakkında takibat yapılamaz ve ceza verilemez hükmü ile 5237 sayılı Kanun'un, on iki yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu olmadığı ve bu çocuklar için ceza

kovuşturması yapılamayacağı konusunda belirlemektedir. Romanlarda çocuğun işlediği cinayet suçu sebebiyle uygulanan cezalar, dönemin Türk Ceza Hukuku hükümleriyle uyumaktadır.

Yılanı Öldürseler romanında 1945-1950 yılları arasında yoğunlaşan olaylarda çocuk yaklaşık on iki yaşındayken annesini silahla vurmuştur. Çocuğun çevresinde daha önceden suç işlemiş insanlar bulunmaktadır ve çocuk çok küçük yaşlarda silahla tanıştırılmıştır. Olayda çocuğun elindeki tabancayla oynarken silahın ateş alması sonucu annesi ölmektedir ve çocuk hapishaneye gönderilmektedir. On iki yaşında olması ve olayın kaza gibi görünmesi sebebiyle çocuk birkaç ay hapiste kalmıştır. 765 sayılı Türk Ceza Kanun'un elli dördüncü maddesinde 1936 yılında değişikliğe gidilmiştir. Kanun'un bu hükümleri, romanda on iki yaşında çocuğun işlediği suçun yaşandığı yıllarda uygulanmaktadır. Kanuna göre çocuk fiili işlediği zamanda on bir yaşını bitirmiş olup on beş yaşını doldurmamışsa ceza almamaktadır. Eğer çocuk işlediği fiilin bir suç olduğunu fark ve temyiz ile hareket etmiş ise ölüm cezası yerine en fazla sekiz yıl, müebbet hapis cezası yerine altı seneden on beş seneye kadar ceza almaktadır. Romanda bazı insanların sekiz ile on beş yaş arasındaki çocuklarına, çocukları ceza tutmaması sebebine dayanarak, para karşılığında cinayet işlettirdiği de anlatılmaktadır.

Türkiye'de tarımda makineleşmenin yaşandığı 1950'li yılların anlatıldığı Hüyükteki Nar Ağacı romanında, Çukurova'ya yapılan işçi göçlerine yetişkinlerle birlikte bir çocukta katılmaktadır. Yola çıkarken hayali, bir çift öküz satın almak olan çocuğun, yolculuğun sonunda hayali kendilerini aşağılayan Bey'in ölmesi olarak değişmektedir. Romanın sonunda suça yönelme ihtimali artan bir çocuk yer almakta, fakat suçu işleyip işlemediğine yer verilmemektedir.

1978 yılında yayımlanan Kuşlar Da Gitti romanında çocuklar hırsızlık, esrar kullanmak ve satmak gibi suçlarla anılmaktadır. Bu romanda çocukların işledikleri suçlara karşı aldıkları bir cezaya yer verilmemiştir.

Suçlu romanının 1932-1933 yılları arasında geçen olaylarında, on üç yaşında olan çocuk ilk olarak mahalle kavgası sebebiyle karakola alınmış ve sadece gözü korkutulmuştur. Sonrasında babasının üzerinde bulunan hırsızlık suçunu üstlenen çocuk, cezaevinin sübyan koğuşuna gönderilmiştir ve asıl suçlular yakalanana kadar hapis kalmıştır. Çocuk koğuşta esrar ve afyon satmak, kumar oynamak ve koğuş ağalığı gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Serbest kaldıktan sonra ise bir gemiye gizlice binmesi sebebiyle polise teslim edilmiş ve bir avukat sayesinde serbest bırakılmıştır. Aynı çocuğun 1933-1948 yılları arasında yaşadıklarının anlatıldığı Sokakların Çocuğu romanında sinema gişesi soymaya kalkan çocuk, cezaevinin çocuk koğuşuna gönderilmiştir. Çocuk satışı, esrar, afyon, kumar ve koğuş ağalığı durumlarıyla tekrar karşılan çocuk, koğuşta bir cinayet işlemiştir. Çocuk bu olay yaşandığında on beş

yaşından küçüktür. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre çocuk fiili işlediği zamanda on bir yaşını bitirmiş olup on beş yaşını doldurmamışsa ceza almamaktadır. Eğer çocuk, işlediği fiilin cezayı müstelzim olduğunu farık ve temyiz ile hareket etmiş ise idam ve müebbet ağır hapse bedel altı seneden on beş seneye kadar ceza almaktadır ve cezalar çocuklara mahsus yerlerde çektirilmektedir. Çocuk suçu işlemesinin devamında hapishanede sürekli suç işlemeye devam etmiş ve on beş yıl hapishanede kalmıştır. Roman, çocuğun bir yetişkin olduktan sonra da suç işlemeye devam etmesi sebebiyle hapishanede kalmaya devam ettiği yönünde sonuçlanmıştır. Hapishanede çocukların diğer çocuklara yaptığı ve yetişkin mahkumların çocuk mahkumlara yönelik yaptığı çocuk istismarı konusuna romanda tüm gerçekçiliğiyle yer verilmiştir.

1941-1947 yılları arasında geçen Murtaza romanında, Murtaza'nın fabrikada makine başında uyuyakalan kızına uyguladığı şiddet sonucu kızı ölmüş ve Murtaza bir ceza almamıştır. Romanın sonlarına doğru Murtaza'nın en küçük çocuğu bakkaldan çeyrek ekmek çalmış ve çocuk mahkemeye çıkarılmıştır. Hâkim yoksulluğun ağır şartlarda yaşandığı bir ortamda büyüyen ve yaşı küçük olan bir çocuğun karnının acıkması sonucu suça yönelmesine ılımlı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Fakat Murtaza çocuğunun ceza almasını isteyerek salondan ayrılmış ve roman sonlanmıştır. Çocuğun ceza alıp-almadığına dair bilgi romanda yer almamaktadır.

1932-1978 yıllarını kapsayan romanlarda çırçır fabrikasında işçilik, çobanlık, tarım işçiliği, kuş satmak, işportacılık ve demir atölyesinde çıraklık gibi işlerle çalıştığı belirlenen çocuklara yönelik olarak aynı dönemlerde sadece fabrika işçiliği ve atölyede çıraklık işlerine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Belirlenen yıllarda, sokakta çalışan çocuğa yönelik düzenleme ve uygulamalar bulunmamaktadır.

Aile, göç, yoksulluk, toplumsal değerlerde değişme, kitap ve filmler, okul hayatından uzak olmak gibi çocuğu çalışma yaşamına dahil eden nedenler, birbirini karşılıklı etkileyen ve birbirini yeniden oluşturan bir yapıya sahiptir. Romanların incelenmesi sonucunda, sıralanan bu nedenlerin aynı zamanda, eksik ve uygulanmayan kanun düzenlemelerinin temeli üzerinde gelişen ve çocukların hayatlarını biçimlendiren birer sonuç oldukları da belirlenmiştir.

Yılanı Öldürseler romanı dışında, romanlarda çalışma yaşamına dahil olan çocuğun suça yöneldiği ve ailesi ya da çevresinde suça yönelen bir çocuk ya da yetişkinin olduğu belirlenmiştir. İncelenen romanlarda dönemin hapishane ortamının betimlemesi yapılmıştır. Romanlarda, hapishanede çocukların marangozluk gibi meslek öğrenebilecekleri ortamların bulunmasının yanında kumar, çocuk istismarı ve esrar satışı gibi durumların yaşanması, dönemin çocuk koğuşlarının çocuklar için tehlikeli unsurlar barındırdığını göstermektedir.

Romanlarda yer alan aile, yoksulluk, okul hayatından uzak olmak, kitap ve filmler, haksızlığa uğramak, toplumsal değerlerde yaşanan değişimler, çevre baskısı, söylenti ve iftiralar gibi çocuğu suça yönelten nedenler sıralandığında genel olarak çocuğun çalışma yaşamına dahil olması nedenleri ile benzediği sonucuna varılmaktadır. Bu sebeple eksik ve uygulanmayan kanun düzenlemelerinin temeli üzerinde gelişen ve çocukların hayatlarını biçimlendiren bir diğer sonucun da suça yöneltme olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal politikanın geniş kapsamı nedeniyle, çalışmada tema olarak çocuğun çalışma yaşamı ve suça yöneltilmesi sınırlanmasına gidilmiş ve toplumun gözlemcisi olan yazarların romanlarına aktardığı gerçeklikte çocuğun temsili belirlenmeye çalışılmıştır. Kanun ve düzenlemelerin uygulama ve denetim eksikleri, çalışan tüm çocukları kapsamaması dönemin romanlarına yansımıştır. Elde edilen bu sonuç, bu alanda gerçekleştirilecek çalışmalarda edebiyatın kaynak olarak seçilmesinin önemini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Avcı, Z. (2018). *A'dan Z'ye Abidin Dino*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aykaç, H. B. (2015). "Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (116): 335-386.
- Avcı, M. (2008). "Tutuklu Çocuklar Üzerine Bir Araştırma: Çocukların Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler ve Çözüm Önerileri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 49-73.
- Avcı, S. (2000). "Türkiye'nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları". *Coğrafya Dergisi*, (8): 29-70.
- Antakyalı, B. (2020). "Orhan Kemal'in Çikolata Öyküsünde Yoksulluğun İzi". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1): 136-147.
- Aydoğan, B. (2008). "Orhan Kemal'in Öykülerindeki Tekrarlar". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1): 31-52.
- Altundaş, C. (2020). "Orhan Kemal'in Hikâyelerinde Suç ve Suçlu". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 379-401.
- Atay, D. (2020). "Orhan Kemal'in Şiirlerinde Hayat ve Mekân Kaynaklı Bungunluk". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 184-205.
- Arslan, M. (2016). "2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(2): 1-14.
- Ayata, Y., ve Tonga, N. (2008). "Psikolojik Roman, Romana Yansıyan Yazar ve Türk Edebiyatındaki Bazı Örnekleri Üzerine Bir İnceleme". *İlmi Araştırmalar*, (25): 7-20.
- Aytaş, G. (2002). "Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler II". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3): 199-220.
- Aytaş, G. (2003). "Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler III". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1): 133-146.
- Baran, L. (2013). "Yaşar Kemal'in Dağın Öte Yüzü Üçlemesinde Mitos Yaratılış Süreci ve Gelişimi". *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 5-18.
- Bakır, S. (2020). "Orhan Kemal'in Hikâyeciliği: Kurgu, Teknik ve Anlatım". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 402-430.
- Başaranbilek, E. (1994). "Arkeolojik Eserlerde Çocuk". B. Onur (drl.) içinde, 44-56.
- Becermen, M. (2004). "Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6): 35-66.

- Bingöl, L. (2019). *Sosyal Değişim ve Orhan Kemal*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Bolat, H. K. (2006). *Yaşar Kemal'in Romanlarında Sosyal İlişkiler Açısından Şahıs Kadrosu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Bozkurt, G. (1981). "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38(1): 65-103.
- Boratav, P. N. (1982a). *Folklor ve Edebiyat 1*. Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Boratav, P. N. (1982b). *Folklor ve Edebiyat 2*. Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Bostan, H. (2017). "Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Coğrafya Dergisi*, (35): 1-16.
- Bourneur, R. ve Quellet, R. (1989). *Roman Dünyası ve İncelenmesi*. (Çev. H. Gümüş), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Cengiz, İ. U. (2012). "4857 Sayılı İş Kanunu'na Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (98): 203-230.
- Cebe, G. (2015). "Bir Adanın Hikâyesini Anlatmak: Yaşar Kemal'de Tarih, Bellek ve Doğa". *Erdem*, (68): 5-22.
- Coşkun, S. (2009). "Gadamer'de Hermeneutik Yöntem". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (12): 27-37.
- Çelik, Y. (2002). "Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler". *Bilgi*, (24): 49-67.
- Çetin, E. (2019). "Gadamer'in Felsefî Hermenötiğinde Öne Çıkan Hususlar". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33): 65-95.
- Çelik, E. E. (2013). "Gadamer'in Hermeneutik Ufku ve Nietzsche'nin Perspektivizmi". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (15): 127-144.
- Çiftlikçi, R. (1993). *Yaşar Kemal: Yazar, Eser, Üslup*. Yayımlanmış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Demir, K. A. (2020). "Coğrafi Keşiflerin Ekonomi ve Kamu Yönetimi Sistemine Katkıları: Merkantalizm ve Kameralizm". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(1): 118-135.
- Demiryürek, M. (2020). "Orhan Kemal'in Şiirlerine Kurgusal Bir Bakış". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 45-64.

- Dinç, A. (2020). "Türkiye’de Çocuk Mahkemelerinin Çocuk Adalet Sistemindeki Yeri". *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5): 62-79.
- Dilek, E. (2017). *Toplumcu Gerçekçi Edebiyatın Değişen Dili: Orhan Kemal ve Kemal Varol Romanları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dino, A. (2019). *Gören Göz İçin Fikret Mualla*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Dino, A. (2017). *Eller*. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Dino, A. ve Kemal, Y. (2013). *Yüzler*. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Dino, G. (2008). *Türk Romanının Doğuşu*. Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Dirlikyapan, J. Ö. (2015). "Yaşar Kemal’in Kalemünde Zuhur Eden Köroğlu". *Bilig*, (73): 171-184.
- Engin, Ü. (2019). "'Sanatın Sonu" ve Andy Warhol'un Sanatı". *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 9(1): 37-47.
- Ertürk, R. (2003). "Gadamer'in Felsefi Hermeneutiğinde "Ön Yargı" Kavramı ve Düşündürdükleri". *Felsefe Dünyası*, (38): 58-71.
- Ertem, B. (2009). "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21): 377-397.
- Erükçü, G. ve Akbaş, E. (2012). "Türkiye’de Çocuk Mahkemeleri Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(3): 135-153.
- Ersöz, H. Y. (2003). "Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53(2): 119-144.
- Erdemir, H. ve Erdemir, H. (2012). "Antikçağ’da çocuk olmak: ölmek ya da ölmemek". *Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı 2. Cilt*. 27-28 Nisan 2012, Ankara, 643- 659.
- Ergül, S. T. (2014). "Yaşar Kemal’in Bir Denemeci Olarak Portresi". *Folklor/Edebiyat*, 20(80): 179-191.
- Es, M., ve Ateş, H. (2004). "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48): 205-248.
- Fırıncıoğulları, S. (2016). "Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme". *Sosyoloji Dergisi*, (33): 37-48.
- Figen, E. (2009). "Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi". *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(17): 88-96.

- Fidan, F. (2004). “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 30-49.
- Fişek, A. G. (1984). *İşçi Sağlığının Korunması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- Gökalp, G. G. (1999). “Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16: 185-202.
- Gökpinar, M. (2007). “Sosyal ve Kriminal Boyutlarıyla Çocuk Suçluluğu”. *TBB Dergisi*, (72): 206-233.
- Görgülü, P. (2020). “Mizahi Bir Tip İncelemesi: Murtaza”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 431-445.
- Gündüz, O. (2002). “Türkiye'nin Batılılaşma Serüveninde Özgün Bir Portre: Ahmet Hamdi Tanpınar”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3): 13-28.
- Güneş, A. (2009). “İngiliz Romanının Doğuşu ve Gelişimi”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 94-119.
- Güçlü, S. (2016). “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”. *Sosyoloji Dergisi*, (1özel): 1-22.
- Güzel, B. (2016). “21. Yüzyılda Çocuk İşçiliği ile Mücadele İlerleme Raporu”. *Journal of International Social Research*, 9(42): 1993-1998.
- Güzel, A. (1986). “3008 Sayılı İş Yasasının Önemi ve Başlıca Hükümleri”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (35-36): 165-222.
- Güngör, M. (2008). “Evrensel Bir Sorun Olarak Çocuk Suçluluğu ve Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1): 25-43.
- Gültekin, M. N. (2011). *Orhan Kemal'in Romanlarında Modernleşme, Birey ve Gündelik Hayat*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Güney, E. C. ve Güney, Ç. E. (1975). *Erzurumlu Emrah Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul.
- Hanılçe, M. (2010). “Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak”. *Tarih Okulu*, (7): 47-70.
- Hobsbawm, E. J. (2009). *Tarih Üzerine*. (Çev. O. Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Hugo, V. (2018). *Bir İdam Mahkumunun Son Günü*. (Çev. V. Yalçıntoklu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Işıkcı, Y. M. ve Karatepe, S. (2016). “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1): 69-100.
- Işık, Ş. (2005). “Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2): 57-71.
- İbni Haldun (2017). *Mukaddime I*. (Çev. T. Dursun), Kaynak Yayınları, Ankara.
- Kahraman, M. (2013). “Nevai ve ‘Roman’”. *Avrasya Etüdleri*, 43(1): 159-175.
- Kahraman, M. (2016). “Türk Romanının Derin Kökleri”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CX(775): 37-52.
- Kara, Ö. T. (2010). “Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2): 73-96.
- Kanca, O. C. (2012). “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19): 47-63.
- Kekeç, İ. (2017). “Türk Edebiyatında Mesnevi ve Roman İlişkisine Dair Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3(2): 186-194.
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Kemal, A. (2017). “Türk Roman ve Öyküsünde Mübadele”. *Tarih ve Günce/ Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1(1): 5-28.
- Kantarıcı, A. (2006). *Orhan Kemal’in Hikayelerinde Çocuk Tipleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kayhan, N. (2012). “Çocuk işçiliği, IPEC Deneyimi Işığında Sanayide Çalışan Çocukların Sorunları”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 187-200.
- Karakoç, Y. (1984). “1475 Sayılı İş Kanunu’nda Yapılan Son Değişiklikler Üzerine”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2): 443-452.
- Korkmaz, M. N. ve Erden, G. (2010). “Çocukları Suç Davranışına Yönelten Olası Risk Faktörleri”. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25): 76-87.
- Karpat, K. H. (2011). *Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. (Çev. O. G. Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kemal, O. (2008). *İstanbul’dan Çizgiler*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Kemal, O. (2019a). *Nazım Hikmet’le 3,5 Yıl*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Kemal, O. (2019b). *Eskici ve Oğulları*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Kemal, O. (2014). *Suçlu: Suçlu 1*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Kemal, O. (2020a). *Sokakların Çocuğu: Suçlu 2*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Kemal, O. (2020b). *Murtaza*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2018). *Hüyükteki Nar Ağacı*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Kemal, Y. (2019a). *Yağmurcuk Kuşu: Kimsecik 1*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2019b). *Kale Kapısı: Kimsecik 2*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2019c). *Kanın Sesi: Kimsecik 3*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2019d). *Kuşlar Da Gitti*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2019e). *Yılanı Öldürseler*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2020a). *Sevmek, Sevinmek, İyi Şeyler Üstüne: Seçme Yazılar*. F. Özdem (hızl.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2020b). *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2020c). *Bugünlerde Bahar İndi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (2020d). *Ağıtlar*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kırmızıoğlu, H. (2017). “Hermeneutik, Postmodernizm ve İktisadi Yansımaları”. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5): 63-73.
- Koç, H. (2019). “Hanımlara Mahsus Gazete’deki Hikâyeler ve Temaşa Fikri”. *TUDED*, 59(2): 333-361.
- Kovancı, O., (2003). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- Koray, M. (2018). *Sosyal Politika*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Korkmaz, M. N. ve Erden, G. (2010). “Çocukları Suç Davranışına Yönelten Olası Risk Faktörleri”. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25): 76-87.
- Koçakoğlu, B. (2013). “Eşikteki (Batılılaşma Evresinde İki Çocuk Tipi: Ömer ve Şermin)”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1): 1931-1954.
- Kundera, M. (1989). *Roman Sanatı*. (Çev. İ. Yerguz), AFA Yayıncılık, İstanbul.
- Lukacs, G. (2019). *Roman Kuramı*. (Çev. C. Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul.
- Locke, J. (2020). *Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler*. (Çev. A. Çakıroğlu), Afrika Yayınları, İstanbul.
- Mahiroğulları, A. (2017). “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2): 547-565.
- Masdar, F. (2012). “Orhan Kemal Uyarlamalarında Çukurova Gerçeğinin Yansımaları”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 7(4): 2387-2400.
- Mallerme, S. (2015). *Şiirler*. (Çev. E. Alkan), Varlık Yayınları, İstanbul.

- Mevlâna. (2012). *Mesnevi*. Panama Yayıncılık, Ankara.
- Moran, B. (2019). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2: Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Moran B. (2020). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nalbantoğlu, N. (2020). "Ezen-ezilen Bireyler Bağlamında Orhan Kemal'in Tiyatro Eserleri". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(39): 159-173.
- Onur, B.(drl.). (1994). *Toplumsal Tarihte Çocuk*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Özbey, İ. G. (2017). "Halide Edip Adıvar'ın İlk Roman Teşebbüsü: Çingene Kızı". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57(57): 107-132.
- Özel, H. A. (2011). "Türkiye'de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi". *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2): 73-92.
- Özçelebi, H. (2007). "Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi eleştiri anlayışının temelleri", 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi Kongre Kitabı*. 10-15 Eylül 2007, Ankara, 1251-1275.
- Özpalabıyıklar, S. (ed.). (2014). *Binbir Gece Masalları 1. Cilt*. (Çev. A. Ş. Onaran), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özön, M. N. (2020). *Türkçede Roman*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özil, H. (2018). "Feodal Topluma Alternatif Bir Bakış: Tipler". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6): 859-867.
- Öztürk, H. K. (2017). "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13): 253-276.
- Öztürk, İ. M. (2013). "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54): 135-166.
- Özlem, D. (2012). *Metinlerle Hermeneutik Dersleri I*. Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Özlem, D. (2013). *Metinlerle Hermeneutik Dersleri II*. Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Öztuna, B. (2017). "Çırakların Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeri". *Mali Çözüm Dergisi*, 27(143): 69-82.
- Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Pezük, Z. (2012). "Ahmet Paşa Divânında Âh Kavramı". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2): 142-151.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. (Çev. K. İnal), İmge Kitabevi, Ankara.
- Platon. (2018). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Parla, J. (2020). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İletişim Yayınları, İstanbul.

- Rousseau, J. J. (2018). *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*. (Çev. Ö. Albayrak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Russell B., ve Russell D. (1979). *Endüstri Toplumunun Geleceği*. (Çev. M. Ölçer), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Rousseau, J. J. (2020). *Emile- Bir Çocuk Büyüyor*. Ü. Akagündüz (hızl.). Selis Kitaplar, İstanbul.
- Sanlı, Y. T. (2011). “Edebiyat; Toplumsal Hafızanın, Geleneğin Kaybında, İnşasında Ne Kadar Etkilidir?”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2): 151-164.
- Sözen, E. (1986). “Sosyolojik Açıdan Çocuk Suçluluğu ve Paşakapısı Cezaevi'nde Bir Deneme”. *Sosyoloji Konferansları*, (21): 261-285.
- Sunal, O. (2009). *Çocuğa Yönelik Sosyal Politika*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şeker, A. (2019a). “Yaşar Kemal’in Romanlarında Ekososyoloji”. *Türkoloji Dergisi*, 23(1): 158-176.
- Şeker, A. (2019b). “Yaşar Kemal’in Romanlarının Sosyolojisinde İnsan Sevgisi ve Değerinin Varoluşsal Kaynakları”. *Folklor/Edebiyat*, 25(98): 371-385.
- Şeker, A. (2019c). “Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal’in Romanlarında Mizojinik Söylemlerin Analizi”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15): 136-146.
- Şen, M. (2014). “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi”. *Çalışma ve Toplum*, 40(1): 231-256.
- Şenkal, A. (2005). “Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa (Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği)”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50): 225-258.
- Tan, M. (1994). “Çocukluk: Dün ve Bugün”. B. Onur (drl.) içinde, 11-30.
- Taşkent, Ş. ve Güneş, B. (2015). *Açıklamalı- İçtihatlı 4857 İş Kanunu*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (2018). *Huzur*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tiken, S. (2011). *Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme (1950-1980)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Türk Dili Roman Özel Sayısı I-II*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2020). *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toprak, M. (2016). *Hermeneutik ve Edebiyat*. Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Topakkaya, A. (2007). “Felsefî Hermeneutik”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (4): 75-92.
- Uluğtekin, S. S. (2004). *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Uzunkaya, S. Ş. (2019). “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri”. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3): 176-185.
- Üstünova, K. (2005). “Yaşar Kemal’in Romanlarında Saz Şairleri”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(9): 203-211.
- Wise, R. (Yapımcı), Lehman, E. (Senarist) ve Wise, R. (Yönetmen). (1965). *The Sound of Music* [Müzikal Film]. 20th Century Fox. Amerika Birleşik Devletleri.
- Yakıştıran, B. Ö. (2020). “Orhan Kemal’in Hayatını Otobiyografik Romanlarından Okumak”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 355-378.
- Yalçınkaya, S. (2016). *Yaşar Kemal’in Hikâye ve Romanlarında Çocuklar Üzerine İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Kuzey Kıbrıs.
- Yılmaz, A. (2020). “Orhan Kemal’in Bir Filiz Vardı Adlı Romanının Düşündürdükleri”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 65-80.
- Yüce, B. G. (2020). “Öteki’nin Gözünden Dünya Düşü: Bir Çocuk’ta Yapı ve Tema”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3): 458-470.
- Yıldırım, B. (2018). “Endüstrileşme ve Sosyal Politika Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 18(1): 30-44.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). “Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2): 145-158.
- Zorlu, M. (2014). “Milli Korunma Kanunu Versus 3008 Sayılı İş Kanunu: Emeği Denetim Altına Alan ve Sermaye Birikimini Destekleyen Bir Kanun”. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(1): 119-145.

İnternet Kaynakları

- ÇSGB, (2017), “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı 2017-2023”.
https://ailevecalisma.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf
 (erişim tarihi: 09.04.2021).

- Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi, (1921), “151 Sayılı Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütcellik Kanun”.
<https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/25761> (erişim tarihi: 09.05.2021).
- ILO, (2021), “ILO’nun Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı 2021-2025”.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf (erişim tarihi: 08.04.2021).
- ILO, (1973), “138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi”. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm (erişim tarihi: 03.04.2021).
- ILO, (1999), “182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”.
https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm (erişim tarihi: 03.04.2021).
- Kemal, O., “Orhan Kemal’in Yaşamı 15.09.1914- 02.06.1970”. <http://www.orhankemal.org/> (erişim tarihi: 07.02.2021).
- Mevzuat, (1930), “1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”.
<https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf> (erişim tarihi: 04.04.2021).
- Mevzuat, (1940), “3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3780.pdf> (erişim tarihi: 10.04.2021).
- Mevzuat, (2001), “4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf> (erişim tarihi: 05.04.2021).
- Mevzuat, (2003), “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5457&mevzuatTur=KurulmVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (erişim tarihi: 7.4.2021).
- Mevzuat, (1986), “3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf> (erişim tarihi: 07.04.2021).
- Mevzuat, (2011), “6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098-20120704.pdf> (erişim tarihi: 07.04.2021).
- Mevzuat, (2005), “5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> (erişim tarihi: 06.04.2021).
- Mevzuat, (2004), “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (erişim tarihi: 06.04.2021).

- Mevzuat, (1926). “765 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf> (erişim tarihi: 07.05.2021).
- Olağanüstü Kanıtlar, “Kintsugi Nedir? “Yaşanan Her Şey Değerlidir!” Diye Sessizce Haykıran Japon Sanatı!”. <http://www.olaganustukanitlar.com/kintsugi-nedir-yasanan-her-sey-degerlidir-diye-sessizce-haykiran-japon-sanati/> (erişim tarihi: 09.05.2021).
- Resmî Gazete, (1995), “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (erişim tarihi: 08.04.2021).
- Resmî Gazete, (1964), “361 Sayılı Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun”. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf> (erişim tarihi: 08.04.2021).
- Resmî Gazete, (1936), “3008 Sayılı İş Kanunu”.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf> (erişim tarihi: 10.4.2021).
- Resmî Gazete, (1961), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf> (erişim tarihi: 10.04.2021).
- Resmî Gazete, (1977), “2089 Sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu”.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15987.pdf> (erişim tarihi: 06.05.2021).
- Resmî Gazete, (1995), “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (erişim tarihi: 06.04.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2001), “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”.
https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf (erişim tarihi: 08.04.2021).
- TBMM, (1982), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=65 (erişim tarihi: 02.04.2021).
- TBMM, (1982), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”.
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (erişim tarihi: 08.04.2021).
- TBMM, (1979), “2253 Sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc063/kanuntbmmc063/kanuntbmmc06302253.pdf (erişim tarihi: 06.04.2021).

- TÜİK, (2020a), “Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019”.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>
(erişim tarihi: 03.04.2021).
- TÜİK, (2020b), “Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2015-2019”.
<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33632> (erişim tarihi:
05.04.2021).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 11.04.2021).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 28.02.2021).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 01.03.2021).
- Yaşar Kemal Vakfı, “Kitapları”. <https://yasarkemalvakfi.org/kitaplari/> (erişim tarihi:
24.01.2021).
- Yeni Türk Ceza Adaleti Sistemi Tanıtım Sitesi, (1926), “765 Sayılı Türk Ceza Kanunu Mülga”.
<https://ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm> (erişim tarihi: 07.05.2021).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Nur Selin DUR
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Özel Toros Yağmur Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Yabancı Dil / Diller	İngilizce